Pānini Sutras

Study Guide to Laghu Siddhanta Kaumudi
Part 7 – Tinada Prakaranam
Nyanta Prakriya, Lakarartha Prakriya & Complete Sanadi Pratyayas

Editor : Medhā Michika, AVG, Anaikatti

E-Published by:

Arsha Avinash Foundation
104 Third Street, Tatabad, Coimbatore 641012, India
Phone: + 91 9487373635
E mail: arshaavinash@gmail.com
www.arshaavinash.in

ॐ

The Study Guide to

Pāṇini-Sūtra

through Laghusiddhāntakaumudī

Volume 7

तिङन्ते ण्यन्तप्रक्रिया ~ लकारार्थप्रक्रियाः

Medhā Michika

AVG Anaikkatti, 2022

Copyright © 2022 by Medhā Michika
All rights reserved.

The contents of this work may not in any shape or form be reproduced without permission of Medhā Michika.

All profit from the sales of this book goes towards the activities initiated by Śrī Pūjya Svamī Dayānanda Sarasvatī.

Electronic version of this book is available at:
Arsha Avinash Foundation
www.arshaavinash.in

Printed version of this book is available at:
Arsha Vidya Gurukulam, Coimbatore, TN, India
www.arshavidya.in
Swami Dayananda Ashram, Rishikesh, UK, India
www.dayananda.org
Arsha Vidya Gurukulam, Saylorsburg, PA, USA
www.arshavidya.org
Amazon of your country
www.amazon.com etc. (Search by “Medha Michika”)

ओम्

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

॥ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥

This book is the seventh volume in a series titled
"The Study Guide to Pāṇini-Sūtra through Laghusiddhāntakaumudī"
As a traditional entry book into Pāṇinian Sanskrit grammar,
the Laghusiddhāntakaumudī of Varadarāja is studied widely, especially in India.
The "Study Guide to Pāṇini-Sūtra through Laghusiddhāntakaumudī" series of books
makes Laghusiddhāntakaumudī easily accessible to students and teachers alike who
desire to gain a good grasp of Pāṇinian Sanskrit grammar in a proper traditional manner.
In this series, each Pāṇinian sūtra is clearly explained in Laghusiddhāntakaumudī
sequence with a diagram, word by word translation,
and translation of the vṛtti (the short commentary on the sūtra).
This series of books has been developed as study material in 39-month Vedanta and
Sanskrit courses conducted under Sri Pujya Swami Dayananda Sarasvati
at Arsha Vidya Gurukulam, Anaikkatti, Tamil Nadu, India.

Study Guide to Pāṇini Sūtra through Laghusiddhāntakaumudī Series

Volume 1. संज्ञाप्रकरणम्, सन्धिप्रकरणम्

Volume 2. षड्लिङ्गाः 1 अजन्तशब्दाः

Volume 3. षड्लिङ्गाः 2 हलन्तशब्दाः

Volume 4. तिङन्तप्रकरणम् 1 भ्वादयः

Volume 5. तिङन्तप्रकरणम् 2 अदादयः ~ जुहोत्यादयः

Volume 6. तिङन्तप्रकरणम् 3 दिवादयः ~ क्र्यादयः

Volume 7. तिङन्तप्रकरणम् 4 चुरादयः ~ लकारार्थप्रक्रियाः with complete सनादिप्रत्ययसूत्राणि

Volume 8. कृदन्तप्रकरणम्

Volume 9. विभक्त्यर्थप्रकरणम् with complete कारक-विभक्तिसूत्राणि

Volume 10. समासप्रकरणम्

Volume 11. तद्धितप्रकरणम्

Volume 12. स्त्रीप्रत्ययाः ~ लिङ्गानुशासनम्

Abbreviations:

AK – अव्ययकोशः Avyaya Kosa, a dictionary of indeclinables – Sri V. Srivatsankacharya – Samskrit Education Society

Bh1 – भैमीव्याख्या प्रथम भाग – भीमसेन शास्त्री

SK – सिद्धान्तकौमुदी

B – बालमनोरमा

Table of Contents

Overview of सनादि-प्रत्ययs by अष्टाध्यायी-क्रम 5

Section 1) sūtras teaching सन् (3.1.5 ~ 7) 6

Table 1: Summary of सन्-प्रत्ययs 6

Section 2) sūtras teaching प्रत्ययs after सुबन्तs (3.1.8 ~ 21, 25, 26, and 30) 12

Table 2: Summary of प्रत्ययs suffixed after सुबन्त (क्यच्, क्यङ्, क्विप्, क्यष्, णिङ्, णिच्) 12

Section 3) sūtras teaching यङ् (3.1.22 ~ 24) 27

Section 4) sūtras teaching णिच् after धातु (3.1.25 and 26) 30

Section 5) sūtra teaching यक् after कण्डु etc. (3.1.27) 32

Section 6) sūtras teaching आय, ईयङ्, and णिङ् (3.1.28 ~ 31) 33

Overview of presentation of सनादि-प्रत्ययs in लघुसिद्धान्तकौमुदी 38

अथ ण्यन्तप्रक्रिया 39

अथ सन्नन्तप्रक्रिया 60

अथ यङन्तप्रक्रिया 73

अथ यङ्लुक्-प्रक्रिया 86

अथ नामधातवः 92

अथ कण्ड्वादयः 114

अथात्मनेपदप्रक्रिया 118

List of sūtras and conditions for enjoining आत्मनेपद 119

परस्मैपदप्रक्रिया 138

List of sūtras and conditions for enjoining परस्मैनेपद 143

अथ भावकर्मप्रक्रिया 145

1. भू (1P) in भावे 146

2. भू (1P) in कर्मणि 153

3. भावि (भू + णि) in भावे and कर्मणि 156

4. बुभूष (भू + सन्) in कर्मणि 163

5. बोभूय (भू + यङ्) in भावे and कर्मणि 168

6. बोभू (भू + यङ्-लुक्) in भावे and कर्मणि 171

7. स्तु in कर्मणि 174

8. ऋ, स्मृ in कर्मणि 178

9. स्त्रंस् in भावे 181
अथ कर्मकर्तृप्रक्रिया 188
अथ लकारार्थप्रक्रिया 191
List of sūtras enjoining 10 लकारs 191

Overview of सनादि-प्रत्ययs by अष्टाध्यायी-क्रम

There are twelve सनादि-प्रत्ययs:

1. सन् (taught by sūtras from 3.1.5 to 3.1.7)
2. क्यच् (taught by sūtras from 3.1.8 to 10)
3. काम्यच् (taught by sūtras 3.1.9 and 19)
4. क्यङ् (taught by sūtras from 3.1.11 to 18)
5. क्विप् (taught by a वार्त्तिक)
6. क्यष् (taught by sūtra 3.1.13)
7. णिङ् (taught by sūtras 3.1.20 and 30)
8. णिच् (taught by sūtras 3.1.21, 25, and 26)
9. यङ् (taught by sūtras from 3.1.22 to 24)
10. यक् (taught by sūtra 3.1.27)
11. आय (taught by sūtra 3.1.28)
12. ईयङ् (taught by sūtra 3.1.29)

After teaching these twelve सनादि-प्रत्ययs, 3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः। gives धातु-संज्ञा to the entity ending with सनादि-प्रत्ययs.

सनाद्यन्त-धातुs, धातुs made by suffixing सनादि-प्रत्ययs, are called "derivative" धातुs in contrast to original धातुs found in धातुपाठ and defined as धातु by 1.3.1 भूवादयो धातवः ।.

Sūtras teaching सनादिप्रत्यय in अष्टाध्यायी can be viewed as the following six sections:

Section 1) sūtras teaching सन् (3.1.5 ~ 3.1.7)

Section 2) sūtras teaching प्रत्ययs after सुबन्तs (3.1.8 ~ 21, 25, 26, and 30)

Section 3) sūtras teaching यङ् (3.1.22 ~ 24)

Section 4) sūtras teaching णिच् after धातु (3.1.25 and 26)

Section 5) sūtra teaching यक् after कण्डु etc., which are both धातु and प्रातिपदिक (3.1.27)

Section 6) sūtras teaching आय, ईयङ्, and णिङ् (3.1.28 ~ 31)

Before entering लघुसिद्धान्तकौमुदी, we will see all the sūtras in सनादि-प्रत्यय-प्रकरण, from 3.1.5 to 3.1.32, according to these sections.

Section 1) sūtras teaching सन् (3.1.5 ~ 7)

Table 1: Summary of सन्-प्रत्ययs

	धातुs in the sense of	सन् in the sense of		examples
3.1.5	गुप् (1A) to censure तिज् (1A) to endure कित् (1P) to cure disease	स्वार्थे (to censure, to endure, to cure disease)	नित्यम्	जुगुप्सते निन्दति तितिक्षसे चिकित्सति
3.1.6	मान् (1A) to inquire बध् (1A) to be deformed दान् (1U) to be in conformity शान् (1U) to sharpen	स्वार्थे (to inquire, to be deformed, to be in conformity, to sharpen)	नित्यम्	मीमांसाते बीभत्सते दीदांसति/ते शीशांसति/ते
3.1.7	Any धातु as कर्म of इच्छा	इच्छायाम् (to desire to do ...)	वा	पठितुम् इच्छति । or पिपठिषति

By 1.3.62 पूर्ववत् सनः। ~ आत्मनेपदम्, सनन्त-धातु takes परस्मैपद/आत्मनेपद according to the original धातु.

[विधिसूत्रम्] 3.1.5 गुप्तिज्किद्भ्यः सन् । ~ प्रत्ययः परः च

सन् is suffixed after धातुs गुप्, तिज्, and कित्.

गुप्-तिज्-किद्भ्यः $^{5/3}$ सन् $^{1/1}$ । ~ प्रत्ययः $^{1/1}$ परः $^{1/1}$ च ^{0}

2 words in the सूत्र; 3 words as अनुवृत्ति

- गुप्-तिज्-किद्भ्यः 5/3 – Three धातुs: गुपँ गोपने (1A) to protect; तिजँ निशाने (1A) to sharpen; कितँ निवासे (1P) to dwell; in दिग्योगेपञ्चमी connected to परः. These meanings are given in धातुपाठ. However, these धातुs can have many other meanings. When these धातुs are in certain meanings mentioned below, suffixing of सन् is compulsory.
- सन् 1/1 – This is प्रत्यय.
  सन् in this sūtra is neither सार्वधातुक nor आर्धधातुक because "धातोः" is not heard in this sūtra.
- प्रत्ययः 1/1 – From अधिकारसूत्र 3.1.1 प्रत्ययः।, to give प्रत्यय-संज्ञा to the word in the 1st case in this अधिकार.
- परः 1/1 – पर here means "after". This is what makes the प्रत्यय suffix. Being a relative word, पर requires a referencial point which has to be told in 5th case.
- च 0 – This shows सामान्याधिकरण्य of प्रत्ययः and परः.

[K] निन्दाक्षमाव्याधिप्रतीकारेषु सन्निष्यतेऽन्यत्र यथा प्राप्तं प्रत्यया भवन्ति ।

सन् is given to गुप्, तिज्, and कित् only in the sense of निन्दा (censuring), क्षमा (forgiving, forbearing), and व्याधिप्रतीकार (curing disease), respectively. In other senses, whatever is applicable is applied.

[SK in 6.1.9] धातोरित्यविहितत्वात्सनोऽत्र नार्धधातुकत्वम् । तेनेट्गुणौ न ।

Since सन् in this sūtra is enjoined after धातु, आर्धधातुकत्व is not given. Thus इट् (by 7.2.35 आर्धधातुकस्येड् वलादेः।) and गुण (by 7.3.84 सार्वधातुकार्धधातुकयोः।) will not happen.

[K] जुगुप्सते । [1] He censures.

---

[1] [SK in 6.1.9] गुपिप्रभृतयः किद्भिन्ना निन्दाद्यर्थका एवानुदात्तेतोदानशानौ च स्वरितेतौ । एते नित्यं सन्नन्ताः ।

गुप् onwards (धातुs told in 3.1.5 and 3.1.6 गुप्, तिज्, कित्, मान्, बन्ध्, दान्, and शान्) with the meanings in निन्दा etc. only have इत् in अनुदात्त. दान् and शान् have इत् in स्वरित. These seven धातुs in such senses always end with सन्.

[SK] निन्दति इत्यर्थः ।

गुप् + सन् 3.1.5 गुप्तिज्किद्भ्यः सन् । ~ प्रत्ययः परः च

सन्, not being आर्धधातुक, does not take इट् or cause गुण.

गुप् गुप् + स 6.1.9 सन्यङोः । ~ एकाचः द्वे प्रथमस्य

गु गुप् + स 7.4.60 हलादिः शेषः । ~ अभ्यासस्य

जु गुप् + स 7.4.62 कुहोश्चुः । ~ अभ्यासस्य

जुगुप्स Ending with सनादि-प्रत्यय, जुगुप्स gains धातु-संज्ञा by 3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः।.

जुगुप्स + लट् 3.1.123 वर्तमाने लट् । ~ धातोः प्रत्ययः परः च

जुगुप्स + त 3.4.78 तिप्तस्झि... । ~ धातोः प्रत्ययः परः च

जुगुप्स + ते 3.4.79 टित आत्मनेपदानां टेरे ।

जुगुप्स + शप् + ते 3.1.68 कर्तरि शप् । ~ सार्वधातुके धातोः प्रत्ययः परः च

जुगुप्स + ते 6.1.97 अतो गुणे । ~ पररूपम् एकः पूर्वपरयोः संहितायाम्

[K] तितिक्षते । He bears.

[SK] तीक्ष्णीकरोति इत्यर्थः ।

तिज् + सन् 3.1.5 गुप्तिज्किद्भ्यः सन् । ~ प्रत्ययः परः च

तिज् तिज् + स 6.1.9 सन्यङोः । ~ एकाचः द्वे प्रथमस्य

ति तिज् + स 7.4.60 हलादिः शेषः । ~ अभ्यासस्य

ति तिग् + स 8.2.30 चोः कुः । ~ झलि पदस्य अन्ते च

ति तिग् + ष 8.3.59 आदेशप्रत्यययोः । ~ मूर्धन्यः इण्कोः

ति तिक् + ष 8.4.55 खरि च । ~ झलाम् चर्

तितिक्ष 3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः।

तितिक्षते

[K] चिकित्सति । He cures.

[SK in 3.1.6] (वा.) कितेर्व्याधिप्रतीकारे निग्रहे अपनयने नाशने संशये च ।

कित् + सन् 3.1.5 गुप्तिज्किद्भ्यः सन् । ~ प्रत्ययः परः च

कित् कित् + स 6.1.9 सन्यङोः । ~ एकाचः द्वे प्रथमस्य

Characteristics of the original धातु decide which पद should be taken by its सन्नन्त-धातु by 1.3.62 सनः पूर्ववत् । ~ आत्मनेपदम्. Thus, सन्नन्तधातुs of गुप्, तिज्, मान्, बन्ध by 3.1.5 and 3.1.6 are उभयपदिन्s, सन्नन्तधातुs of दान् and शान् are उभयपदिन्s. As for किद्, it is परस्मैपदिन्.

कि कित् + स	7.4.60 हलादिः शेषः । ~ अभ्यासस्य
चि कित् + स	8.2.30 चोः कुः । ~ झलि पदस्य अन्ते च
चिकित्स	3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः।
चिकित्सति	

[विधिसूत्रम्] 3.1.6 मान्बधदान्शान्भ्यो दीर्घश्चाभ्यासस्य । ~ सन्

सन् is suffixed after धातुs मान्, बन्ध्, दान्, and शान्, and दीर्घ for अभ्यास also takes place.

मान्-बध-दान्-शान्भ्यः $^{5/3}$ दीर्घः $^{1/1}$ च ^{0} अभ्यासस्य $^{6/1}$ । ~ सन् $^{1/1}$

4 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति; अधिकारसूत्रs, प्रत्ययः, etc., continue in this section.

- मान्-बध-दान्-शान्भ्यः 5/3 – Four धातुs: मानँ पूजायाम् (1A) to worship; बधँ बन्धने (1A) to bind; दानँ अवखण्डने (1U) to cut; शानँ अवतेजने (1U) to sharpen; in दिग्योगेपञ्चमी connected to परः.
- दीर्घः 1/1 – This is आदेश.
- च 0 – This चकार shows that there are two कार्यs given in this sūtra: 1. सन्-प्रत्यय, 2. दीर्घ for अभ्यास.
- अभ्यासस्य 6/1 – In स्थाने योगा षष्ठी, connected to दीर्घः.
- सन् 1/1 – From 3.1.5 गुप्तिज्किद्भ्यः सन् ।; this is प्रत्यय.

[K] अत्र अपि सन्नर्थ-विशेष इष्यते । मानेर्जिज्ञासायाम्, बधेर्वैरूप्ये, दानेरार्जवे, शानेर्निशाने ।

Here also, सन् is given to धातुs in certain meanings. मान् in the sense of desiring to know; बध् in the sense of deforming; दान् in the sense of being in conformity; and सान् in the sense of sharpening.

[K] मीमांसते । He inquires.

[SK] विचारयति इत्यर्थः ।

मान् + सन्	3.1.6 मान्बधदान्शान्भ्यो दीर्घश्चाभ्यासस्य । ~ सन् प्रत्ययः परः च
मान् मान् + स	6.1.9 सन्यङोः । ~ एकाचः द्वे प्रथमस्य
मा मान् + स	7.4.60 हलादिः शेषः । ~ अभ्यासस्य
म मान् + स	7.4.59 ह्रस्वः । ~ अभ्यासस्य
मि मान् + स	7.4.79 सन्न्यतः । ~ इत् अभ्यासस्य
मी मान् + स	3.1.6 मान्बधदान्शान्भ्यो दीर्घश्चाभ्यासस्य ।
मी मां + स	8.2.24 नश्चापदान्तस्य झलि । ~ अनुस्वारः
मीमांस	3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः।

[K] बीभत्सते । He is deformed.

बध् + सन्	3.1.6 मान्बधदान्शान्भ्यो दीर्घश्चाभ्यासस्य । ~ सन् प्रत्ययः परः च
बध् बध् + स	6.1.9 सन्यङोः । ~ एकाचः द्वे प्रथमस्य

ब बध् + स	7.4.60 हलादिः शेषः । ~ अभ्यासस्य
बि बध् + स	7.4.79 सन्न्यतः । ~ इत् अभ्यासस्य
बी बध् + स	3.1.6 मान्बधदान्शान्भ्यो दीर्घश्चाभ्यासस्य ।
बी भत् + स	8.2.37 एकाचो बशो भष् झषन्तस्य स्ध्वोः ।
बी भत् + स	8.4.55 खरि च ।
बीभत्स	3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः।

[K] दीदांसते । He is in conformity.

[K] शीशांसते । He sharpens.

[विधिसूत्रम्] 3.1.7 धातोः कर्मणः समानकर्तृकादिच्छायां वा । ~ सन्

सन् in the sense of इच्छा is optionally suffixed after any धातु as कर्म of इच्छा, and कर्ता of the धातु has to be the same as the कर्ता of इच्छा.

धातोः $^{5/1}$ कर्मणः $^{5/1}$ समानकर्तृकात् $^{5/1}$ इच्छायाम् $^{7/1}$ वा ^{0} । ~ सन् $^{1/1}$

5 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति; अधिकारसूत्रs, प्रत्ययः, etc., continue in this section.

- धातोः 5/1 – Any धातु. By hearing धातोः, सन् in this sūtra is आर्धधातुक. [K] धातोः इति विधानादत्र सनः आर्धधातुक-सञ्ज्ञा भवति, न पूर्वत्र ।
- कर्मणः 5/1 – This is an adjective to धातोः. There will be आकाङ्क्षा of "कर्म of what?". To answer that, the meaning of the word nearby is taken, which is इच्छा.
- समानकर्तृकात् 5/1 – This is also an adjective to धातोः. समासः कर्ता यस्य सः समानकर्तृकः धातुः, तस्मात्।; the agent of the desired action should be the same as the agent of desiring.
- इच्छायाम् 7/1 – This qualifies the सन्-प्रत्यय; in the sense of desiring.
- वा 0 – सन् is optional. The other option is to state in a sentence.
- सन् 1/1 – From 3.1.5 गुप्तिज्किद्भ्यः सन् ।; this is प्रत्यय.

[SK] इषिकर्मणः इषिणैककर्तृकाद्धातोः सन्प्रत्ययो वा स्यादिच्छायाम् । ।

After the धातु expressing the object of desiring and which has the same agent of action as the one desiring, सन् is optionally suffixed in the sense of desiring.

Section 2) sūtras teaching प्रत्ययs after सुबन्तs (3.1.8 ~ 21, 25, 26, and 30)

धातुs made from सुबन्तs are generally known as नामधातुs.

Table 2: Summary of प्रत्ययs suffixed after सुबन्त (क्यच्, क्यङ्, क्विप्, क्यष्, णिङ्, णिच्)

	सुबन्तs in the sense of	प्रत्ययs in the sense of	examples
3.1.8	Any सुबन्त as कर्म of इच्छा	क्यच् in इच्छायाम् (to desire ... for himself)	आत्मनः पुत्रम् इच्छति । or पुत्रीयति।
3.1.9	Any सुबन्त as कर्म of इच्छा	काम्यच् in इच्छायाम् (to desire ... for himself)	आत्मनः पुत्रम् इच्छति । or पुत्रकाम्यति।
3.1.10	Any सुबन्त as कर्म of आचार, which is उपमा	क्यच् in आचारे (to treat an object like ...)	छात्रम् पुत्रमिव आचरति । or छात्रम् पुत्रीयति । He treats a student like a son.
3.1.11	Any सुबन्त as कर्ता of आचार, which is उपमा	क्यङ् in आचारे (to behave like ...)	काकः श्येनः इव आचरति । or काकः श्येनायते । The crow behaves like a hawk.
वा.	Any सुबन्त as कर्ता of आचार, which is उपमा	क्विप् in आचारे (to behave like ...)	कृष्णः इव आचरति । or कृष्णति । He behaves like Kṛṣṇa.
3.1.12	भृशादिगण as अभूत-तद्भाव-विषय, but not ending with च्वि.	क्यङ् in अभूत-तद्भावे (to become ... which it was not before)	अभृशः भृशः भवति । or भृशायते । It becomes strong, which it was not before.
3.1.13	लोहितादिगण (आकृतिगणः) and डाच्-अन्त as अभूत-तद्भाव-विषय, but not ending with च्वि.	क्यष् in अभूत-तद्भावे (to become ... which it was not before)	अलोहितः लोहितः भवति । or लोहितायति/लोहितायते पटपटायति/पटपटायते (परस्मैपद by 1.3.90 वा क्यषः।)
3.1.14	कष्ट (wrong) in 4th case ending	क्यङ् in क्रमणे (उत्साहे, exerting)	कष्टाय क्रमते = पापं कर्तुम् उत्सहते । or कष्टायते ।
3.1.15	रोमन्थ (ruminating), तपस् (tapas) as कर्म of आवर्तन and चरण, respectively.	क्यङ् in आवर्तने (repetition) and चरणे (practice)	रोमन्थं वर्तयति । or रोमन्थायते। तपः चरति । or तपस्यति । (तपसः परस्मैपदं च)

3.1.16	बाष्प (vapour), ऊष्म (heat) as कर्म of उद्वमन	क्यङ् in उद्वमने (to emit …)	बाष्पम् उद्वमति । or बाष्पायते । ऊष्मम् उद्वमति । ऊष्मायते ।
3.1.17	शब्द वैर कलह अभ्र कन्व मेघ as कर्म of करण, making	क्यङ् in करणे (to make …)	शब्दं करोति । or शब्दायते । He makes sound.
3.1.18	सुख दुःख तृप्त गहन कृच्छ्र अस्त्र अलीक प्रतीप करुण कृपण सोढ as कर्म of अवुभव for कर्ता	क्यङ् in कर्तृवेदानायाम्, कर्तृ-अनुभवे (to feel/experience …)	सुखं वेदयते । or सुखायते । He feels happy.
3.1.19	नमस् (worshipping) वरिवस् (service) चित्रङ् (surprising) as कर्म of करण, doing	क्यच् in करणे (to do …)	देवान् नमस्यति = पूजयति । गुरून् वरिवस्यति = शुश्रूषते । चित्रीयते = विस्मयते (surprise)।
3.1.20	पुच्छ (tail) भाण्ड (vessel) चीवर (garment) as कर्म of करण, doing	णिङ् in करणे (to make …)	उत्पुच्छयते (raises the tail) । परिपुच्छयति (wags the tail)। सम्भाण्डयते (stacks up vessels)। सञ्चीवायते (acquires/covers up with garment)।
3.1.21	मुण्ड (shaving) मिश्र (mixture) श्लक्ष्ण (soft) लवण (salt) व्रत (vow) वस्त्र (dress) हल (plough) कल (strife) कृत (done) तूस्त (matted hair) as कर्म of करण, doing	णिच् in करणे (to make …)	मुण्डं करोति । or मुण्डयति।
3.1.25	सत्याप पाश रूप वीणा तूल श्लोक सेना लोम त्वच वर्म वर्ण चूर्ण	णिच् in various meanings, depending on the usage.	

[विधिसूत्रम्] 3.1.8 सुप आत्मनः क्यच् । ~ कर्मणः इच्छायाम् वा

क्यच् in the sense of desiring is optionally suffixed after सुबन्त which indicates कर्म of desire for the sake of the agent himself.

सुपः $^{5/1}$ आत्मनः $^{6/1}$ क्यच् $^{1/1}$ । ~ कर्मणः $^{6/1}$ इच्छायाम् $^{7/1}$ वा ^{0}

3 words in the सूत्र; 3 words as अनुवृत्ति; अधिकारसूत्रs, प्रत्ययः, etc., continue in this section.

- सुपः 5/1 – By प्रत्ययग्रहणे तदन्ताः ग्राह्याः।, सुबन्तपद is understood from सुप्; in दिग्योगे पञ्चमी.
- आत्मनः 6/1 – For himself.
- क्यच् 1/1 – This is प्रत्यय.
- कर्मणः 6/1 – From 3.1.7 धातोः कर्मणः समानकर्तृकादिच्छायां वा ।
- इच्छायाम् 7/1 – From 3.1.7 धातोः कर्मणः समानकर्तृकादिच्छायां वा ।; this qualifies क्यच्.
- वा 0 – क्यच् is optional. The other option is to state in a sentence.

[K] इषिकर्मणः एषितुः एव आत्मसम्बन्धिनः सुबन्तादिच्छायाम् अर्थे वा क्यच् प्रत्ययो भवति ।

After the सुबन्त expresses the object of desiring for the sake of agent himself, क्यच् is optionally suffixed in the sense of desiring.

[K] आत्मनः पुत्रम् इच्छति पुत्रीयति ।

पुत्र + अम् + क्यच्	3.1.8 सुप आत्मनः क्यच् । ~ कर्मणः इच्छायाम् वा
धातु-संज्ञा	3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः।
पुत्र + य	2.4.71 सुपो धातुप्रातिपदिकयोः । ~ लुक्
पुत्र् ई + य	7.4.33 क्यचि च । ~ अस्य अङ्गस्य ईत्
पुत्रीय	

Since there is no reason for taking आत्मनेपद, it takes परस्मैपद by 1.3.78 शेषात् कर्तरि परस्मैपदम्।.

[विधिसूत्रम्] 3.1.9 काम्यच् च । ~ सुपः आत्मनः कर्मणः इच्छायाम् वा

In the sense of desiring, काम्यच् is also optionally suffixed after सुबन्त which indicates कर्म of desire for the sake of the agent himself.

काम्यच्$^{1/1}$ च^{0} । ~ सुपः$^{5/1}$ आत्मनः$^{6/1}$ कर्मणः$^{6/1}$ इच्छायाम्$^{7/1}$ वा^{0}

2 words in the सूत्र; 5 words as अनुवृत्ति; अधिकारसूत्रs, प्रत्ययः, etc., continue in this section.

- काम्यच् 1/1 – This is प्रत्यय.
- च 0 – This is to show that काम्यच् is also used in the same sense as क्यच्.
- सुपः 5/1 – सुबन्तपद; in दिग्योगे पञ्चमी.
- आत्मनः 6/1 – For himself.
- कर्मणः 6/1 – From 3.1.7 धातोः कर्मणः समानकर्तृकादिच्छायां वा ।
- इच्छायाम् 7/1 – From 3.1.7 धातोः कर्मणः समानकर्तृकादिच्छायां वा ।; this qualifies क्यच्.
- वा 0 – क्यच् is optional. The other option is to state in a sentence.

[K] सुबन्तात्कर्मणः आत्मेच्छायां काम्यच्प्रत्ययो भवति ।

[K] ककारस्य इत्-सञ्ज्ञा प्रयोजन-अभावान्न भवति, चकारादित्वाद्व काम्यचः ।

क् of काम्यच् is not इत् by 1.3.8 लशक्वतद्धिते। because of the absence of प्रयोजन.

[K] आत्मनः पुत्रं इच्छति पुत्रकाम्यति ।

पुत्र + अम् + काम्यच्	3.1.9 काम्यच् च । ~ सुपः आत्मनः कर्मणः इच्छायाम् वा
धातु-संज्ञा	3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः।
पुत्र + काम्य	2.4.71 सुपो धातुप्रातिपदिकयोः । ~ लुक्
पुत्रकाम्य	

Since there is no reason for taking आत्मनेपद, it takes परस्मैपद by 1.3.78 शेषात् कर्तरि परस्मैपदम्।.

[विधिसूत्रम्] 3.1.10 उपमानादाचारे । ~ क्यच् सुपः कर्मणः वा

In the sense of treating somebody like somebody else, क्यच् is optionally suffixed after the word denoting that somebody else.

उपमानात्$^{5/1}$ आचारे$^{7/1}$ । ~ क्यच्$^{1/1}$ सुपः$^{5/1}$ कर्मणः$^{6/1}$ वा^{0}

2 words in the सूत्र; 4 words as अनुवृत्ति; अधिकारसूत्रs, प्रत्ययः, etc., continue in this section.

- उपमानात् 5/1 – After the word indicating the example of the object which the agent deals with.
- आचारे 7/1 – In the sense of conducting his/her behaviour.
- क्यच् 1/1 – This is प्रत्यय; from 3.1.8 सुप आत्मनः क्यच् ।.
- सुपः 5/1 – From 3.1.8 सुप आत्मनः क्यच् ।; सुबन्तपद; in दिग्योगे पञ्चमी.
- कर्मणः 6/1 – From 3.1.7 धातोः कर्मणः समानकर्तृकादिच्छायां वा ।.
- वा 0 – क्यच् is optional. The other option is to state in a sentence.

[K] क्यचनुवर्तते, न काम्यच् । उपमनात्कर्मणः सुबन्तादाचारेऽर्थे वा क्यच्प्रत्ययो भवति ।

[K] पुत्रमिव आचरति पुत्रीयति छात्रम् । He treats the student like a son.

पुत्र + अम् + क्यच्	3.1.10 उपमानादाचारे । ~ क्यच् सुपः कर्मणः वा
धातु-संज्ञा	3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः।
पुत्र + य	2.4.71 सुपो धातुप्रातिपदिकयोः । ~ लुक्
पुत्र् ई + य	7.4.33 क्यचि च । ~ अस्य अङ्गस्य ईत्
पुत्रीय	

Since there is no reason for taking आत्मनेपद, it takes परस्मैपद by 1.3.78 शेषात् कर्तरि परस्मैपदम्।.

[विधिसूत्रम्] 3.1.11 कर्तुः क्यङ् सलोपश्च । ~ उपमानात् आचारे सुपः वा

In the sense of behaving like somebody else, क्यङ् is optionally suffixed after the word denoting that somebody else.

कर्तुः $^{5/1}$ क्यङ् $^{1/1}$ स $^{6/1}$ लोपः $^{1/1}$ च ^{0} । ~ उपमानात् $^{5/1}$ आचारे $^{7/1}$ सुपः $^{5/1}$ वा ^{0}

5 words in the सूत्र; 4 words as अनुवृत्ति; अधिकारसूत्रs, प्रत्ययः, etc., continue in this section.

- कर्तुः 5/1 – After a सुबन्तपद denoting the agent, like whom the main agent is behaving.
- क्यङ् 1/1 – This is प्रत्यय. The content is य. By being ङित्, the new धातु becomes आत्मनेपदी.
- स 6/1 – स् in स्थानेयोगा षष्ठी. 1.1.52 अलोऽन्त्यस्य। is to be connected.
- लोपः 1/1 – If the प्रातिपदिक ends with स्, the स् is optionally elided.
- च 0 – This shows that there are two कार्यs in this sūtra.
- उपमानात् 5/1 – From the previous sūtra. After the word indicating the example of the object which the agent deals with.
- आचारे 7/1 – From the previous sūtra. In the sense of conducting his/her behaviour.
- सुपः 5/1 – From 3.1.8 सुप आत्मनः क्यच् ।; सुबन्तपद; in दिग्योगे पञ्चमी.
- वा 0 – क्यङ् is optional. The other option is to state in a sentence.

  This वा is also connected to सलोप, as this is व्यवस्थित-विभाषा. See below.

[K] उपमानात्कर्तुः सुबन्तादाचारेऽर्थे वा क्यङ्-प्रत्त्ययो भवति, सकारस्य च लोपो भवति ।

[K] श्येनः $^{1/1}$ इव ^{0} आचरति $^{III/1}$ काकः $^{1/1}$ श्येनायते $^{III/1}$ । The crow behaves like hawk.

श्येन + सुँ + क्यङ्	3.1.11 कर्तुः क्यङ् सलोपश्च । ~ उपमानात् आचारे सुपः वा
धातु-संज्ञा	3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः।
श्येन + य	2.4.71 सुपो धातुप्रातिपदिकयोः । ~ लुक्
श्येना + य	7.4.25 अकृत्सार्वधातुकयोः । ~ यि क्ङिति दीर्घः अङ्गस्य
श्येनाय	

[K] सलोप-विधौ अपि वा-ग्रहणं सम्बध्यते, सा च व्यवथितविभाषा भवति ।

The सलोप is व्यवस्थित-विभाषा. It is not totally optional. Whether the optional सलोप is seen depends on शिष्ट-प्रयोग. As for पयस्, both पयायते and पयस्यते are seen, while only ओजायते is seen for ओजस्.

(वार्त्तिकम्) सर्वप्रातिपदिकेभ्यः क्विब्वा वक्तव्यः । ~ कर्तुः उपमानात् आचारे

In the sense of behaving like somebody else, क्विप् is suffixed after any प्रातिपदिक.

सर्वप्रातिपदिकेभ्यः $^{5/3}$ क्विप् $^{1/1}$ वा ^{0} वक्तव्यः $^{1/1}$ । ~ कर्तुः $^{5/1}$ उपमानात् $^{5/1}$ आचारे $^{7/1}$

4 words in the वार्त्तिक; 3 words as अनुवृत्ति; अधिकारसूत्रs, प्रत्ययः, etc., continue in this section.

- सर्वप्रातिपदिकेभ्यः 5/3 – After any प्रातिपदिक, indicating the उपमा.

  By stating प्रातिपदिक, instead of सुबन्त, there is no सुप्-प्रत्यय after प्रातिपदिक, thus 6.1.97 अतो गुण । ~ अपदान्तात् पररूपम् can be applied.
- क्विप् 1/1 – This is प्रत्यय. The content is zero. Utility of इत् letters is seen in 6.4.15 अनुनासिकस्य क्विझलोः क्ङिति ।.
- वा 0 – The other option is क्यङ्.
- वक्तव्यः 1/1 – It has to be said.
- कर्तुः 5/1 – After a सुबन्तपद denoting the agent, like whom the main agent is behaving.
- उपमानात् 5/1 – From the previous sūtra. After the word indicating the example of the object which the agent deals with.
- आचारे 7/1 – From the previous sūtra. In the sense of conducting his/her behaviour.

[SK] कृष्णः $^{1/1}$ इव ^{0} आचरति $^{III/1}$ कृष्णति $^{III/1}$ । He behaves like Kṛṣṇa.

कृष्ण + क्विप्	(वार्त्तिकम्) सर्वप्रातिपदिकेभ्यः क्विब्वा वक्तव्यः
कृष्ण + वि	
कृष्ण	6.1.67 वेरपृक्तस्य । ~ लोपः
धातु-संज्ञा	3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः।

[विधिसूत्रम्] 3.1.12 भृशादिभ्यो भुव्यचेर्लोपश्च हलः । ~ क्यङ् वा

क्यङ् is in the sense of becoming what was not before. If the प्रातिपदिक ends with consonant, the elision of it also takes place.

भृश-आदिभ्यः $^{5/3}$ भुवि $^{7/1}$ अचेः $^{5/1}$ लोपः $^{1/1}$ च ^{0} हलः $^{6/1}$ । ~ क्यङ् $^{1/1}$ वा ^{0}

6 words in the सूत्र; 2 words as अनुवृत्ति; अधिकारसूत्रs, प्रत्ययः, etc., continue in this section.

- भृश-आदिभ्यः 5/3 – After the प्रातिपदिक which are listed in भृशादिगण; in दिग्योगे पञ्चमी
  भृशादिगणः – भृश। शीघ्र। मन्द। चपल। पण्डित। उत्सुक। उन्मनस्। अभिमनस्। सुमनस्। दुर्मनस्। रहस्। रेहस्। शश्वत्। बृहत्। वेहत्। नृषत्। शुधि। अधर। ओजस्। वर्चस्।
- भुवि 7/1 – In the sense of becoming.
- अचेः 5/1 – This is an adjective to भृश-आदिभ्यः. These प्रातिपदिकs in भृशादिगण should not end with चि.
- लोपः 1/1 – This is the second कार्य, the elision of हल्.
- च 0 – This shows that there are two कार्यs in this sūtra: क्यङ्-suffix and हल्-लोप.
- हलः 6/1 – In स्थानेयोगा षष्ठी, for लोपः, when प्रातिपदिक ends with हल्.
- क्यङ् 1/1 – This is प्रत्यय. The content is य. By being ङित्, the new धातु becomes आत्मनेपदी.
- वा 0 – क्यङ् is optional. The other option is to state in a sentence.

[K] भृश इत्येवं आदिभ्यः प्रातिपदिकेभ्योऽच्च्यन्तेभ्यो भुवि भवत्यर्थे क्यङ्प्रत्ययो भवति, हलन्तानां च लोपः ।

[K] अभृशः $^{1/1}$ भृशः $^{1/1}$ भवति $^{III/1}$ भृशायते $^{III/1}$ ।

भृश + क्यङ्	3.1.12 भृशादिभ्यो भुव्यचेर्लोपश्च हलः । ~ क्यङ् वा
धातु-संज्ञा	3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः।
भृशा + य	7.4.25 अकृत्सार्वधातुकयोः । ~ यि क्ङिति दीर्घः अङ्गस्य
भृशाय	

[K] अचेः इति किं ? भृशीभवति ।

[विधिसूत्रम्] 3.1.13 लोहितादिडाज्भ्यः क्यष् । ~ भुवि अच्चेः वा

क्यष् is in the sense of becoming what was not before and is suffixed after लोहित, etc. and डाच्-ending word.

लोहित-आदि-डाज्भ्यः $^{5/3}$ क्यष् $^{1/1}$ । ~ भुवि $^{7/1}$ अच्चेः $^{5/1}$ वा ^{0}

2 words in the सूत्र; 3 words as अनुवृत्ति; अधिकारसूत्रs, प्रत्ययः, etc., continue in this section.

- लोहित-आदि-डाज्भ्यः 5/3 – After the प्रातिपदिक which are listed in लोहितादिगण, and डाच्-प्रत्यय-ending word; in दिग्योगे पञ्चमी

  लोहितादिगण – लोहित। नील। हरित। पीत। मद्र। फेन। मन्द।

  डाच् is taught by 5.4.57 अव्यक्तानुकरणाद्द्वजवरार्धादनितौ डाच्।
- भुवि 7/1 – In the sense of becoming.
- अच्चेः 5/1 – This is an adjective to भृश-आदिभ्यः. These प्रातिपदिकs in भृशादिगण should not end with च्वि.
- लोपः 1/1 – This is the second कार्य, the elision of हल्.
- च 0 – This shows that there are two कार्यs in this sūtra: क्यङ्-suffix and हल्-लोप.
- हलः 6/1 – In स्थानेयोगा षष्ठी, for लोपः, when प्रातिपदिक ends with हल्.
- क्यङ् 1/1 – This is प्रत्यय. The content is य. By being ङित्, the new धातु becomes आत्मनेपदी.
- वा 0 – क्यङ् is optional. The other option is to state in a sentence.

[K] लोहितादिभ्यो डाजन्तेभ्यश्च भवत्यर्थे क्यष्प्रत्ययो भवति

[K] अलोहितः $^{1/1}$ लोहितः $^{1/1}$ भवति $^{III/1}$ लोहितायति $^{III/1}$/लोहितायते $^{III/1}$ ।

[K] पटपटायति $^{III/1}$/पटपटायते $^{III/1}$

(परस्मैपद by 1.3.90 वा क्यषः।)

भृश + क्यङ्	3.1.12 भृशादिभ्यो भुव्यच्चेर्लोपश्च हलः । ~ क्यङ् वा
धातु-संज्ञा	3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः।
भृशा + य	7.4.25 अकृत्सार्वधातुकयोः । ~ यि क्ङिति दीर्घः अङ्गस्य
भृशाय	

[K] अच्चेः इति किं ? भृशीभवति ।

[विधिसूत्रम्] 3.1.14 कष्टाय क्रमणे । ~ क्यङ् वा

क्यङ् in the sense of making effort, is optionally suffixed after a 4th case-ending कष्ट word.

This sūtra is introduced in the नामधातुप्रक्रिया in LSK.

[विधिसूत्रम्] 3.1.15 कर्मणः रोमन्थतपोभ्यां वर्तिचरोः । ~ क्यङ् वा

क्यङ् is optionally suffixed after रोमन्थ (chewing) and तपस् (austerity), as कर्म of आवर्तन (repetition) and चरण (practise), respectively.

कर्मणः $^{5/1}$ रोमन्थ-तपोभ्याम् $^{5/2}$ वर्ति-चरोः $^{7/2}$ । ~ क्यङ् $^{1/1}$ वा ^{0}

3 words in the सूत्र; 2 words as अनुवृत्ति; अधिकारसूत्रs, प्रत्ययः, etc., continue in this section.

- कर्मणः 5/1 – In दिग्योगे पञ्चमी.
- रोमन्थ-तपोभ्याम् 5/2 – This is adjective to कर्मणः.
- वर्ति-चरोः 7/2 – In विषयसप्तमी.
- क्यङ् 1/1 – This is प्रत्यय. The content is य. By being ङित्, the new धातु becomes आत्मनेपदी. From 3.1.11 कर्तुः क्यङ् सलोपश्च।
- वा 0 – From 3.1.7 धातोः कर्मणः समानकर्तृकादिच्छायां वा ।. क्यङ् is optional. The other option is to state in a sentence.

[SK] रोमन्थतपोभ्यां कर्मभ्यां क्रमेण वर्तनीयां चरणे चार्थे क्यङ् स्यात् ।

[SK] रोमन्थं वर्तयति रोमन्थायते ॥

It repeats chewing.

[SK] तपश्चरति तपस्यति ॥

He practises austerity.

[विधिसूत्रम्] 3.1.16 बाष्पोष्माभ्यां उद्वमने । ~ कर्मणः क्यङ् वा

क्यङ् is optionally suffixed after बाष्प (vapor) and ऊष्म (heat), as कर्म of उद्वमन (emitting).

बाष्पोष्माभ्याम् $^{5/2}$ उद्वमने $^{7/1}$ । ~ कर्मणः $^{5/1}$ क्यङ् $^{1/1}$ वा ^{0}

2 words in the सूत्र; 3 words as अनुवृत्ति; अधिकारसूत्रs, प्रत्ययः, etc., continue in this section.

- बाष्पोष्माभ्याम् 5/2 – This is adjective to कर्मणः.
- उद्वमने 7/1 – In विषयसप्तमी.
- कर्मणः 5/1 – In दिग्योगे पञ्चमी.
- क्यङ् 1/1 – This is प्रत्यय. The content is य. By being ङित्, the new धातु becomes आत्मनेपदी. From 3.1.11 कर्तुः क्यङ् सलोपश्च।
- वा 0 – From 3.1.7 धातोः कर्मणः समानकर्तृकादिच्छायां वा ।. क्यङ् is optional. The other option is to state in a sentence.

[SK] आभ्यां कर्मभ्यां क्यङ् स्यात् ।

[SK] बाष्पमुद्वमति बाष्पायते ।

It emits vapor.

[SK] (ऊष्मम् उद्वमति) ऊष्मायते ॥

It emits heat.

[विधिसूत्रम्] 3.1.17 शब्दवैरकलहाभ्रकण्वमेघेभ्यः करणे । ~ कर्मणः क्यङ् वा

क्यङ् in the sense of making, is optionally suffixed after शब्द, etc. words as कर्म.

This sūtra is introduced in the नामधातुप्रक्रिया in LSK.

[विधिसूत्रम्] 3.1.18 सुखादिभ्यः कर्तृवेदनायाम् । ~ कर्मणः क्यङ् वा

क्यङ् is suffixed after सुख (happiness) etc., in the sense of feeling which belongs to the agent.

सुखादिभ्यः $^{5/3}$ कर्तृवेदनायाम् $^{7/1}$ । ~ कर्मणः $^{5/1}$ क्यङ् $^{1/1}$ वा ^{0}

2 words in the सूत्र; 3 words as अनुवृत्ति; अधिकारसूत्रs, प्रत्ययः, etc., continue in this section.

- सुखादिभ्यः 5/3 – This is adjective to कर्मणः. सुखादिगण contains: सुख। दुःख। तृप्त। गहन। कृच्छ्र। अस्त्र। अलीक। प्रतीप। करुण। कृपण। सोढ।
- कर्तृवेदनायाम् 7/1 – कर्तुः वेदना कर्तृवेदाना (7T), तस्याम् । Feeling which belongs to the agent. In विषयसप्तमी.
- कर्मणः 5/1 – In दिग्योगे पञ्चमी.
- क्यङ् 1/1 – This is प्रत्यय. The content is य. By being ङित्, the new धातु becomes आत्मनेपदी. From 3.1.11 कर्तुः क्यङ् सलोपश्च।
- वा 0 – From 3.1.7 धातोः कर्मणः समानकर्तृकादिच्छायां वा ।. क्यङ् is optional. The other option is to state in a sentence.

[SK] सुखादिभ्यः कर्मभ्यो वेदनायामर्थे क्यङ् स्याद् वेदनाकर्तुरेवचेत्सुखादीनि स्युः । सुखं वेदयते । कर्तृग्रहणं किम् । परस्य सुखं वेदयते ॥

[K] कर्मग्रहणसनुवर्तते। सुख इत्येवम् आदिभ्यः कर्मभ्यः वेदनायाम् अर्थे ऽनुभवे क्यङ् प्रत्ययो भवति, वेदयितुश्चेत् कर्तुः सम्बन्धीनि सुखादीनि भवन्ति। सुखं वेदयते सुखायते। दुःखायते। कर्तृग्रहणं किम्? सुखं वेदयते प्रसाधको देवदत्तस्य।

[K] सुखं वेदयते सुखायते । दुःखायते।

He experiences happiness. He experiences sorrow.

[K] कर्तृग्रहणं किम्? सुखं वेदयते प्रसाधको देवदत्तस्य।

What is the purpose of mentioning the agent? – The attendant makes Devadatta feel happiness.

[विधिसूत्रम्] 3.1.19 नमोवरिवश्चित्रङः क्यच् । ~ करणे

क्यच् in the sense of making, is suffixed after नमस्, वरिवस्, and चित्रङ्.

नमस्-वरिवस्-चित्रङः $^{5/1}$ क्यच् $^{1/1}$ । ~ करणे $^{7/1}$

2 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति; अधिकारसूत्रs, प्रत्ययः, etc., continue in this section.

- नमस्-वरिवस्-चित्रङः 5/1 – Three words are in SD; in दिग्योगे पञ्चमी.

  1) नमस् – worship

  2) वरिवस् – honor

  3) चित्रङ् – wonder, the last ङ् is for आत्मनेपद.
- क्यच् 1/1 – This is प्रत्यय. Having च् as इत्, 7.4.33 क्यचि च । ~ अस्य ई is applied after चित्रङ्.
- करणे 7/1 – In the sense of making/doing. From 3.1.17 शब्दवैरकलहाभ्रकण्वमेघेभ्यः करणे।.

[K] करणे इति वर्तते। नमस् वरिवस् चित्रङित्येतेभ्यो वा क्यच् प्रत्ययो भवति, करणविशेषे पूजादौ।

[K] नमसः पूजायाम् नमस्यति देवान्।

He worships devas.

[K] वरिवसः परिचर्यायाम् वरिवस्यति गुरून्।

He honors teachers.

[K] चित्रङ आश्चर्ये चित्रीयते। ङकार आत्मनेपदार्थः।

He makes something wonderful.

चित्रङ् + क्यच्	3.1.19 नमोवरिवश्चित्रङः क्यच् । ~ करणे
चित्री + य	7.4.33 क्यचि च । ~ अस्य ई
धातु-संज्ञा	3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः।
चित्रीय + शप् + ते	1.3.12 अनुदात्तङित आत्मनेपदम् ।

[विधिसूत्रम्] 3.1.20 पुच्छभाण्डचीवराण्णिङ् । ~ कर्मणः करणे वा

णिङ् is optionally suffixed after पुच्छ, भाण्ड, and चीवर in certain senses.

पुच्छ-भाण्ड-चीवरात्$^{5/1}$ णिङ्$^{1/1}$ । ~ कर्मणः$^{5/1}$ करणे$^{7/1}$ वा^{0}

2 words in the सूत्र; 3 words as अनुवृत्ति; अधिकारसूत्रs, प्रत्ययः, etc., continue in this section.

- पुच्छ-भाण्ड-चीवरात्5/1 – पुच्छ (tail) भाण्ड (vessel) चीवर (garment); after these प्रातिपदिकs
- णिङ् 1/1 – This is प्रत्यय. The content is इ. By being ङित्, the new धातु is आत्मनेपदी by 1.3.12 अनुदात्तङित आत्मनेपदम् ।. णित् is for सामान्यग्रहण in 6.4.51 णेरनिटि।.
- कर्मणः 5/1 – From 3.1.7 धातोः कर्मणः समानकर्तृकादिच्छायां वा ।.
- करणे 7/1 – In the sense of making/doing. From 3.1.17 शब्दवैरकलहाभ्रकण्वमेघेभ्यः करणे।.
- वा 0 – णिङ् is optional. The other option is to state in a sentence.

[K] पुच्छ भाण्ड चीवर इत्येतेभ्यो णिङ्प्रत्ययो भवति करणविशेषे ।

[K] पुच्छादुदसने पर्यसने वा ।

After पुच्छ, णिच् is in the sense of lifting or wagging.

[K] उत्पुच्छयते । परिपुच्छयते ।

पुच्छ + अम् + णिङ्	3.1.20 पुच्छभाण्डचीवराण्णिङ् । ~ कर्मणः करणे वा
धातु-संज्ञा	3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः।
पुच्छ + इ	2.4.71 सुपो धातुप्रातिपदिकयोः । ~ लुक्
पुच्छा + इ	7.2.115 अचो ञ्णिति । ~ वृद्धिः

Since 7.2.115 अचो ञ्णिति । is पर to 6.4.48 अतो लोपः।, this step is taken.

पुच्छ् + इ	(वा. Under 6.4.155 टेः।) णाविष्ठवत्प्रातिपदिकस्य कार्यं भवति इति वक्तव्यम् ।
पुच्छि + शप् + ते	1.3.12 अनुदात्तङित आत्मनेपदम् ।

[K] भाण्डात्समाचयने ।सम्भान्डयते ।चीवरादर्जने परिधाने वा ।सञ्चीवरयते भिक्षुः ।ङकार आत्मनेपदार्थः ।

[विधिसूत्रम्] 3.1.21 मुण्डमिश्रश्लक्ष्णलवणव्रतवस्त्रहलकलकृततूस्तेभ्यो णिच् ।

~ करणे कर्मणः वा

णिच् is suffixed after मुण्द, etc., in certain senses.

मुण्ड-मिश्र-श्लक्ष्ण-लवण-व्रत-वस्त्र-हल-कल-कृत-तूस्तेभ्यः $^{5/3}$ णिच् $^{1/1}$ । ~ करणे $^{7/1}$ कर्मणः $^{5/1}$ वा ^{0}

2 words in the सूत्र; 3 words as अनुवृत्ति; अधिकारसूत्रs, प्रत्ययः, etc., continue in this section.

- मुण्ड-मिश्र-श्लक्ष्ण-लवण-व्रत-वस्त्र-हल-कल-कृत-तूस्तेभ्यः 5/3 – मुण्ड (shaving) मिश्र (mixture) श्लक्ष्ण (soft) लवण (salt) व्रत (vow) वस्त्र (dress) हल (plough) कल (strife) कृत (done) तूस्त (matted hair); after these प्रातिपदिकs
- णिच् 1/1 – This is प्रत्यय. The content is इ.
- कर्मणः 5/1 – From 3.1.7 धातोः कर्मणः समानकर्तृकादिच्छायां वा ।.
- करणे 7/1 – In the sense of making/doing. From 3.1.17 शब्दवैरकलहाभ्रकण्वमेघेभ्यः करणे।.
- वा 0 – णिच् is optional. The other option is to state in a sentence.

[K] मुण्ड मिश्र श्लक्ष्ण लवण व्रत वस्त्र हल कल कृत तूस्त इत्येतेभ्यः करणे णिच् प्रत्ययो भवति।

[K] मुण्डं करोति मुण्डयति।

He shaves.

मुण्ड अम् + णिच्	3.1.21 मुण्डमिश्रश्लक्ष्णलवणव्रतवस्त्रहलकलकृततूस्तेभ्यो णिच् । ~ करणे कर्मणः वा
धातु-संज्ञा	3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः।
मुण्ड + इ	2.4.71 सुपो धातुप्रातिपदिकयोः । ~ लुक्
मुण्डा + इ	7.2.115 अचो ञ्णिति । ~ वृद्धिः
मुण्ड् + इ	(वा. Under 6.4.155) णाविष्ठवत्प्रातिपदिकस्य कार्यं भवति इति वक्तव्यम् ।
मुण्डि + शप् + ति	

[K] मिश्रयति। श्लक्ष्णयति। लवणयति। व्रतात् भोजने तन्निवृत्तौ च पयो व्रतयति। वृषलान्नं व्रतयति। वस्त्रात् समाच्छादने संवस्त्रयति। हलिं गृह्णाति हलयति। कलिं गृह्णाति कलयति। हलिकल्योरदन्तत्वनिपातनं सन्वद्भावप्रतिषेधार्थम्। अजहलत्। अचकलत्। कृतं गृह्णाति कृतयति। तूस्तानि विहन्ति वितूस्तयति केशान्। विशदीकरोति इत्यर्थः।

Section 3) sūtras teaching यङ् (3.1.22 ~ 24)

[विधिसूत्रम्] 3.1.22 धातोरेकाचो हलादेः क्रियासमभिहारे यङ् । ~ वा प्रत्ययः परः च

यङ् in the sense of repetition or intensity of an action is optionally suffixed after consonant-beginning धातु which has one अच्.

धातोः $^{5/1}$ एक-अचः $^{5/1}$ हलादेः $^{5/1}$ क्रिया-समभिहारे $^{7/1}$ यङ् $^{1/1}$ । ~ वा ^{0} प्रत्ययः $^{1/1}$ परः $^{1/1}$ च ^{0}

5 words in the सूत्र; 4 words as अनुवृत्ति

- धातोः 5/1 – From here onward, धातोः becomes अनुवृत्ति. This makes यङ् आर्धधातुक.
- एक-अचः 5/1 – This is an adjective to धातोः. एकः अच् यस्मिन् सः एकाच् = धातुः (117B), तस्मात्।
- हलादेः 5/1 – This is also an adjective to धातोः. हल् आदौ यस्य सः हलादिः (176B), तस्मात्।
- क्रिया-समभिहारे 7/1 – सम् + अभि + हृ + घञ् is to indicate पौनःपुन्यम् (repetition) or भृशार्थः (intensity) of an activity.
- यङ् 1/1 – This is प्रत्यय.
- वा 0 – यङ् is optional. The other option is to state in a sentence.

[K] एकाज् यो धातुर्हलादिः क्रियासमभिहारे वर्तते तस्माद् यङ् प्रत्ययो भवति ।

[K] पौनःपुन्यं भृशार्थो वा क्रियासमभिहारः ।

[K] पुनः पुनः पचति पापच्यते । यायज्यते ।

[K] भृशं ज्वलति जाज्वल्यते । देदीप्यते ।

[K] धातोः इति किं ? सोपसर्गादुत्पत्तिर्मा भूत्, भृशं प्राटति ।

If the धातु is अनेकाच् or अजादि, यङ् will not come.

[K] एकाचः इति किं ? भृशं जागर्ति ।

[K] हलादेः इति किं ? भृशमीक्षते ।

[K] भृशं शोभते, भृशं रोचते इत्यत्र नेष्यते, अनभिधानात् ॥

[विधिसूत्रम्] 3.1.23 नित्यं कौटिल्ये गतौ । ~ धातोः यङ् वा प्रत्ययः परः च

यङ् in the sense of going crookedly is optionally suffixed after धातु whose meaning is going.

नित्यम्^{0} कौटिल्ये$^{7/1}$ गतौ$^{7/1}$ । ~ धातोः$^{5/1}$ यङ्$^{1/1}$ वा^{0} प्रत्ययः$^{1/1}$ परः$^{1/1}$ च^{0}

3 words in the सूत्र; 6 words as अनुवृत्ति

- नित्यम् 0 – This नित्य is to limit the meaning of यङ् only to कौटिल्ये, excluding क्रियासमाभिहार taught in the previous sūtra, when the धातु is गत्यर्थ.
- कौटिल्ये 7/1 – कुटिलस्य भावः कौटिल्यम् । Crookedness.
- गतौ 7/1 – In the sense of गति, qualifying "धातोः".
- यङ् 1/1 – This is प्रत्यय, from 3.1.22 धातोरेकाचो हलादेः क्रियासमभिहारे यङ् ।.
- वा 0 – From 3.1.7 धातोः कर्मणः समानकर्तृकादिच्छायाम् ।.यङ् is optional. The other option is to state in a sentence.

[K] गतिवचनाद्धतोः कौटिल्ये गम्यमाने नित्यं यङ् प्रत्ययो भवति ।

[K] कुटिलं क्रामति चङ्क्रम्यते । दन्द्रम्यते ।

[K] नित्य-ग्रहणं विषयनियम-अर्थं, गतिवचनान्नित्यं कौटिल्य एव भवति, न तु क्रियासमभिहारे । भृशं क्रामति ॥

नित्य is to restrict the sense from क्रियासमभिहार.

1. क्रम् in the sense of क्रियासमभिहार – Only one form: भृशं क्रामति ।
2. क्रम् in the sense of गति-कौटिल्ये – Two forms: कुटिलं क्रामति । चङ्क्रम्यते ।

[विधिसूत्रम्] 3.1.24 लुपसदचरजपजभदहदशगृभ्यो भावगर्हायाम् । ~ नित्यम् यङ् धातोः

यङ् in the sense of doing something poorly is optionally suffixed after these eight धातुs.

लुप-सद-चर-जप-जभ-दह-दश-गृभ्यः $^{5/3}$ भाव-गर्हायाम् $^{7/1}$ । ~ नित्यम् ^{0} धातोः $^{5/1}$ यङ् $^{1/1}$ वा ^{0} प्रत्ययः $^{1/1}$ परः $^{1/1}$ च ^{0}

2 words in the सूत्र; 7 words as अनुवृत्ति

- लुप-सद-चर-जप-जभ-दह-दश-गृभ्यः 5/3 – After these eight धातुs. लुप (to cut off), सद (to sit), चर (to walk), जप (to do japa), जभ (to yawn), दह (to burn), दश (to bite), गृ (to swallow)
- भाव-गर्हायाम् 7/1 – In the sense of censuring the action.
- नित्यम् 0 – This नित्य is to limit the meaning of यङ् only to भावगर्हायाम् excluding क्रियासमभिहारे.
- यङ् 1/1 – This is प्रत्यय.
- वा 0 – यङ् is optional. The other option is to state in a sentence.

[K] लुप सद चर जप जभ दह दश गृ इत्येतेभ्यो भाव-गर्हायां धात्वर्थ-गर्हायां यङ्प्रत्ययो भवति ।

[K] गर्हितं लुम्पति लोलुप्यते । (He cuts poorly.) एवं - सासद्यते ।

[K] भावगर्हायां इति किं ? साधु जपति ।

[K] भाव-ग्रहणं किं ? साधनगर्हायां मा भूत्, मन्त्रं जपति वृषलः । (वृषल = an irreligious man)

भाव here means an action. When any of the कारकs are to be censured, यङ् is not used.

[K] नित्य-ग्रहणं विषयनियम-अर्थं अनुवर्तते । एतेभ्यो नित्यं भावगर्हायां एव भवति, न तु क्रियासमभिहारे । भृशं लुम्पति॥

नित्य is again to restrict the sense from क्रियासमभिहार.

1. लुप् in the sense of क्रियासमभिहार – Only one form: भृशं लुम्पति ।

2. लुप् in the sense of गर्हा – Two forms: गर्हितं लुम्पति । लोलुप्यते ।

Section 4) sūtras teaching णिच् after धातु (3.1.25 and 26)

[विधिसूत्रम्] 3.1.25 सत्यापपाशरूपवीणातूलश्लोकसेनालोमत्वचवर्मवर्णचूर्णचुरादिभ्यो णिच् । ~ धातोः

णिच् is suffixed after सत्य, etc. in certain senses, and is suffixed after धातुs in चुरादिगण without adding any meaning.

सत्याप-पाश-रूप-वीणा-तूल-श्लोक-सेना-लोम-त्वच-वर्म-वर्ण-चूर्ण-चुरादिभ्यः $^{5/3}$ णिच् $^{1/1}$ । ~ धातोः $^{5/1}$

2 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति; अधिकारसूत्रs, प्रत्ययः, etc., continue in this section.

- सत्याप-पाश-रूप-वीणा-तूल-श्लोक-सेना-लोम-त्वच-वर्म-वर्ण-चूर्ण-चुरादिभ्यः 5/3 – After the सत्य, etc. and धातुs in चुरादिगण; in दिग्योगे पञ्चमी
  सत्य (truth) After suffixing णिच्, सत्य should be सत्याप as taught in the sūtra. पाश (noose, chain) रूप (form) वीणा (*vīṇā*, the name of a musical instrument) तूल (cotton) श्लोक (praise) सेना (army) लोम (body hair) त्वच (bark, skin, cinnamon) वर्म (mail) वर्ण (celebration) चूर्ण (powder); after these nouns, णिच् is suffixed in certain senses. See below for details. After धातुs listed in चुरादिगण in धातुपाठः, णिच् is suffixed only in स्वार्थे.
- णिच् 1/1 – This is प्रत्यय. The content is इ. By being णित्, it can cause वृद्धि to its अङ्ग. By 1.3.74 णिचश्च । ~ अत्रेभिप्राये क्रियाफले आत्मनेपदम्, the new धातु is उभयपदी.
- धातोः 5/1 – From धातोरेकाचो हलादेः क्रियासमभिहारे यङ् ।. Because of this श्रवण of धातोः, णिच् after the धातुs becomes आर्धधातुक-प्रत्यय.[2]

[K] सत्य-आदिभ्यश्चूर्णपर्यन्तेभ्यः, चुरादिभ्यश्च णिच्प्रत्ययो भवति ।

[K] सत्यम् $^{2/1}$ आचष्टे $^{III/1}$ सत्यापयति $^{III/1}$/सत्यापयते $^{III/1}$ । He speaks truth.

सत्य + अम् + णिच्	3.1.25 सत्यापपाशरूपवीणातूलश्लोकसेनालोमत्वचवर्मवर्णचूर्णचुरादिभ्यो णिच् । ~ धातोः
धातु-संज्ञा	3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः।
सत्य + इ	2.4.71 सुपो धातुप्रातिपदिकयोः । ~ लुक्
सत्य आपुक् + इ	

[2] To be qualified as आर्धधातुक, the suffix should be after धातु, and also श्रवण of धातोः either in the sūtra or as अनुवृत्ति is required.

सत्याप् + इ 6.1.101 अकः सवर्णे दीर्घः। ~ एकः पूर्वपरयोः संहितायाम्

सत्यापि

सत्यापि + लट्

सत्यापि + शप् + तिप्

सत्यापे + अ + ति

सत्यापय् + अ + ति

[K] अर्थवेदसत्यानाम् आपुग् वक्तव्यः। अर्थम् आचष्टे अर्थापयति। देवापयति। आपुग्वचनसामर्थ्यात्टिलोपो न भवति।

For अर्थ, वेद, and सत्य, आपुक् is attached. By the power of this injunction of आपुक्, टिलोप does not happen.

Here is the list of meanings for णिच्-ending धातुs by this sūtra according to काशिका. There are some differences from SK. For the meanings as per SK, see the same sūtra in चुरादिगण of LSK.

पाशाद्विमोचने - विपाशयति । He sets free.

रूपाद्दर्शने - रूपयति । He shows.

वीणयोपगायति उपवीणयति । He plays the vīṇā.

तूलेनानुकुष्णाति अनुतूलयति । He cleans with cotton.

श्लोकैरुपस्तौति उपश्लोकयति । He praises by śloka.

सेनयाभियाति अभिषेणयति । He attacks with army

लोमान्यनुमार्ष्टि अनुलोमयति । He washes hair.

त्वचं गृह्णाति त्वचयति । He cooks with cinnamon

अकारान्तस्त्वच-शब्दः । त्वच is an अ-कारान्त word.

वर्मणा सन्नह्यति संवर्मयति । He gets ready with armour.

वर्णं गृह्णाति वर्णयति । He picks color/stains.

चूर्णैः अवध्वंसयति अवचूर्णयति । He destroys somebody into powder.

[विधिसूत्रम्] 3.1.26 हेतुमति च । ~ णिच् धातोः

णिच् is suffixed after धातु in the sense of direction by an instigator.

This sūtra is introduced in the नामधातुप्रक्रिया in LSK.

Section 5) sūtra teaching यक् after कण्डु etc. (3.1.27)

[विधिसूत्रम्] 3.1.27 कण्ड्वादिभ्यो यक् । ~ धातोः प्रत्ययः परः च

यक् in the sense of स्वर्थ is suffixed after कण्डु etc. धातुs.

This sūtra is introduced in the नामधातुप्रक्रिया in LSK.

Section 6) sūtras teaching आय, ईयङ्, and णिङ् (3.1.28 ~ 31)

This sūtra has been studied in भ्वादयः under गुप्-धातु.

[विधिसूत्रम्] 3.1.28 गुपूधूपविच्छिपणिपनिभ्य आयः । ~ प्रत्ययः परश्च

आय is suffixed after these five धातुs.

गुपू-धूप-विच्छि-पणि-पनिभ्यः $^{5/3}$ आयः $^{1/1}$ । ~ प्रत्ययः $^{1/1}$ परः $^{!/1}$ च ^{0}

2 words in the सूत्र; 3 words as अनुवृत्ति

- गुपू-धूप-विच्छि-पणि-पनिभ्यः 5/3 – Five धातुs in इतरेतरद्वन्द्वसमास; in दिग्योगे पञ्चमी to परः.
  1. गुप् (1P) to protect; 2. धूप् (1P) to heat; 3. विच्छ् (6P) to go; 4. पण् (1A) to transact, to praise; 5. पन् (1A) to praise
- आयः 1/1 – This is प्रत्यय. The content is आय, which is अ-ending.
- प्रत्ययः 1/1 – From अधिकारसूत्र 3.1.1 प्रत्ययः।; समानाधिकरण to आयः.
- परः 1/1 – From अधिकारसूत्र 3.1.2 परश्च।.

[LSK] एभ्यः $^{5/3}$ आयः $^{1/1}$ प्रत्ययः $^{1/1}$ स्यात् $^{III/1}$ स्वार्थे $^{7/1}$।

After these धातुs, आय is suffixed in the sense of itself.

When the meaning of प्रत्यय is not specified in sūtra, it is understood as स्वार्थ, without adding any meaning. It is said: "अनिर्दिष्टार्थाः प्रत्ययाः स्वार्थे भवन्ति।".

आय being a suffix after धातु, it gains आर्धधातुक-संज्ञा by 3.4.114 आर्धधातुकं शेषः ।.

[K] गुपू रक्षणे, धूप सन्तापे, विच्छ गतौ, पण व्यवहारे स्तुतौ च, पन च इत्येतेभ्यो धातुभ्यः आय-प्रत्ययो भवति ।

1. गुपू रक्षणे – गुप् (1P) to protect; गोपायति

2. धूप सन्तापे धूप् (1P) to heat; धूपयति

3. विच्छ गतौ विच्छ् (6P) to go; विच्छायति

4. पण व्यवहारे स्तुतौ च पण् (1A) to transact, to praise; पणायति

5. पन व्यवहारे स्तुतौ च पन् (1A) to praise; पनायति

[K] स्तुत्य्-अर्थेन पनिना साहचर्यात्तदर्थः पणिः प्रत्ययं उत्पादयति न व्यवहार-अर्थः ।शतस्य पणते ।सहस्रसय पणते ।

[K] अनुबन्धश्च केवले चरित-अर्थः, तेन आय-प्रत्यय-अन्तान्नात्मनेपदं भवति । ।

[विधिसूत्रम्] 3.1.29 ऋतेरीयङ् । ~ प्रत्ययः परश्च

ईयङ् is suffixed after ऋत्.

ऋतेः $^{5/1}$ ईयङ् $^{1/1}$ । ~ प्रत्ययः $^{1/1}$ परः $^{!/1}$ च ^{0}

2 words in the सूत्र; 3 words as अनुवृत्ति

- ऋतेः 5/1 – This धातु is told only here (सौत्रः धातु), as it is not seen in धातुपाठ. The धातु is ऋत्, तकारान्त, with इक्-धातुनिर्देश. The meaning is जुगुप्सायाम् (to dislike) or घृणा (to be compassionate); in दिग्योगे पञ्चमी to परः.
- ईयङ् 1/1 – This is प्रत्यय. The content is ईय, which is अ-ending. Being ङित्, the new धातु is आत्मनेपद.
- प्रत्ययः 1/1 – From अधिकारसूत्र 3.1.1 प्रत्ययः।; समानाधिकरण to आयः.
- परः 1/1 – From अधिकारसूत्र 3.1.2 परश्च।.

[K] ऋतिः सौत्रो धतुः घृणायां वर्तते, ततः ईयङ् प्रत्ययो भवति ।

[K] ङकार आत्मनेपद-अर्थः ।

[K] ऋतीयते, ऋतीयेते, ऋतियन्ते ।

[K] ईयङ्-वचनं ज्ञापन-अर्थं, धातु-विहितानां प्रत्ययानां आयनादयो न भवन्ति इति । ।

ऋत् + ईयङ्	3.1.29 ऋतेरीयङ् । ~ प्रत्ययः परश्च
ऋतीय	3.1.29 ऋतेरीयङ् । ~ प्रत्ययः परश्च
ऋतीयते	

This sūtra has been studied in भ्वादयः under कम्-धातु.

[विधिसूत्रम्] 3.1.30 कमेर्णिङ्। ~ प्रत्ययः परः

कम्-धातु takes णिङ्-प्रत्यय without changing any sense.

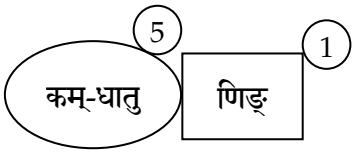

कमेः $^{5/1}$ णिङ् $^{1/1}$ । ~ प्रत्ययः $^{1/1}$ परः $^{1/1}$

2 words in the सूत्र; 2 words as अनुवृत्ति

- कमेः 5/1 – कम् with इक् धातुनिर्देशे; in दिग्योगे पञ्चमी to परः.
- णिङ् 1/1 – This is प्रत्ययः, in apposition to 3.1.1 प्रत्ययः ।; ङ् it इत् by 1.3.3 हलन्त्यम् । ~ इत्.
- प्रत्ययः 1/1 – From अधिकारसूत्र 3.1.1 प्रत्ययः ।
- परः 1/1 – From अधिकारसूत्र 3.1.2 परश्च ।

[LSK] स्वार्थे $^{7/1}$ ।

णिङ् is suffixed after कम् in the sense of the meaning of the धातु itself.

[LSK] ङित्त्वात् $^{5/1}$ तङ् $^{1/1}$ ।

Being ङित्, the लकार-आदेश is of आत्मनेपद, whose प्रत्याहार is तङ्. The purpose of इत् letter ङ् of णिङ् is used for making the new धातु into an आत्मनेपदी by 1.3.12 अनुदात्तङित आत्मनेपदम्।. ङित्त्व is not for गुणवृद्धिनिषेध by 1.1.5 क्ङिति च । ~ इकः, because कम् does not have इक्.

कम् + णिङ्	3.1.30 कमेर्णिङ्। ~ प्रत्ययः परः
काम् + इ	7.2.116 अत उपधायाः । ~ ञ्णिति अङ्गस्य वृद्धिः
कामि	3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः ।

[K] कमेर्धातोः णिङ् प्रत्ययो भवति । णकारो वृद्ध्य्-अर्थः ।ङकार आत्मनेपद्-अर्थः । कामयते, कामयेते, कामयन्ते ॥

This sūtra has been studied in भ्वादयः under गुप्-धातु.

[विधिसूत्रम्] 3.1.31 आयादय आर्धधातुके वा । ~ प्रत्ययः परश्च

Suffixes starting with आय are optional when आर्धधातुक is intended.

आय-आदयः $^{1/3}$ आर्धधातुके $^{7/1}$ वा ^{0} । ~ प्रत्ययः $^{1/1}$ परः $^{!/1}$ च ^{0}

3 words in the सूत्र; 3 words as अनुवृत्ति

- आय-आदयः 1/3 – Three suffixes which are told before this sūtra: आय (3.1.28), ईयङ्(3.1.29), and णिङ् (3.1.30).
  आयः आदिः येषां ते आय-आदयः (116B) । This compound is said to be तद्-गुण-विज्ञान-बहुव्रीहिः because one of the words in समास is a member of अन्यपदार्थ.
- आर्धधातुके 7/1 – In विषयसप्तमी. [3]
- वा 0 – These suffixes will be optional.

[K] आर्धधातुक-विषये आर्धधातुक-विवक्षायां आयादयः प्रत्यया वा भवन्ति ।

[K] गोप्ता, गोपायिता ।

[K] अर्तिता, ऋतीयिता ।

[K] कमिता, कामयिता ।

[K] नित्यं प्रत्ययप्रसङ्गे तदुत्पत्तिरार्धधातुक-विषये विकल्प्यते, तत्र यथायथं प्रत्यया भवन्ति । गुप्तिः । गोपाया । ।

[3] Example of the दोष for "आर्धधातुके" to be परसप्तमी : In लुट्-लकार, आय will come only after suffixing तास् after गुप् – "गुप् + तास् + लुट्", then "गुप् + आय + तास् + लुट्". If this is the case, 6.4.48 अतो लोपः। ~ आर्धधातुके (उपदेशे) will not apply because at the arrival of आर्धधातुक (तास् in this case), the अङ्ग was not अदन्त. Because of this, आय should be suffixed before the arrival of तास्. Thus, "आर्धधातुके" in 3.1.31 आयादय आर्धधातुके वा । should be understood as विषयसप्तमी.

This sūtra has been studied in भ्वादयः under गुप्-धातु.

[संज्ञासूत्रम्] 3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः ।

Those which end with सन्, etc., are termed धातु.

सन्-आदि-अन्ताः $^{1/3}$ धातवः $^{1/3}$ ।

2 words in the सूत्र; no अनुवृत्ति is required.

- सन्-आदि-अन्ताः 1/3 – This is संज्ञी. सन् आदिः येषां प्रत्ययानां ते सनादयः (116B) प्रत्ययाः । सनादयः अन्ते येषां ते सनाद्यन्ताः (176B) । This compound is said to be तद्-गुण-विज्ञान-बहुव्रीहिः because one of the words in समास is a member of अन्यपदार्थ. Those which end with सन्, etc. सन्-आदि-प्रत्ययs are twelve in number:
- धातवः 1/3 – This is संज्ञा.

[K] सनादिर्येषां ते सनादयः । सनादयोऽन्ते येषं ते सनाद्यन्ताः । सनाद्यन्ताः समुदायाः धातु-सञ्ज्ञाः भवन्ति ।

[K] प्रत्यय-ग्रहण-परिभाषा एव पद-सञ्ज्ञायां अन्तवचनेन लिङ्गेन प्रतिषिद्धा सती पुनरिह अन्तवचनेन प्रतिप्रसूयते ।

[K] चिकीर्षति । पुत्रीयति । पुत्रकाम्यति । ।

Overview of presentation of सनादि-प्रत्ययs in लघुसिद्धान्तकौमुदी

In LSK, sūtras teaching सनादिप्रत्यय in अष्टाध्यायी are discussed in these six sections.

Section in LSK	प्रत्ययs discussed
ण्यन्त-प्रक्रिया	णिच् in हेतुमत्
सन्नन्त-प्रक्रिया	सन्
यङन्त-प्रक्रिया	यङ्
यङ्-लुक्-प्रक्रिया	लुक् of यङ्
नामधातवः	क्यच्, क्यङ्, क्विप्, क्यष्, णिङ्, णिच्
कण्ड्वादयः	यक्

अथ ण्यन्तप्रक्रिया

Now starts the section explaining how णिच्-प्रत्यय ending धातु is made and conjugated. णिच्-प्रत्यय ending धातु is called णिजन्त, or ण्यन्त in short.

णिजन्त-धातु is called "causative" in English because णिच् in this section is suffixed to धातुs to add the sense of "to instigate/make somebody do the action indicated by the original धातु". After suffixing णिच्, the original धातु and the णिच् become a new णिजन्त-धातु by 3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः।.

[LSK टिप्पणी १] अत्र प्रकरणे 'भूवादयो धातवः' (1.3.1) इति 'सनाद्यन्ता धातवः' (3.1.32) इति च सूत्रद्वय-विधित-धातुसंज्ञक-मात्रेभ्यः प्रयोजक-व्यापारे णिच् प्रत्ययः विधीयते ।

In this section, a suffix णिच् is enjoined in the sense of the action of instigating, after an entity which has धातु-संज्ञा given by two sūtras: 1.3.1 भूवादयो धातवः। and 3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः।.

[LSK टिप्पणी १] प्रयोजकः च कर्तुः प्रेरकः यथा चैत्रः पण्डितः भवति, भवन्तं तं मैत्रः अध्यापनादिना प्रेरयति, तत्र भवन-क्रिया-कर्ता चैत्रः स प्रयोज्यः णिच् प्रत्ययः तु प्रेरनादि-कर्तृ-मैत्र-व्यापारे भवति ।

Instigator is the one who makes the agent do something, as in "चैत्र becomes a scholar.", "मैत्र, by teaching etc., makes him become (a scholar)." In these sentences, चैत्र is the agent of becoming. And he is instigated. णिच् प्रत्यय is in the action of मैत्र, who is the agent of making (चैत्र a scholar).

[LSK टिप्पणी १] तत्र णिचि जाते गत्यादि-अर्थ-धातूनां प्रयोज्य-कर्तुः 'स्वतन्त्रः कर्ता' (1.4.54) इत्यनेन प्राप्तां कर्तृसंज्ञां बाधित्वा 'गतिबुद्धिप्रत्यवसानार्थ-शब्दकर्माकर्मकाणाम् अणिकर्ता स णौ' (1.4.52) इत्यनेन कर्मसंज्ञायां 'कर्मणि द्वितीया' (2.3.2) इत्यनेन द्वितीया विधीयते । एवं च 'चैत्रं मैत्रः भावयति' इति प्रयोगः भवति ।

When that णिच् comes, कर्तृ-संज्ञा is given to the agent of instigated action of गति etc. (namely, to चैत्र), by 1.4.54 स्वतन्त्रः कर्ता. Then that कर्तृ-संज्ञा is negated and कर्म-संज्ञा is given by 1.4.52 गतिबुद्धिप्रत्यवसानार्थ-शब्दकर्माकर्मकाणाम् अणिकर्ता स णौ ।. Then the 2nd case is enjoined for that

agent of instigated action by 2.3.2 कर्मणि द्वितीया।. In this manner, the sentence will be "चैत्रं भावयति।".

[LSK टिप्पणी १] यत्र च चैत्रः भवति भवन्तं तम् उभौ प्रेरयतः तत्र चैत्रम् उभौ भावयतः, एवं चैत्रम् अन्ये भावयन्ति, चैत्रः भवति त्वं प्रेरयसि, युवां प्रेरयथः, यूयं प्रेरयथ, अहं प्रेरयामि इत्यादौ भावयसि, भावयथः, भावयथ, भावयामि इत्यादि स्वयम् ऊहनीयम् ।

When चैत्र becomes, and two people make him become, then the sentence is "चैत्रम् उभौ $^{1/2}$ भावयतः $^{III/2}$". In this manner, "चैत्रम् अन्ये $^{1/3}$ भावयन्ति $^{III/3}$", "त्वं प्रेरयसि $^{II/1}$", युवां प्रेरयथः $^{II/2}$", यूयं प्रेरयथ $^{II/3}$", "अहं प्रेरयामि $^{I/1}$", etc., (the concord of person and number of the प्रयोजक and तिङन्त) has to be figured out by oneself.

[LSK टिप्पणी १] गत्यादि-अर्थ-भिन्नेभ्यः सकर्मकेभ्यः धातुभ्यः पचि-प्रभृतिभ्यः ण्यन्ते प्रयोज्यकर्तरि तृतीया – यथा चैत्रेण तण्डुलं मैत्रः पाचयति । अत्र प्रकरणे प्रयोजक-अनुसारेण एव प्रथम-मध्यम-उत्तम-पुरुषाणां व्यवस्था ज्ञेया ॥

When there is णिच्-ending धातु after transitive धातुs other than गति etc., such as पच् etc., in the sense of the agent of instigated action, the 3rd case is used.

The next two sūtras are संज्ञासूत्रs to define agent of action and agent of instigation of the action.

[संज्ञासूत्रम्] 1.4.54 स्वतन्त्रः कर्ता । ~ कारके

In the topic of factors for accomplishing action, the main independent entity is termed कर्ता.

स्वतन्त्रः $^{1/1}$ कर्ता $^{1/1}$ । ~ कारके $^{7/1}$

2 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- स्वतन्त्रः 1/1 – This is संज्ञी. A chief entity; one which has predominance. (स्वस्य तन्त्रं प्राधान्यं यत्र, स्वतन्त्रम्, तत् अस्य अस्ति इति स्वतन्त्रः।)
- कर्ता 1/1 – This is संज्ञा.
- कारके 7/1 – From अधिकार-सूत्र 1.4.23 कारके । With reference to that which produces/accomplishes an action.

[LSK] क्रियायाम् $^{7/1}$ स्वातन्त्र्येण $^{3/1}$ विवक्षितः $^{1/1}$ अर्थः $^{1/1}$ कर्ता $^{1/1}$ स्यात् $^{III/1}$ ।

With reference to a given action, that which is intended to be told as the main entity is termed कर्तृ.

[संज्ञासूत्रम्] 1.4.55 तत्प्रयोजको हेतुश्च । ~ कर्ता कारके

The instigator of the कर्ता is termed हेतु as wells as कर्ता.

तत्प्रयोजकः $^{1/1}$ हेतुः $^{1/1}$ च ^{0} । ~ कर्ता $^{1/1}$ कारके $^{7/1}$

3 words in the सूत्र; 2 words as अनुवृत्ति

- तत्प्रयोजकः 1/1 – The instigator of that कर्ता. तस्य = स्वतन्त्रस्य प्रयोजकः = प्रेरकः तत्प्रयोजकः (6T)। This is संज्ञी.
- हेतुः 1/1 – This is संज्ञा.
- च 0 – This indicates that there are two संज्ञाs given to one संज्ञी. कर्ता च हेतुः च ।, under the condition of एकसंज्ञा-अधिकार by 1.4.1 आ कडारादेका संज्ञा ।.
- कर्ता 1/1 – From 1.4.54 स्वतन्त्रः कर्ता । This is संज्ञा.

[LSK] कर्तुः $^{6/1}$ प्रयोजकः $^{1/1}$ हेतुसंज्ञः $^{1/1}$ कर्तृसंज्ञः $^{1/1}$ च ^{0} स्यात् $^{III/1}$ ॥

The instigator of the कर्ता is termed हेतु as wells as कर्ता.

The हेतु-संज्ञा is used for enjoining णिच्-प्रत्यय.

[विधिसूत्रम्] 3.1.26 हेतुमति च । ~ णिच् धातोः

णिच् is suffixed after धातु in the sense of direction by an instigator.

हेतुमति $^{7/1}$ च ^{0} । ~ णिच् $^{1/1}$ धातोः $^{5/1}$

2 words in the सूत्र; 2 words as अनुवृत्ति; अधिकारसूत्रs, प्रत्ययः, etc., continue in this section.

- हेतुमति 7/1 – हेतुः अस्य अस्ति इति हेतुमान् = प्रेरणादि-प्रयोजकव्यापारः, तस्मिन् ।
- च 0 – This brings णिच् from the previous sūtra.
- णिच् 1/1 – From 3.1. 25 सत्यापपाशरूपवीणातूलश्लोकसेनालोमत्वचवर्मवर्णचूर्णचुरादिभ्यो णिच्। . This is प्रत्यय. ण् and च् are इत्. The content is इ.
- धातोः 5/1 – From 3.1.22 धातोरेकाचो हलादेः क्रियासमभिहारे यङ् ।; in दिग्योगे पञ्चमी.

[LSK] प्रयोजक-व्यापारे $^{7/1}$ प्रेषणादौ $^{7/1}$ वाच्ये $^{7/1}$ धातोः $^{5/1}$ णिच् $^{1/1}$ स्यात् $^{III/1}$ ॥

णिच् is suffixed after धातु when operation of instigator such as direction is to be said.

[LSK] भवन्तम् $^{2/1}$ प्रेरयति $^{III/1}$ भावयति $^{III/1}$ । He instigates to become.

In this व्यापार, the agent, कर्ता, is हेतु as well. Thus this व्यापार is हेतुमत्, that which has हेतु.

भू + णिच्	3.1.26 हेतुमति च । ~ णिच् धातोः
भौ + इ	7.2.115 अचो ञ्णिति । ~ वृद्धिः
भाव् + इ	6.1.78 एचोऽयवायावः। ~ अचि संहितायाम्
भावि	3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः।

In लट्,

भावि + लट्	3.2.123 वर्तमाने लट् । ~ धातोः प्रत्ययः परश्च
भावि + शप् + तिप्	
भावे + अ + ति	7.3.84 सार्वधातुकार्धधातुकयोः । ~ गुणः अङ्गस्य
भावय् + अ + ति	6.1.78 एचोऽयवायावः। ~ अचि संहितायाम्

In लुङ्, according to a वाक्य "णिच्यच आदेशो न स्याद् द्वित्वे कर्तव्ये।" (when द्वित्व is to be done, अच्-आदेश caused by णिच् should not be done). Thus it should be like the following:

भू (+ णिच्) + लुङ्	3.2.110 लुङ् । ~ भूते धातोः प्रत्ययः परश्च
भू (+ णिच्) + च्लि + त्	3.1.43 च्लि लुङि । ~ धातोः

भू (+ णिच्) + चङ् + त् 3.1.48 णिश्रिद्रुस्रुभ्यः कर्तरि चङ् । ~ च्लेः लुङि

भू भू (+ णिच्) + अ + त् 6.1.11 चङि । ~ धातोः अनभ्यासस्य एकाचः द्वे प्रथमस्य अजादेः द्वितीयस्य

भु भू (+ णिच्) + अ + त् 7.4.59 ह्रस्वः । ~ अभ्यासस्य

ब भू (+ णिच्) + अ + त् 8.4.54 अभ्यासे चर्च । ~ झलाम् जश्

Only after द्वित्वकार्य, अजादेश caused by णिच् can take place.

ब भौ + इ + अ + त् 7.2.115 अचो ञ्णिति । ~ वृद्धिः

ब भाव् + इ + अ + त् 6.1.78 एचोऽयवायावः। ~ अचि संहितायाम्

ब भाव् + अ + त् 6.4.51 णेरनिटि । ~ आर्धधातुके लोपः

ब भव् + अ + त् 7.4.1 णौ चङ्युपधाया ह्रस्वः । ~ अङ्गस्य

Here, the अभ्यास gains the status of सन्वद्भाव by 7.4.93 सन्वल्लघुनि चङ्परेऽनग्लोपे । because the अङ्ग is followed by चङ्-पर-णि, and the अभ्यास is followed by लघु. And also, there is no अक्-लोप on the धातु caused by णि.

For this अभ्यास, the next sūtra is applied.

[विधिसूत्रम्] 7.4.80 ओः उयण्ज्यपरे । ~ सनि इत् अभ्यासस्य

उ of अभ्यास is replaced by इ, when following उवर्ण, यण्, or ज is followed by अवर्ण when सन् follows the अङ्ग.

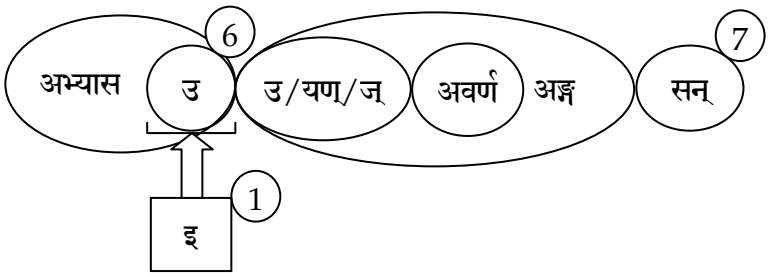

ओः $^{6/1}$ उ-यण्-जि $^{7/1}$ अपरे $^{7/1}$ । ~ सनि $^{7/1}$ इत् $^{1/1}$ अभ्यासस्य $^{6/1}$

3 words in the सूत्र; 3 words as अनुवृत्ति

- ओः 6/1 – उवर्ण; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- उ-यण्-जि 7/1 – उवर्ण, यण्, and ज्; in परसप्तमी.
- अपरे 7/1 – This is an adjective to उ-यण्-जि; अवर्णः परः यस्मात् सः अपरः = उयण्ज् (115B), तस्मिन् ।
- सनि 7/1 – From 7.4.79 सन्यतः।; in परसप्तमी.
- इत् 1/1 – From 7.4.79 सन्यतः।; this is आदेश; from 7.4.76 भृञामित् ।; त् is for clarification.
- अभ्यासस्य 6/1 – From 7.4.58 अत्र लोपोऽभ्यासस्य ।.

[LSK] सनि $^{7/1}$ परे $^{7/1}$ यत् $^{1/1}$ अङ्गम् $^{1/1}$ तद्-अवयव-अभ्यासस्य $^{6/1}$ उकारस्य $^{6/1}$ इत् $^{1/1}$ स्यात् $^{III/1}$ पवर्ग-यण्-जकारेषु $^{7/3}$ अवर्णपरेरेषु $^{7/3}$ परतः ^{0}॥

इ is the substitute in the place of उवर्ण of अभ्यास followed by सन्, when the उवर्ण is followed by उवर्ण, यण्, or ज् which is followed by अवर्ण.

[LSK] अबीभवत् $^{III/1}$॥

ब भव् + अ + त् 7.4.1 णौ चङ्युपधाया ह्रस्वः । ~ अङ्गस्य

Here, अभ्यास gains सन्वद्भाव by 7.4.93 सन्वल्लघुनि चङ्परेऽनग्लोपे । ~ अङ्गस्य अभ्यासस्य.

बि भव् + अ + त् 7.4.80 ओः उयण्ज्यपरे । ~ सनि इत् अभ्यासस्य

बी भव् + अ + त् 7.4.94 दीर्घो लघोः । ~ अभ्यासस्य चङ्परे

अट् बीभवत् 6.4.71 लुङ्लङ्लृङ्क्ष्वडुदात्तः। ~ अङ्गस्य

लट्					
भावयति	भावयतः	भावयन्ति	भावयते	भावयेताम्	भावयन्ते
भावयसि	भावयथः	भावयथ	भावयसे	भावयेथाम्	भावयध्वे
भावयामि	भावयावः	भावयामः	भावये	भावयावहे	भावयामहे
लिट् After suffixing आम्, 6.4.51 णेरनिटि। is negated by अय्-आदेश by 6.4.55 अयामन्ताल्वाय्येत्न्विष्णुषु।					
भावयाञ्चकार	भावयाञ्चक्रतुः	भावयाञ्चक्रुः	भावयाञ्चक्रे	भावयाञ्चक्राते	भावयाञ्चक्रिरे
भावयाञ्चकर्थ	भावयाञ्चक्रथुः	भावयाञ्चक्र	भावयाञ्चकृषे	भावयाञ्चक्राथे	भावयाञ्चकृढ्वे
भावयाञ्चकार/ भावयाञ्चकर	भावयाञ्चकृव	भावयाञ्चकृम	भावयाञ्चक्रे	भावयाञ्चकृवहे	भावयाञ्चकृमहे
लुट्					
भावयिता	भावयितारौ	भावयितारः	भावयिता	भावयितारौ	भावयितारः
भावयितासि	भावयितास्थः	भावयितास्थ	भावयितासे	भावयितासाथे	भावयिताध्वे
भावयितास्मि	भावयितास्वः	भावयितास्मः	भावयिताहे	भावयितास्वहे	भावयितास्महे
लृट्					
भावयिष्यति	भावयिष्यतः	भावयिष्यन्ति	भावयिष्यते	भावयिष्येते	भावयिष्यन्ते
भावयिष्यसि	भावयिष्यथः	भावयिष्यथ	भावयिष्यसे	भावयिष्येथे	भावयिष्यध्वे
भावयिष्यामि	भावयिष्यावः	भावयिष्यामः	भावयिष्ये	भावयिष्यावहे	भावयिष्यामहे
लोट्					
भावयतु/भावयतात्	भावयताम्	भावयन्तु	भावयताम्	भावयेताम्	भावयन्ताम्
भावय/भावयतात्	भावयतम्	भावयत	भावयस्व	भावयेथाम्	भावयध्वम्
भावयानि	भावयाव	भावयाम	भावयै	भावयावहै	भावयामहै

लङ्					
अभावयत्	अभावयताम्	अभावयन्	अभावयत	अभावयेताम्	अभावयन्त
अभावयः	अभावयतम्	अभावयत	अभावयथाः	अभावयेथाम्	अभावयध्वम्
अभावयाम्	अभावयाव	अभावयाम	अभावये	अभावयावहि	अभावयामहि
विधिलिङ्					
भावयेत्	भावयेताम्	भावयेयुः	भावयेत	भावयेयाताम्	भावयेरन्
भावयेः	भावयेतम्	भावयेत	भावयेथाः	भावयेयाथाम्	भावयेध्वम्
भावयेयम्	भावयेव	भावयेम	भावयेय	भावयेवहि	भावयेमहि
आशीर्लिङ्					
भाव्यात्	भाव्यास्ताम्	भाव्यासुः	भावयिषीष्ट	भावयिषीयास्ताम्	भावयिषीरन्
भाव्याः	भाव्यास्तम्	भाव्यास्त	भावयिषीष्ठाः	भावयिषीयास्थाम्	भावयिषीढ्वम्/ भावयिषीध्वम् 8.3.79
भाव्यासम्	भाव्यास्व	भाव्यास्म	भावयिषीय	भावयिषीवहि	भावयिषीमहि
लुङ् 7.4.80 ओः उयण्ज्यपरे । ~ सनि इत् अभ्यासस्य					
अबीभवत्	अबीभवताम्	अबीभवन्	अबीभवत	अबीभनेताम्	अबीभवन्त
अबीभवः	अबीभवतम्	अबीभवत	अबीभवथाः	अबीभनेथाम्	अबीभवध्वम्
अबीभवम्	अबीभवाव	अबीभवाम	अबीभने	अबीभवावहि	अबीभवामहि
लृङ्					
अभावयिष्यत्	अभावयिष्यताम्	अभावयिष्यन्	अभावयिष्यत	अभावयिष्येताम्	अभावयिष्यन्त
अभावयिष्यः	अभावयिष्यतम्	अभावयिष्यत	अभावयिष्यथाः	अभावयिष्येथाम्	अभावयिष्यध्वम्
अभावयिष्यम्	अभावयिष्याव	अभावयिष्याम	अभावयिष्ये	अभावयिष्यावहि	अभावयिष्यामहि

[LSK] ष्ठा गतिनिवृत्तौ ॥१॥ (1PA) to withdraw from moving

This धातु has been studied in भ्वादिगण.

स्ठा	6.1.64 धात्वादेः षः सः ।
स्था	(प.) निमित्तापाये नैमित्तिकस्याप्यपायः।
स्था + णिच्	3.1.26 हेतुमति च । ~ णिच् धातोः

Continue with the next sūtra.

[विधिसूत्रम्] 7.3.36 अर्तिह्रीव्लीरीक्नूयीक्ष्माय्यातां पुग्णौ । ~ अङ्गस्य

ऋ/ह्री/व्ली/री/क्नूय्/क्ष्माय् or आ-ending धातु takes पुक्-आगम when णि follows.

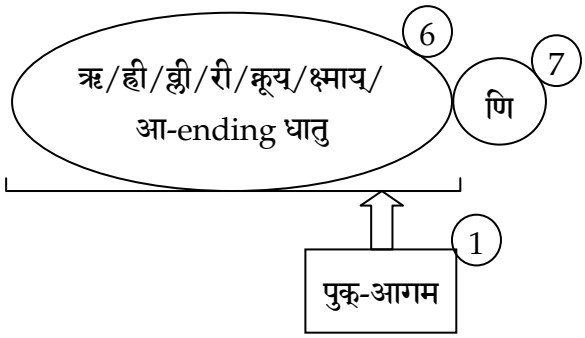

अर्ति-ह्री-व्ली-री-क्नूयी-क्ष्मायी-आताम्$^{6/3}$ पुक्$^{1/1}$ णौ$^{7/1}$ । ~ अङ्गस्य$^{6/1}$

3 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- अर्ति-ह्री-व्ली-री-क्नूयी-क्ष्मायी-आताम् 6/3 – Six धातुs and आ-ending धातु; in स्थानेयोगा षष्ठी.
  1) अर्ति – ऋ (1P) to go; or (3P) to go – अर्पयति (गुण by 7.3.86 पुगन्तलघूपधस्य च ।)
  2) ह्री – (3P) to be shy – ह्रेपयति (गुण by 7.3.86 पुगन्तलघूपधस्य च ।)
  3) व्ली – (9P) to take – व्लेपयति (गुण by 7.3.86 पुगन्तलघूपधस्य च ।)
  4) री – (9P) to go, injure; or रीङ् (4A) to trickle – रेपयति (गुण by 7.3.86 पुगन्तलघूपधस्य च ।)
  5) क्नूयीँ – (1A) to make sound – क्नोपयति (य्-लोप by 6.1.66 लोपो व्योर्वलि ।)
  6) क्ष्मायीँ – (1A) to shake – क्ष्मापयति (य्-लोप by 6.1.66 लोपो व्योर्वलि ।)
- पुक् 1/1 – This is आगम; being कित, it is अन्त-अवयव by 1.1.46 आद्यन्तौ टकितौ ।.
- णौ 7/1 – णि in परसप्तमी.
- अङ्गस्य 6/1 – From अधिकारसूत्र 6.4.1 अङ्गस्य।.

[LSK] स्थापयति III/1 ॥

स्था + णिच्	3.1.26 हेतुमति च । ~ णिच् धातोः
स्था पुक्+ इ	7.3.36 अर्तिह्रीव्लीरीक्नूयीक्ष्माय्यातां पुग्णौ । ~ अङ्गस्य
स्थापि	3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः।
स्थापि + लट्	3.2.123 वर्तमाने लट् । ~ धातोः प्रत्ययः परश्च
स्थापि + शप् + तिप्	
स्थापे + अ + ति	7.3.84 सार्वधातुकार्धधातुकयोः । ~ गुणः अङ्गस्य
स्थापय् + अ + ति	6.1.78 एचोऽयवायावः। ~ अचि संहितायाम्

स्थापि declines just like भावि, except for लुङ्.

स्थापि + लुङ्	3.2.110 लुङ् । ~ भूते धातोः प्रत्ययः परश्च
स्थापि + च्लि + त्	3.1.43 च्लि लुङि । ~ धातोः
स्थापि + चङ् + त्	3.1.48 णिश्रिद्रुस्रुभ्यः कर्तरि चङ् । ~ च्लेः लुङि
स्थाप् + अ + त्	6.4.51 णेरनिटि । ~ आर्धधातुके लोपः [4]

Continue with the next sūtra.

[4] This रूपसिद्धि is a simplified version for learners. Following the परिभाषा "णिच्यच आदेशो न स्याद् द्वित्वे कर्तव्ये।", द्वित्व should come first before इत्-आदेश. The रूपसिद्धि by this is found only in higher books. [Bh 2.616]

[विधिसूत्रम्] 7.4.5 तिष्ठतेरित् । ~ णौ चङि उपधायाः

For स्था-धातु with following णि followed by चङ्, उपधा becomes इ.

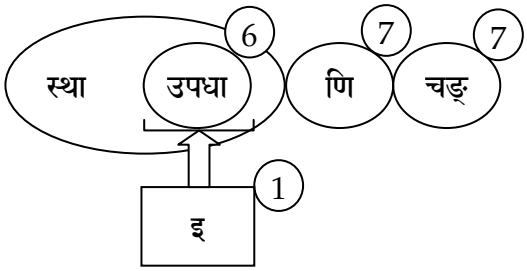

तिष्ठतेः $^{6/1}$ इत् $^{1/1}$ । ~ णौ $^{7/1}$ चङि $^{7/1}$ उपधायाः $^{6/1}$

2 words in the सूत्र; 3 words as अनुवृत्ति

- तिष्ठतेः 6/1 – स्था-धातु with श्तिप् धातुनिर्देश; in सम्बन्धे षष्ठी to उपधायाः.
- इत् 1/1 – This is आदेश.
- णौ 7/1 – From 7.4.1 णौ चङ्युपधाया ह्रस्वः ।; णि of णिच् and णिङ्; in परसप्तमी.
- चङि 7/1 – From 7.4.1 णौ चङ्युपधाया ह्रस्वः ।; चङ् follows णि; in परसप्तमी.
- उपधायाः 6/1 – From 7.4.1 णौ चङ्युपधाया ह्रस्वः ।; in स्थानेयोगा षष्ठी.

[LSK] उपधायाः $^{6/1}$ इत् $^{1/1}$ आदेशः $^{1/1}$ स्यात् $^{III/1}$ चङ्-परे $^{7/1}$ णौ $^{7/1}$ ।

इ is the substitute in the place of उपधा of स्था-धातु when णि followed by चङ् follows.

[LSK] अतिष्ठिपत् $^{III/1}$ ॥

स्थापि + लुङ्	3.2.110 लुङ् । ~ भूते धातोः प्रत्ययः परश्च
स्थापि + च्लि + त्	3.1.43 च्लि लुङि । ~ धातोः
स्थापि + चङ् + त्	3.1.48 णिश्रिद्रुस्रुभ्यः कर्तरि चङ् । ~ च्लेः लुङि
स्थाप् + अ + त्	6.4.51 णेरनिटि । ~ आर्धधातुके लोपः
स्थिप् + अ + त्	7.4.5 तिष्ठतेरित् । ~ णौ चङि उपधायाः
स्थिप् स्थिप् + अ + त्	6.1.11 चङि । ~ धातोः अनभ्यासस्य एकाचः द्वे प्रथमस्य अजादेः द्वितीयस्य
थि स्थिप् + अ + त्	7.4.61 शर्पूर्वाः खयः। ~ शेषः अभ्यासस्य
ति स्थिप् + अ + त्	8.4.54 अभ्यासे चर्च । ~ झलाम् जश्
ति ष् थिप् + अ + त्	8.3.59 आदेशप्रत्यययोः । ~ मूर्धन्यः
ति ष् ठिप् + अ + त्	8.4.41 ष्टुना ष्टुः । ~ स्तोः
अट् तिष्ठिपत्	6.4.71 लुङ्लङ्लृङ्क्ष्वडुदात्तः। ~ अङ्गस्य

लट्					
स्थापयति	स्थापयतः	स्थापयन्ति	स्थापयते	स्थापयेताम्	स्थापयन्ते
स्थापयसि	स्थापयथः	स्थापयथ	स्थापयसे	स्थापयेथाम्	स्थापयध्वे
स्थापयामि	स्थापयावः	स्थापयामः	स्थापये	स्थापयावहे	स्थापयामहे
लिट् After suffixing आम्, 6.4.51 णेरनिटि। is negated by अय्-आदेश by 6.4.55 अयामन्ताल्वाय्येत्न्विष्णुषु।					
स्थापयाञ्चकार	स्थापयाञ्चक्रतुः	स्थापयाञ्चक्रुः	स्थापयाञ्चक्रे	स्थापयाञ्चक्राते	स्थापयाञ्चक्रिरे
स्थापयाञ्चकर्थ	स्थापयाञ्चक्रथुः	स्थापयाञ्चक्र	स्थापयाञ्चकृषे	स्थापयाञ्चक्राथे	स्थापयाञ्चकृढ्वे
स्थापयाञ्चकार/ स्थापयाञ्चकर	स्थापयाञ्चकृव	स्थापयाञ्चकृम	स्थापयाञ्चक्रे	स्थापयाञ्चकृवहे	स्थापयाञ्चकृमहे
लुट्					
स्थापयिता	स्थापयितारौ	स्थापयितारः	स्थापयिता	स्थापयितारौ	स्थापयितारः
स्थापयितासि	स्थापयितास्थः	स्थापयितास्थ	स्थापयितासे	स्थापयितासाथे	स्थापयिताध्वे
स्थापयितास्मि	स्थापयितास्वः	स्थापयितास्मः	स्थापयिताहे	स्थापयितास्वहे	स्थापयितास्महे
लृट्					
स्थापयिष्यति	स्थापयिष्यतः	स्थापयिष्यन्ति	स्थापयिष्यते	स्थापयिष्येते	स्थापयिष्यन्ते
स्थापयिष्यसि	स्थापयिष्यथः	स्थापयिष्यथ	स्थापयिष्यसे	स्थापयिष्येथे	स्थापयिष्यध्वे
स्थापयिष्यामि	स्थापयिष्यावः	स्थापयिष्यामः	स्थापयिष्ये	स्थापयिष्यावहे	स्थापयिष्यामहे
लोट्					
स्थापयतु/स्थापयतात्	स्थापयताम्	स्थापयन्तु	स्थापयताम्	स्थापयेताम्	स्थापयन्ताम्
स्थापय/स्थापयतात्	स्थापयतम्	स्थापयत	स्थापयस्व	स्थापयेथाम्	स्थापयध्वम्
स्थापयानि	स्थापयाव	स्थापयाम	स्थापयै	स्थापयावहै	स्थापयामहै

लङ्					
अस्थापयत्	अस्थापयताम्	अस्थापयन्	अस्थापयत	अस्थापयेताम्	अस्थापयन्त
अस्थापयः	अस्थापयतम्	अस्थापयत	अस्थापयथाः	अस्थापयेथाम्	अस्थापयध्वम्
अस्थापयाम्	अस्थापयाव	अस्थापयाम	अस्थापये	अस्थापयावहि	अस्थापयामहि
विधिलिङ्					
स्थापयेत्	स्थापयेताम्	स्थापयेयुः	स्थापयेत	स्थापयेयाताम्	स्थापयेरन्
स्थापयेः	स्थापयेतम्	स्थापयेत	स्थापयेथाः	स्थापयेयाथाम्	स्थापयेध्वम्
स्थापयेयम्	स्थापयेव	स्थापयेम	स्थापयेय	स्थापयेवहि	स्थापयेमहि
आशीर्लिङ्					
स्थाप्यात्	स्थाप्यास्ताम्	स्थाप्यासुः	स्थापयिषीष्ट	स्थापयिषीयास्ताम्	स्थापयिषीरन्
स्थाप्याः	स्थाप्यास्तम्	स्थाप्यास्त	स्थापयिषीष्ठाः	स्थापयिषीयास्थाम्	स्थापयिषीध्वम्
स्थाप्यासम्	स्थाप्यास्व	स्थाप्यास्म	स्थापयिषीय	स्थापयिषीवहि	स्थापयिषीमहि
लुङ्					
अतिष्ठिपत्	अतिष्ठिपताम्	अतिष्ठिपन्	अतिष्ठिपत	अतिष्ठिपेताम्	अतिष्ठिपन्त
अतिष्ठिपः	अतिष्ठिपतम्	अतिष्ठिपत	अतिष्ठिपथाः	अतिष्ठिपेथाम्	अतिष्ठिपध्वम्
अतिष्ठिपम्	अतिष्ठिपाव	अतिष्ठिपाम	अतिष्ठिपे	अतिष्ठिपावहि	अतिष्ठिपामहि
लृङ्					
अस्थापयिष्यत्	अस्थापयिष्यताम्	अस्थापयिष्यन्	अस्थापयिष्यत	अस्थापयिष्येताम्	अस्थापयिष्यन्त
अस्थापयिष्यः	अस्थापयिष्यतम्	अस्थापयिष्यत	अस्थापयिष्यथाः	अस्थापयिष्येथाम्	अस्थापयिष्यध्वम्
अस्थापयिष्यम्	अस्थापयिष्याव	अस्थापयिष्याम	अस्थापयिष्ये	अस्थापयिष्यावहि	अस्थापयिष्यामहि

[LSK] घटँ चेष्टायाम् ॥२॥ (1AS) to move

In suffixing णिच् to this धातु, the next sūtra is required.

[विधिसूत्रम्] 6.4.92 मितां ह्रस्वः । ~ उपधायाः णौ

उपधा of धातुs which are classified as मित् becomes ह्रस्व.

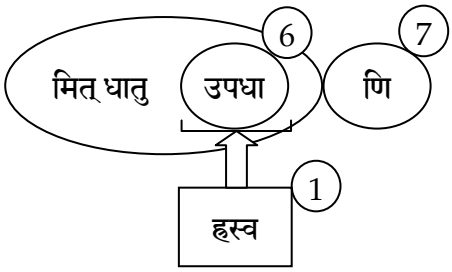

मिताम्$^{6/3}$ ह्रस्वः$^{1/1}$ । ~ उपधायाः$^{6/1}$ णौ$^{7/1}$

2 words in the सूत्र; 2 words as अनुवृत्ति

- मिताम् 6/3 – धातुs classified as मित्; in सम्बन्धे षष्ठी to उपधायाः. मित्-धातुs are 1) घट्-आदि-धातु listed in भ्वादिगण, and 2) ज्ञप्-आदि-धातु listed in चुरादिगण in धातुपाठ.
- ह्रस्वः 1/1 – This is आदेश.
- उपधायाः 6/1 – From 6.4.89 ऊदुपधाया गोहः।; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- णौ 7/1 – From 6.4.90 दोषो णौ ।; णि in परसप्तमी.

[LSK] घटादीनाम्$^{6/3}$ ज्ञपादीनाम्$^{6/3}$ च^{0} उपधायाः$^{6/1}$ ह्रस्वः$^{1/1}$ आदेशः$^{1/1}$ स्यात्$^{III/1}$ णौ$^{7/1}$ ।

ह्रस्व is the substitute in the place of उपधा of घट् etc. and ज्ञप् etc. धातु when णि follows.

[LSK] घटयति$^{III/1}$ ॥

घट् + णिच्	3.1.26 हेतुमति च । ~ णिच् धातोः
घाट् + इ	7.2.116 अत पधायाः। ~ वृद्धिः
घट् + इ	6.4.92 मितां ह्रस्वः । ~ उपधायाः णौ
घटि	3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः।
घटि + लट्	3.2.123 वर्तमाने लट् । ~ धातोः प्रत्ययः परश्च
घटि + शप् + तिप्	
घटे + अ + ति	7.3.84 सार्वधातुकार्धधातुकयोः । ~ गुणः अङ्गस्य
घटय् + अ + ति	6.1.78 एचोऽयवायावः। ~ अचि संहितायाम्

घटि declines just like भावि, except for लुङ्.

घटि + लुङ् 3.2.110 लुङ् । ~ भूते धातोः प्रत्ययः परश्च

घटि + च्लि + त् 3.1.43 च्लि लुङि । ~ धातोः

घटि + चङ् + त् 3.1.48 णिश्रिद्रुस्रुभ्यः कर्तरि चङ् । ~ च्लेः लुङि

घट् घटि + अ + त् 6.1.11 चङि । ~ धातोः अनभ्यासस्य एकाचः द्वे प्रथमस्य अजादेः द्वितीयस्य

घट् घट् + अ + त् 6.4.51 णेरनिटि । ~ आर्धधातुके लोपः

घ घट् + अ + त् 7.4.60 हलादिः शेषः । ~ अभ्यासस्य

Here, सन्वद्भाव is given by 7.4.93 सन्वल्लघुनि चङ्परेऽनग्लोपे । ~ अङ्गस्य अभ्यासस्य.

झ घट् + अ + त् 7.4.62 कुहोश्चुः । ~ अभ्यासस्य

झि घट् + अ + त् 7.4.79 सन्यतः । ~ इत् अभ्यासस्य

झी घट् + अ + त् 7.4.94 दीर्घो लघोः । ~ अभ्यासस्य

जी घट् + अ + त् 8.4.54 अभ्यासे चर्च । ~ झलाम् जश्

अट् जीघटत् 6.4.71 लुङ्लङ्लृङ्क्ष्वडुदात्तः। ~ अङ्गस्य

लट्					
घटयति	घटयतः	घटयन्ति	घटयते	घटयेताम्	घटयन्ते
घटयसि	घटयथः	घटयथ	घटयसे	घटयेथाम्	घटयध्वे
घटयामि	घटयावः	घटयामः	घटये	घटयावहे	घटयामहे
लिट्					
घटयाञ्चकार	घटयाञ्चक्रतुः	घटयाञ्चक्रुः	घटयाञ्चक्रे	घटयाञ्चक्राते	घटयाञ्चक्रिरे
घटयाञ्चकर्थ	घटयाञ्चक्रथुः	घटयाञ्चक्र	घटयाञ्चकृषे	घटयाञ्चक्राथे	घटयाञ्चकृढ्वे
घटयाञ्चकार/ घटयाञ्चकर	घटयाञ्चकृव	घटयाञ्चकृम	घटयाञ्चक्रे	घटयाञ्चकृवहे	घटयाञ्चकृमहे
लुट्					
घटयिता	घटयितारौ	घटयितारः	घटयिता	घटयितारौ	घटयितारः
घटयितासि	घटयितास्थः	घटयितास्थ	घटयितासे	घटयितासाथे	घटयिताध्वे
घटयितास्मि	घटयितास्वः	घटयितास्मः	घटयिताहे	घटयितास्वहे	घटयितास्महे

लृट्					
घटयिष्यति	घटयिष्यतः	घटयिष्यन्ति	घटयिष्यते	घटयिष्येते	घटयिष्यन्ते
घटयिष्यसि	घटयिष्यथः	घटयिष्यथ	घटयिष्यसे	घटयिष्येथे	घटयिष्यध्वे
घटयिष्यामि	घटयिष्यावः	घटयिष्यामः	घटयिष्ये	घटयिष्यावहे	घटयिष्यामहे
लोट्					
घटयतु/घटयतात्	घटयताम्	घटयन्तु	घटयताम्	घटयेताम्	घटयन्ताम्
घटय/घटयतात्	घटयतम्	घटयत	घटयस्व	घटयेथाम्	घटयध्वम्
घटयानि	घटयाव	घटयाम	घटयै	घटयावहै	घटयामहै
लङ्					
अघटयत्	अघटयताम्	अघटयन्	अघटयत	अघटयेताम्	अघटयन्त
अघटयः	अघटयतम्	अघटयत	अघटयथाः	अघटयेथाम्	अघटयध्वम्
अघटयाम्	अघटयाव	अघटयाम	अघटये	अघटयावहि	अघटयामहि
विधिलिङ्					
घटयेत्	घटयेताम्	घटयेयुः	घटयेत	घटयेयाताम्	घटयेरन्
घटयेः	घटयेतम्	घटयेत	घटयेथाः	घटयेयाथाम्	घटयेध्वम्
घटयेयम्	घटयेव	घटयेम	घटयेय	घटयेवहि	घटयेमहि
आशीर्लिङ्					
घट्यात्	घट्यास्ताम्	घट्यासुः	घटयिषीष्ट	घटयिषीयास्ताम्	घटयिषीरन्
घट्याः	घट्यास्तम्	घट्यास्त	घटयिषीष्ठाः	घटयिषीयास्थाम्	घटयिषीध्वम्
घट्यासम्	घट्यास्व	घट्यास्म	घटयिषीय	घटयिषीवहि	घटयिषीमहि
लुङ्					
अजीघटत्	अजीघटताम्	अजीघटन्	अजीघटत	अजीघटेताम्	अजीघटन्त
अजीघटः	अजीघटतम्	अजीघटत	अजीघटथाः	अजीघटेथाम्	अजीघटध्वम्
अजीघटम्	अजीघटाव	अजीघटाम	अजीघटे	अजीघटावहि	अजीघटामहि
लृङ्					
अघटयिष्यत्	अघटयिष्यताम्	अघटयिष्यन्	अघटयिष्यत	अघटयिष्येताम्	अघटयिष्यन्त
अघटयिष्यः	अघटयिष्यतम्	अघटयिष्यत	अघटयिष्यथाः	अघटयिष्येथाम्	अघटयिष्यध्वम्
अघटयिष्यम्	अघटयिष्याव	अघटयिष्याम	अघटयिष्ये	अघटयिष्यावहि	अघटयिष्यामहि

घटादि and ज्ञपादि are defined as मित् in धातुपाठ.

1). घटादि

धातुs from घट् to स्वन् in भ्वादि are मित् by the statement "घटादयो मितः (धातुपाठः भ्वादि 549)". The following statements are गणसूत्रs.

[धातुपाठः भ्वादि 550] जनी-जृष्-क्नसु-रञ्जो-अम्-अन्ताश्च ।

जन्, जृष्, and क्नसु in दिवादिगण, रञ्ज् in भ्वादि, and अम्-ending in any गण are also मित्.

[धातुपाठः भ्वादि 551] ज्वल-ह्वल-ह्मल-नमाम् अनुपसर्गाद् वा ।

These घटादि-धातुs are optionally मित् when उपसर्ग is not with them. (प्राप्तविभाषा)

E.g., मित्त्व is optional without उपसर्ग – ज्वालयति/ज्वलयति ।

E.g., मित्त्व is नित्य with उपसर्ग – प्रज्वलयति ।

[धातुपाठः भ्वादि 552] ग्ला-स्ना-वनु-वमां च ।

ग्लै and स्नै in भ्वादि, स्ना in अदादि, and वन् and वम् in भ्वादि are also optionally मित् when उपसर्ग is not with them. (अप्राप्तविभाषा for ग्लै, स्नै, and स्ना. प्राप्तविभाषा for वन् and वम्)

[धातुपाठः भ्वादि 553] न कमि-अमि-चमाम् ।

कम्, अम्, and चम् in भ्वादि are not मित्. E.g., कामयते, आमयति, चामयति ।(प्राप्तस्य निषेधः)

[धातुपाठः भ्वादि 554] शमोऽदर्शने ।

शम् in दिवादि is मित् when the meaning of the धातु is not दर्शन.

When the meaning is दर्शन, it is not मित्. E.g., निशामयति रूपम् । [SK 3.191]

शम् in चुरादि is excluded from this because of the statement "न अन्ये मितः अहेतौ । (धातुपाठः चुरादि 82)"

[धातुपाठः भ्वादि 556] यमोऽपरिवेषणे ।

यम् in भ्वादि is मित् when the meaning of the धातु is not परिवेषण.

[धातुपाठः भ्वादि 557] स्खदिर् अवपरिभ्यां च ।

Here, स्खद् is in इक्-धातुनिर्देश. स्खद् in घटादि is not मित् when उपसर्ग अव and परि precedes. E.g., अवस्खादयति । परिस्खादयति । [SK 3.131] (प्राप्तस्य निषेधः)

2). झपादि

[धातुपाठः चुरादि 76] झपँ मित् च ।

As its meaning is not given in धातुपाठ, LSK वृत्तिकार gives the meanings in the next statement.

झपादि consists of these धातुs: यमँ च परिवेषणे, चहँ परिकल्पने, रह त्यागे, बल प्राणने, and चिञ् चयने

[धातुपाठः चुरादि 82] न अन्ये मितः अहेतौ ।

When स्वार्थे णिच् is suffixed, धातुs other than झपादि are not मित् in चुरादिगण.

By this गणसूत्र, शम् and अम्-ending in चुरादिगण are excluded from being मित्.

E.g., शम्/स्यम्/अम्, etc. in चुरादि when स्वार्थे णिच् is suffixed, शामयति/स्यामयति, etc.

[LSK] ज्ञपँ ज्ञाने ज्ञापने च ॥३॥ (10US) to know, to teach

[LSK] ज्ञपयति[III/1] ।

ज्ञप् + णिच्	3.1.26 हेतुमति च । ~ णिच् धातोः
ज्ञाप् + इ	7.2.116 अत पधायाः। ~ वृद्धिः
ज्ञप् + इ	6.4.62 मितां ह्रस्वः । ~ उपधायाः णौ
ज्ञपि	3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः।
ज्ञपि + लट्	3.2.123 वर्तमाने लट् । ~ धातोः प्रत्ययः परश्च
ज्ञपे + अ + ति	7.3.84 सार्वधातुकार्धधातुकयोः । ~ गुणः अङ्गस्य
ज्ञपय् + अ + ति	6.1.78 एचोऽयवायावः। ~ अचि संहितायाम्

In लुङ्,

[LSK] अजिज्ञपत्[III/1] ॥

ज्ञपि + लुङ्	3.2.110 लुङ् । ~ भूते धातोः प्रत्ययः परश्च
ज्ञपि + च्लि + त्	3.1.43 च्लि लुङि । ~ धातोः
ज्ञपि + चङ् + त्	3.1.48 णिश्रिद्रुस्रुभ्यः कर्तरि चङ् । ~ च्लेः लुङि
ज्ञप् ज्ञपि + अ + त्	6.1.11 चङि । ~ धातोः अनभ्यासस्य एकाचः द्वे प्रथमस्य अजादेः द्वितीयस्य
ज्ञप् ज्ञप् + अ + त्	6.4.51 णेरनिटि । ~ आर्धधातुके लोपः
ज ज्ञप् + अ + त्	7.4.60 हलादिः शेषः । ~ अभ्यासस्य

Here, सन्वद्भाव is given by 7.4.93 सन्वल्लघुनि चङ्परेऽनग्लोपे । ~ अङ्गस्य अभ्यासस्य.

जि ज्ञप् + अ + त्	7.4.79 सन्यतः । ~ इत् अभ्यासस्य

Here, the इ in जि ज्ञप् is not लघु, thus 7.4.94 दीर्घो लघोः । does not apply.

अट् जिज्ञपत्	6.4.71 लुङ्लङ्लृङ्क्ष्वडुदात्तः। ~ अङ्गस्य

ज्ञपि declines just like घटि, except for लुङ्, where 7.4.94 दीर्घो लघोः । does not take place unlike घटि.

लट्					
ज्ञपयति	ज्ञपयतः	ज्ञपयन्ति	ज्ञपयते	ज्ञपयेताम्	ज्ञपयन्ते
ज्ञपयसि	ज्ञपयथः	ज्ञपयथ	ज्ञपयसे	ज्ञपयेथाम्	ज्ञपयध्वे
ज्ञपयामि	ज्ञपयावः	ज्ञपयामः	ज्ञपये	ज्ञपयावहे	ज्ञपयामहे
लिट्					
ज्ञपयाञ्चकार	ज्ञपयाञ्चक्रतुः	ज्ञपयाञ्चक्रुः	ज्ञपयाञ्चक्रे	ज्ञपयाञ्चक्राते	ज्ञपयाञ्चक्रिरे
ज्ञपयाञ्चकर्थ	ज्ञपयाञ्चक्रथुः	ज्ञपयाञ्चक्र	ज्ञपयाञ्चकृषे	ज्ञपयाञ्चक्राथे	ज्ञपयाञ्चकृढ्वे
ज्ञपयाञ्चकार/ ज्ञपयाञ्चकर	ज्ञपयाञ्चकृव	ज्ञपयाञ्चकृम	ज्ञपयाञ्चक्रे	ज्ञपयाञ्चकृवहे	ज्ञपयाञ्चकृमहे
लुट्					
ज्ञपयिता	ज्ञपयितारौ	ज्ञपयितारः	ज्ञपयिता	ज्ञपयितारौ	ज्ञपयितारः
ज्ञपयितासि	ज्ञपयितास्थः	ज्ञपयितास्थ	ज्ञपयितासे	ज्ञपयितासाथे	ज्ञपयिताध्वे
ज्ञपयितास्मि	ज्ञपयितास्वः	ज्ञपयितास्मः	ज्ञपयिताहे	ज्ञपयितास्वहे	ज्ञपयितास्महे
लृट्					
ज्ञपयिष्यति	ज्ञपयिष्यतः	ज्ञपयिष्यन्ति	ज्ञपयिष्यते	ज्ञपयिष्येते	ज्ञपयिष्यन्ते
ज्ञपयिष्यसि	ज्ञपयिष्यथः	ज्ञपयिष्यथ	ज्ञपयिष्यसे	ज्ञपयिष्येथे	ज्ञपयिष्यध्वे
ज्ञपयिष्यामि	ज्ञपयिष्यावः	ज्ञपयिष्यामः	ज्ञपयिष्ये	ज्ञपयिष्यावहे	ज्ञपयिष्यामहे
लोट्					
ज्ञपयतु/ज्ञपयतात्	ज्ञपयताम्	ज्ञपयन्तु	ज्ञपयताम्	ज्ञपयेताम्	ज्ञपयन्ताम्
ज्ञपय/ज्ञपयतात्	ज्ञपयतम्	ज्ञपयत	ज्ञपयस्व	ज्ञपयेथाम्	ज्ञपयध्वम्
ज्ञपयानि	ज्ञपयाव	ज्ञपयाम	ज्ञपयै	ज्ञपयावहै	ज्ञपयामहै

लङ्					
अज्ञपयत्	अज्ञपयताम्	अज्ञपयन्	अज्ञपयत	अज्ञपयेताम्	अज्ञपयन्त
अज्ञपयः	अज्ञपयतम्	अज्ञपयत	अज्ञपयथाः	अज्ञपयेथाम्	अज्ञपयध्वम्
अज्ञपयाम्	अज्ञपयाव	अज्ञपयाम	अज्ञपये	अज्ञपयावहि	अज्ञपयामहि
विधिलिङ्					
ज्ञपयेत्	ज्ञपयेताम्	ज्ञपयेयुः	ज्ञपयेत	ज्ञपयेयाताम्	ज्ञपयेरन्
ज्ञपयेः	ज्ञपयेतम्	ज्ञपयेत	ज्ञपयेथाः	ज्ञपयेयाथाम्	ज्ञपयेध्वम्
ज्ञपयेयम्	ज्ञपयेव	ज्ञपयेम	ज्ञपयेय	ज्ञपयेवहि	ज्ञपयेमहि
आशीर्लिङ्					
ज्ञप्यात्	ज्ञप्यास्ताम्	ज्ञप्यासुः	ज्ञपयिषीष्ट	ज्ञपयिषीयास्ताम्	ज्ञपयिषीरन्
ज्ञप्याः	ज्ञप्यास्तम्	ज्ञप्यास्त	ज्ञपयिषीष्ठाः	ज्ञपयिषीयास्थाम्	ज्ञपयिषीध्वम्
ज्ञप्यासम्	ज्ञप्यास्व	ज्ञप्यास्म	ज्ञपयिषीय	ज्ञपयिषीवहि	ज्ञपयिषीमहि
लुङ्					
अजीज्ञपत्	अजीज्ञपताम्	अजीज्ञपन्	अजीज्ञपत	अजीज्ञपेताम्	अजीज्ञपन्त
अजीज्ञपः	अजीज्ञपतम्	अजीज्ञपत	अजीज्ञपथाः	अजीज्ञपेथाम्	अजीज्ञपध्वम्
अजीज्ञपम्	अजीज्ञपाव	अजीज्ञपाम	अजीज्ञपे	अजीज्ञपावहि	अजीज्ञपामहि
लृङ्					
अज्ञपयिष्यत्	अज्ञपयिष्यताम्	अज्ञपयिष्यन्	अज्ञपयिष्यत	अज्ञपयिष्येताम्	अज्ञपयिष्यन्त
अज्ञपयिष्यः	अज्ञपयिष्यतम्	अज्ञपयिष्यत	अज्ञपयिष्यथाः	अज्ञपयिष्येथाम्	अज्ञपयिष्यध्वम्
अज्ञपयिष्यम्	अज्ञपयिष्याव	अज्ञपयिष्याम	अज्ञपयिष्ये	अज्ञपयिष्यावहि	अज्ञपयिष्यामहि

[LSK] इति ^{0} ण्यन्तप्रक्रियाः $^{1/3}$ ॥

Thus ends the section of णि-ending.

अथ सन्नन्तप्रक्रिया

सन्-ending धातु is called "desiderative", a derivative verb expressing a desire to do the act denoted by the original root verb. The first sūtra in this section enjoins सन्-प्रत्यय in that sense.

[विधिसूत्रम्] 3.1.7 धातोः कर्मणः समानकर्तृकादिच्छायां वा । ~ सन् प्रत्ययः परः च

सन् in the sense of इच्छा is optionally suffixed after any धातु as कर्म of इच्छा, and कर्ता of the धातु has to be the same as the कर्ता of इच्छा.

धातोः $^{5/1}$ कर्मणः $^{5/1}$ समानकर्तृकात् $^{5/1}$ इच्छायाम् $^{7/1}$ वा ^{0} । ~ सन् $^{1/1}$ प्रत्ययः $^{1/1}$ परः $^{1/1}$ च ^{0}

5 words in the सूत्र; 4 words as अनुवृत्ति

- धातोः 5/1 – Any धातु. By hearing धातोः, सन् in this sūtra is आर्धधातुक. [K] धातोः इति विधानादत्र सनः आर्धधातुक-सञ्ज्ञा भवति, न पूर्वत्र ।
- कर्मणः 5/1 – This is an adjective to धातोः. There will be आकाङ्क्षा of "कर्म of what?". To answer that, the meaning of the word nearby is taken, which is इच्छा.
- समानकर्तृकात् 5/1 – This is also an adjective to धातोः. समासः कर्ता यस्य सः समानकर्तृकः धातुः, तस्मात्।; the agent of the desired action should be the same as the agent of desiring.
- इच्छायाम् 7/1 – This qualifies the सन्-प्रत्यय; in the sense of desiring.
- वा 0 – सन् is optional. The other option is to state in a sentence.
- सन् 1/1 – From 3.1.5 गुप्तिज्किद्भ्यः सन् ।; this is प्रत्यय.

[LSK] इषि-कर्मणः $^{5/1}$ इषिणा $^{3/1}$ एक-कर्तृकात् $^{5/1}$ धातोः $^{5/1}$ सन्-प्रत्ययः $^{1/1}$ वा ^{0} स्यात् $^{III/1}$ इच्छायाम् $^{7/1}$ ॥

After the धातु which is the object of desiring and which is having the same agent as desiring, सन् is optionally suffixed in the sense of desiring. [5]

---

[5] [LSK टिप्पणी 1] कर्मत्वं समानकर्तृत्वं च उपस्थितत्वात् (because of the near presence) इषेः एव इति अभिप्रेत्य आह – इषिकर्मणः इत्यादि । समन्वय-पुरस्सरः (preceded by the proper अन्वय) तदर्थः (the meaning of that वृत्ति) यथा –

[LSK] पठँ व्यक्तायाम्[7/1] वाचि[7/1] (1PS) ॥१॥ to read, study

When there is a विवक्षा for "to desire to study." It can be expressed in a sentence "पठितुम् इच्छति ।". It can be also expressed in a desiderative verb.

पठ् + सन् 3.1.7 धातोः कर्मणः समानकर्तृकादिच्छायां वा ।

पठ् + इट् स 7.2.35 आर्धधातुकस्येड् वलादेः।

Since सन् प्रत्यय is आर्धधातुक and पठ् धातु is सेट्, इट्-आगम is attached.

Now, the next sūtra is required.

[विधिसूत्रम्] 6.1.8 सन्यङोः । ~ अनभ्यासस्य धातोः एकाचः प्रथमस्य द्वे अजादेः द्वितीयस्य

The first एकाच् of धातु ending with सन्/यङ् is duplicated. If that is अजादि, the second एकाच् is to be duplicated.

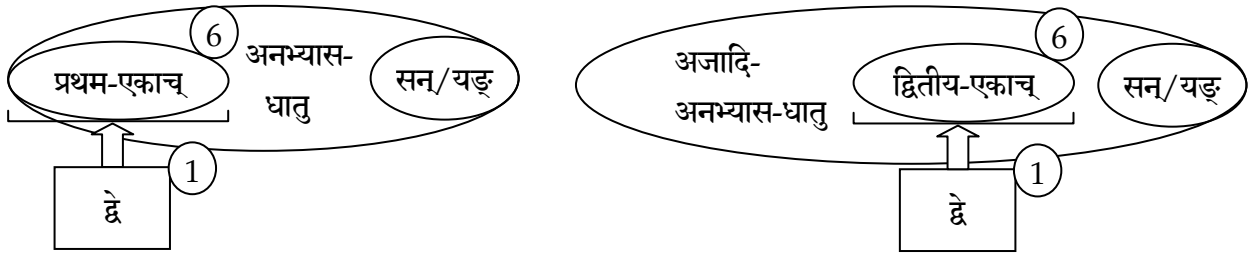

सन्-यङोः[6/2] । ~ अनभ्यासस्य[6/1] धातोः[6/1] एकाचः[6/1] द्वे[1/2] प्रथमस्य[6/1] अजादेः[6/1] द्वितीयस्य[6/1]

1 word in the सूत्र; 7 words as अनुवृत्ति

- सन्-यङोः 6/2 – सन् and यङ् are in ID. The विभक्ति is 6th case, not 7th.[6]
- धातोः 6/1 – In अवयवषष्ठी to एकाचः.
- एकाचः 6/1 – एकः अच् यस्मिन् सः एकाच् (117B), any group of letters which consists of one vowel, तस्य ।; in स्थानेयोगा षष्ठी. Details follow.
- द्वे 1/2 – This is आदेश.

धातोः, अर्थात् धातुमात्रात् (after any धातु,) सन् प्रत्ययः वा स्यत् इच्छायाम् । कीदृशात् धातोः? इषिकर्मणः इच्छाक्रिया-कर्मभूतात् (6T), पुनः च (कीदृशात् धातोः?) इच्छाक्रियाकर्तृ-कर्तृकात् (KT, 6T, 116B), "पठितुम् इच्छति" इति विग्रहे इच्छाक्रियाकर्म = पठनम्, इच्छाक्रियाकर्ता चैत्रादिः, सः एव पठनस्य (कर्ता) अपि ।

[6] To achieve the form प्रत्येतुम् इच्छति इति प्रतीषिषति ।, of इण् + सन् = इस, the second एकाच् स has to be duplicated. If it was taken as परनिमित्त 7th case, only इ would be duplicated. इ + स + स = इ + स + इट् स = इ + स् + इस् (6.4.48) As for यङ्, when यङ् is elided by लुक्, it cannot become the परनिमित्त for द्वित्व because of 1.1.64 न लुमताङ्गस्य।. Thus, सन् and यङ् should be the part of अङ्ग.

- प्रथमस्य 6/1 – This is adjective to एकाचः.
- अजादेः 6/1 – This is adjective to धातोः. अच् आदिः यस्य सः धातुः अजादिः (116B), तस्य ।.
- द्वितीयस्य 6/1 – This is adjective to एकाचः, when the धातु is अजादि.

[LSK] सन्-अन्तस्य $^{6/1}$ यङ्-अन्तस्य $^{6/1}$ च ^{0} धातोः $^{6/1}$ अनभ्यासस्य $^{6/1}$ प्रथमस्य $^{6/1}$ एकाचः $^{6/1}$ द्वे $^{1/2}$ स्तः $^{III/2}$, अजादेः $^{6/1}$ तु ^{0} द्वितीयस्य $^{6/1}$ ।

There is duplication of the first एकाच्, a unit of letters consisting of one vowel and its adjacent consonants, of a धातु which does not have अभ्यास, which ends with सन् or यङ्. If the धातु begins with अच्, the second एकाच् is to be duplicated.

[LSK] "सन्यतः" (7.4.79) । पठितुम् ^{0} इच्छति $^{III/1}$ पिपठिषति $^{III/1}$ ।

पठ् + सन्	3.1.7 धातोः कर्मणः समानकर्तृकादिच्छायां वा ।
पठ् + इट् स	7.2.35 आर्धधातुकस्येड् वलादेः।
पठ् + पठ् + इस	6.1.9 सन्यङोः । ~ धातोः एकाचः प्रथमस्य द्वे अजादेः द्वितीयस्य
प + पठ् + इस	7.4.60 हलादिः शेषः । ~ अभ्यासस्य
पि + पठ् + इस	7.4.62 सन्यतः । ~ इत् अभ्यासस्य
पि + पठ् + इष	8.3.59 आदेशप्रत्यययोः । ~ इण्कोः सः मूर्धन्यः
पिपतिष	3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः ।

पिपतिष + लट्	3.2.123 वर्तमाने लट् । ~ धातोः प्रत्ययः परश्च
पिपतिष + अ + ति	7.3.84 सार्वधातुकार्धधातुकयोः । ~ गुणः अङ्गस्य
पिपतिष + ति	6.1.97 अतो गुणे । ~ पररूपम् संहितायाम्

Note that पदव्यवस्था of सन्नन्तधातु is based on the original धातु. If the original धातु is परस्मैपदिन्, सन्नन्तधातु derived from that is also परस्मैपदिन्. (1.3.62 पूर्ववत् सनः। ~ आत्मनेपदम्)

As for इट्-व्यवस्था, it is not based on the original धातु. When सन्नन्तधातु does not have any indication of अनिट्, it takes इट्-आगम.

Conjugation of पिपठीष, to desire to study, derived from पठ् (1PS)

लट्		
पिपठिषति	पिपठिषतः	पिपठिषन्ति
पिपठिषसि	पिपठिषथः	पिपठिषथ
पिपठिषामि	पिपठिषावः	पिपठिषामः
लिट्		
पिपठिषाञ्चकार	पिपठिषाञ्चक्रतुः	पिपठिषाञ्चक्रुः
पिपठिषाञ्चकर्थ	पिपठिषाञ्चक्रथुः	पिपठिषाञ्चक्र
पिपठिषाञ्चकार/ पिपठिषाञ्चकर	पिपठिषाञ्चकृव	पिपठिषाञ्चकृम
लुट्		
पिपठिषिता	पिपठिषितारौ	पिपठिषितारः
पिपठिषितासि	पिपठिषितास्थः	पिपठिषितास्थ
पिपठिषितास्मि	पिपठिषितास्वः	पिपठिषितास्मः
लृट्		
पिपठिषिष्यति	पिपठिषिष्यतः	पिपठिषिष्यन्ति
पिपठिषिष्यसि	पिपठिषिष्यथः	पिपठिषिष्यथ
पिपठिषिष्यामि	पिपठिषिष्यावः	पिपठिषिष्यामः
लोट्		
पिपठिषतु/पिपठिषतात्	पिपठिषताम्	पिपठिषन्तु
पिपठिष/पिपठिषतात्	पिपठिषतम्	पिपठिषत
पिपठिषानि	पिपठिषाव	पिपठिषाम

लङ्		
अपिपठिषत्	अपिपठिषताम्	अपिपठिषन्
अपिपठिषः	अपिपठिषतम्	अपिपठिषत
अपिपठिषम्	अपिपठिषाव	अपिपठिषाम
विधिलिङ्		
पिपठिषेत्	पिपठिषेताम्	पिपठिषेयुः
पिपठिषेः	पिपठिषेतम्	पिपठिषेत
पिपठिषेयम्	पिपठिषेव	पिपठिषेम
आशीर्लिङ्		
पिपठिष्यात्	पिपठिष्यास्ताम्	पिपठिष्यासुः
पिपठिष्याः	पिपठिष्यास्तम्	पिपठिष्यास्त
पिपठिष्यासम्	पिपठिष्यास्व	पिपठिष्यास्म
लुङ्		
अपिपठिषीत्	अपिपठिषिष्टाम्	अपिपठिषिषुः
अजिघत्सीः	अपिपठिषिष्टम्	अपिपठिषिष्ट
अपिपठिषिषम्	अपिपठिषिष्व	अपिपठिषिष्म
लृङ्		
अपिपठिषिष्यत्	अपिपठिषिष्यताम्	अपिपठिषिष्यन्
अपिपठिषिष्यः	अपिपठिषिष्यतम्	अपिपठिषिष्यत
अपिपठिषिष्यम्	अपिपठिषिष्याव	अपिपठिषिष्याम

These following three पदकृत्यs are for 3.1.7 धातोः कर्मणः समानकर्तृकादिच्छायां वा ।.

[LSK] "कर्मणः $^{5/1}$" इति ^{0} किम् ^{0} ? । गमनेन $^{3/1}$ इच्छति $^{III/1}$ ।

What is "कर्मणः" for? In the case of गमन-क्रिया as करण to इषिक्रिया, सन् is not suffixed.

[LSK] "समानकर्तृकात् $^{5/1}$" किम् ^{0} ? । शिष्याः $^{1/3}$ पठन्तु $^{III/3}$ इच्छति $^{III/1}$ गुरुः $^{1/1}$ ।

What is "समानकर्तृकात्" for? When the agent of the action as कर्म to इषिक्रिया is different from the agent of the इषिक्रिया, सन् is not suffixed.

[LSK] वा ^{0} ग्रहणात् $^{5/1}$ वाक्यम् $^{1/1}$ अपि ^{0} ॥

By the mentioning of वा, the same thing can be said in a sentence, instead of सनन्त-धातु.

Now, the next example with the धातु "अ॒दँ भक्षणे" (2PA).

Note that इट्-आगम is not attached to सन् since अद् धातु is अनिट्.

[LSK] "लुङ्सनोर्घस्लृ" (2.4.37)॥

When लुङ् or सन् is following, अद् धातु is replaced by घस्लृँ आदेश.

अत्तुम् इच्छति

अद् + सन्	3.1.7 धातोः कर्मणः समानकर्तृकादिच्छायां वा ।
घस् + सन्	2.4.37 लुङ्सनोर्घस्लृ । ~ अदः
घस् + घस् + स	6.1.9 सन्यङोः । ~ धातोः एकाचः प्रथमस्य द्वे अजादेः द्वितीयस्य
घ + घस् + स	7.4.60 हलादिः शेषः । ~ अभ्यासस्य
झ + घस् + स	7.4.62 कुहोश्चुः । ~ अभ्यासस्य
झि + घस् + स	7.4.62 सन्यतः । ~ इत् अभ्यासस्य
जि + घस् + स	8.4.54 अभ्यासे चर् च । ~ झलाम् जश्

Continue with the next sūtra.

[विधिसूत्रम्] 7.4.49 सः स्यार्धधातुके । ~ तः

स् is replaced by त् when that स् is followed by स्-beginning आर्धधातुक-प्रत्यय.

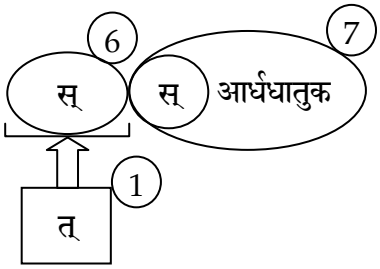

सः $^{6/1}$ सि $^{7/1}$ आर्धधातुके $^{7/1}$ । ~ तः $^{1/1}$

3 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- सः 6/1 – स् in स्थानेयोगा षष्ठी.
- सि 7/1 – स् being an adjective to आर्धधातुके and अल्-ग्रहण, by तदादिविधि, it is understood as "सकारादि-आर्धधातुके".
- आर्धधातुके 7/1 – In परसप्तमी.
- तः 1/1 – From 7.4.47 अच उपसर्गात् तः ।. This is आदेश. The अ is for उच्चारण.

[LSK] सस्य $^{6/1}$ तः $^{1/1}$ स्यात् $^{III/1}$ स्-आदौ $^{7/1}$ आर्धधातुके $^{7/1}$ ।

त् is the substitute in the place of स् when followed by स्-beginning आर्धधातुक-प्रत्यय.

[LSK] अत्तुम् ^{0} इच्छति $^{III/1}$ जिघत्सति $^{III/1}$ ।

अद् + सन्	3.1.7 धातोः कर्मणः समानकर्तृकादिच्छायां वा ।
घस् + सन्	2.4.37 लुङ्सनोर्घस्लृ । ~ अदः
घस् + घस् + स	6.1.9 सन्यङोः । ~ धातोः एकाचः प्रथमस्य द्वे अजादेः द्वितीयस्य
घ + घस् + स	7.4.60 हलादिः शेषः । ~ अभ्यासस्य
झ + घस् + स	7.4.62 कुहोश्चुः । ~ अभ्यासस्य
झि + घस् + स	7.4.62 सन्यतः । ~ इत् अभ्यासस्य
जि + घस् + स	8.4.54 अभ्यासे चर् च । ~ झलाम् जश्
जि + घत् + स	7.4.49 सः स्यार्धधातुके । ~ तः
जिघत्स	3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः ।

Conjugation of जिघत्स, to desire to eat, derived from अद् (2PA)

लट्		
जिघत्सति	जिघत्सतः	जिघत्सन्ति
जिघत्ससि	जिघत्सथः	जिघत्सथ
जिघत्सामि	जिघत्सावः	जिघत्सामः
लिट्		
जिघत्साञ्चकार	जिघत्साञ्चक्रतुः	जिघत्साञ्चक्रुः
जिघत्साञ्चकर्थ	जिघत्साञ्चक्रथुः	जिघत्साञ्चक्र
जिघत्साञ्चकार/ जिघत्साञ्चकर	जिघत्साञ्चकृव	जिघत्साञ्चकृम
लुट्		
जिघत्सिता	जिघत्सितारौ	जिघत्सितारः
जिघत्सितासि	जिघत्सितास्थः	जिघत्सितास्थ
जिघत्सितास्मि	जिघत्सितास्वः	जिघत्सितास्मः
लृट्		
जिघत्सिष्यति	जिघत्सिष्यतः	जिघत्सिष्यन्ति
जिघत्सिष्यसि	जिघत्सिष्यथः	जिघत्सिष्यथ
जिघत्सिष्यामि	जिघत्सिष्यावः	जिघत्सिष्यामः
लोट्		
जिघत्सतु/जिघत्सतात्	जिघत्सताम्	जिघत्सन्तु
जिघत्स/जिघत्सतात्	जिघत्सतम्	जिघत्सत
जिघत्सानि	जिघत्साव	जिघत्साम

लङ्		
अजिघत्सत्	अजिघत्सताम्	अजिघत्सन्
अजिघत्सः	अजिघत्सतम्	अजिघत्सत
अजिघत्सम्	अजिघत्साव	अजिघत्साम
विधिलिङ्		
जिघत्सेत्	जिघत्सेताम्	जिघत्सेयुः
जिघत्सेः	जिघत्सेतम्	जिघत्सेत
जिघत्सेयम्	जिघत्सेव	जिघत्सेम
आशीर्लिङ्		
जिघत्स्यात्	जिघत्स्यास्ताम्	जिघत्स्यासुः
जिघत्स्याः	जिघत्स्यास्तम्	जिघत्स्यास्त
जिघत्स्यासम्	जिघत्स्यास्व	जिघत्स्यास्म
लुङ्		
अजिघत्सीत्	अजिघत्सिष्टाम्	अजिघत्सिषुः
अजिघत्सीः	अजिघत्सिष्टम्	अजिघत्सिष्ट
अजिघत्सिषम्	अजिघत्सिष्व	अजिघत्सिष्म
लृङ्		
अजिघत्सिष्यत्	अजिघत्सिष्यताम्	अजिघत्सिष्यन्
अजिघत्सिष्यः	अजिघत्सिष्यतम्	अजिघत्सिष्यत
अजिघत्सिष्यम्	अजिघत्सिष्याव	अजिघत्सिष्याम

The next example is with "डुकृञ् करणे (8UA) to do".

कर्तुम् इच्छति ।

कृ + सन् 3.1.7 धातोः कर्मणः समानकर्तृकादिच्छायां वा ।

[LSK] "एकाच..." (7.2.10) इति ^{0} न ^{0} इट् $^{1/1}$ ।

कृ being अनुदात्त-धातु, सन् does not take इट्-आगम by 7.2.10 एकाच उपदेशेऽनुदात्तात्। ~ न इट् thus सन् remains झलादि प्रत्यय. Then the next sūtra is to be applied.

[विधिसूत्रम्] 6.4.16 अज्झनगमां सनि । ~ दीर्घः झलि

The अच् of अच्-ending धातु, हन्-धातु, and गम्-आदेश for अच् (इङ्) becomes दीर्घ when followed by झल्-beginning सन्-प्रत्यय.

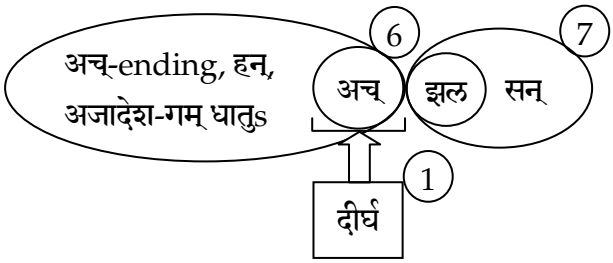

अच्-हन-गमाम् $^{6/3}$ सनि $^{7/1}$ । ~ दीर्घः $^{1/1}$ झलि $^{7/1}$

2 words in the सूत्र; 2 words as अनुवृत्ति

- अच्-हन-गमाम् 6/3 – अज् च हनः (अ is उच्चारण) च गम् च अज्झनगमः (ID), तेषाम् ।

  अच् – With अङ्गस्य अधिकार, अजन्तस्य अङ्गस्य (धातोः) is understood. विवीषति, तुष्टूषति, etc.

  हन् – हन्-धातु, जघांसति

  गम् – गम् is the आदेश for इङ् by 2.4.48 इङश्च। ~ सनि अबोधने गमिः E.g., अधिजगांसते । इण् also takes गम्-आदेश when सन् follows. However, the सन् is with इट्, thus not झलादि. गम्-धातु is not meant. सञ्जिगंसते ।
- सनि 7/1 – In परसप्तमी.
- दीर्घः 1/1 – This is आदेश. परिभाषा 1.2.28 अचश्च । is required.
- झलि 7/1 – झल् being an adjective to सनि and अल्-ग्रहण, by तदादिविधि, it is understood as "झलादि-सनि". This is to exclude इट्-आगम-सहित सन्-प्रत्यय.

[LSK] अजन्तानाम् $^{6/3}$ हन्तेः $^{6/1}$ अजादेश-गमेः $^{6/1}$ च ^{0} दीर्घः $^{1/1}$ झल्-आदौ $^{7/1}$ सनि $^{7/1}$ ।

दीर्घ is the substitute in the place of अच् of अच्-ending धातु, हन्-धातु, and गम्-आदेश for अच् (इङ्), when followed by झल्-beginning सन्-प्रत्यय.

कृ + स 6.4.16 अज्झनगमां सनि । ~ दीर्घः (vowel followed by सन् takes दीर्घ)

Here, गुण is प्राप्त by 7.3.84 सार्वधातुकार्धधातुकयोः। ~ गुण. However, the next sūtra gives कित्त्वभाव to the सन्.

[अतिदेशसूत्रम्] 1.2.9 इको झल् । ~ सन् कित्

After इक्, झलादि सन् is like कित्.

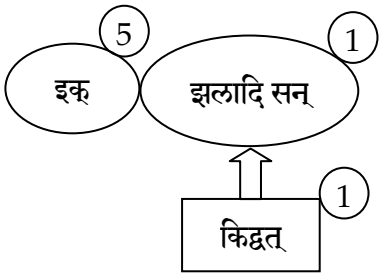

इकः $^{5/1}$ झल् $^{1/1}$ । ~ सन् $^{1/1}$कित् $^{1/1}$

2 words in the सूत्र; 2 words as अनुवृत्ति

- इकः 5/1 – प्रत्याहार इक् in पूर्वपञ्चमी.
- सन् 1/1 – सन्-प्रत्यय is the entity which will be given another status in this sūtra.
- झल् 1/1 – प्रत्याहार झल्; with तदादिविधि, "झलादि सन्" is understood.
- कित् 1/1 – क् इत् यस्य सः कित् ।; This कित् status is given to झलादि सन्.

[LSK] इक्-अन्तात् $^{5/1}$ झल्-आदिः $^{1/1}$ सन् $^{1/1}$ कित् $^{1/1}$ स्यात् $^{III/1}$ ॥

झलादि (without इट्) सन् after इक्-ending (धातु) is treated like कित्.

[LSK] "ऋत इद् धातोः (7.1.100)" ।

[LSK] कर्तुम् ^{0} इच्छति $^{III/1}$ चिकीर्षति $^{III/1}$ ॥

कृ + सन् 3.1.7 धातोः कर्मणः समानकर्तृकादिच्छायां वा ।

कृ + स 6.4.16 अज्झनगमां सनि । ~ दीर्घः (vowel followed by सन् takes दीर्घ)

सन् is कित् 1.2.9 इको झल् । ~ कित्

By being कित्, सन् cannot cause गुण by 1.1.3 क्ङिति च।.

किर् + स 7.1.100 ऋत इद् धातोः। 1.1.51 उरण् रपरः ।

किर् + किर् + स 6.1.9 सन्यङोः ।

कि + किर् + स 7.4.60 हलादिः शेषः । ~ अभ्यासस्य

चि + किर् + स 7.4.62 कुहोश्चुः । ~ अभ्यासस्य

चि + कीर् + स 8.2.77 हलि च । ~ र्वोः उपधायाः दीर्घः इकः

(The penultimate इक् before र्/व् takes दीर्घ followed by हल्)

चि + कीर् + ष 8.3.59 आदेशप्रत्यययोः । ~ इण्कोः सः मूर्धन्यः

चिकीर्ष 3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः ।

Conjugation of चिकीर्ष, to desire to do, derived from कृ (8UA)

लट्					
चिकीर्षति	चिकीर्षतः	चिकीर्षन्ति	चिकीर्षते	चिकीर्षेते	चिकीर्षन्ते
चिकीर्षसि	चिकीर्षथः	चिकीर्षथ	चिकीर्षसे	चिकीर्षेथे	चिकीर्षध्वे
चिकीर्षामि	चिकीर्षावः	चिकीर्षामः	चिकीर्षे	चिकीर्षावहे	चिकीर्षामहे
लिट्					
चिकीर्षाञ्चकार	चिकीर्षाञ्चक्रतुः	चिकीर्षाञ्चक्रुः	चिकीर्षाञ्चक्रे	चिकीर्षाञ्चक्राते	चिकीर्षाञ्चक्रिरे
चिकीर्षाञ्चकर्थ	चिकीर्षाञ्चक्रथुः	चिकीर्षाञ्चक्र	चिकीर्षाञ्चकृषे	चिकीर्षाञ्चक्राथे	चिकीर्षाञ्चकृढ्वे
चिकीर्षाञ्चकार/ चिकीर्षाञ्चकर	चिकीर्षाञ्चकृव	चिकीर्षाञ्चकृम	चिकीर्षाञ्चक्रे	चिकीर्षाञ्चकृवहे	चिकीर्षाञ्चकृमहे
लुट्					
चिकीर्षिता	चिकीर्षितारौ	चिकीर्षितारः	चिकीर्षिता	चिकीर्षितारौ	चिकीर्षितारः
चिकीर्षितासि	चिकीर्षितास्थः	चिकीर्षितास्थ	चिकीर्षितासे	चिकीर्षितासाथे	चिकीर्षिताध्वे
चिकीर्षितास्मि	चिकीर्षितास्वः	चिकीर्षितास्मः	चिकीर्षिताहे	चिकीर्षितास्वहे	चिकीर्षितास्महे
लृट्					
चिकीर्षिष्यति	चिकीर्षिष्यतः	चिकीर्षिष्यन्ति	चिकीर्षिष्यते	चिकीर्षिष्येते	चिकीर्षिष्यन्ते
चिकीर्षिष्यसि	चिकीर्षिष्यथः	चिकीर्षिष्यथ	चिकीर्षिष्यसे	चिकीर्षिष्येथे	चिकीर्षिष्यध्वे
चिकीर्षिष्यामि	चिकीर्षिष्यावः	चिकीर्षिष्यामः	चिकीर्षिष्ये	चिकीर्षिष्यावहे	चिकीर्षिष्यामहे
लोट्					
चिकीर्षतु/चिकीर्षतात्	चिकीर्षताम्	चिकीर्षन्तु	चिकीर्षताम्	चिकीर्षेताम्	चिकीर्षन्त
चिकीर्ष/चिकीर्षतात्	चिकीर्षतम्	चिकीर्षत	चिकीर्षस्व	चिकीर्षेथाम्	चिकीर्षध्वम्
चिकीर्षाणि	चिकीर्षाव	चिकीर्षाम	चिकीर्षै	चिकीर्षावहै	चिकीर्षामहै

.

लङ्					
अचिकीर्षत्	अचिकीर्षताम्	अचिकीर्षन्	अचिकीर्षत	अचिकीर्षेताम्	अचिकीर्षन्त
अचिकीर्षः	अचिकीर्षतम्	अचिकीर्षत	अचिकीर्षथाः	अचिकीर्षेथाम्	अचिकीर्षध्वम्
अचिकीर्षम्	अचिकीर्षाव	अचिकीर्षाम	अचिकीर्षे	अचिकीर्षावहि	अचिकीर्षामहि
विधिलिङ्					
चिकीर्षेत्	चिकीर्षेताम्	चिकीर्षेयुः	चिकीर्षेत	चिकीर्षेयाताम्	चिकीर्षेरन्
चिकीर्षेः	चिकीर्षेतम्	चिकीर्षेत	चिकीर्षेथाः	चिकीर्षेयाथाम्	चिकीर्षेध्वम्
चिकीर्षेयम्	चिकीर्षेव	चिकीर्षेम	चिकीर्षेय	चिकीर्षेवहि	चिकीर्षेमहि
आशीर्लिङ्					
चिकीर्ष्यात्	चिकीर्ष्यास्ताम्	चिकीर्ष्यासुः	चिकीर्षिषीष्ट	चिकीर्षिषीयास्ताम्	चिकीर्षिषीरन्
चिकीर्ष्याः	चिकीर्ष्यास्तम्	चिकीर्ष्यास्त	चिकीर्षिषीष्ठाः	चिकीर्षिषीयास्थाम्	चिकीर्षिषीध्वम्
चिकीर्ष्यासम्	चिकीर्ष्यास्व	चिकीर्ष्यास्म	चिकीर्षिषीय	चिकीर्षिषीवहि	चिकीर्षिषीमहि
लुङ्					
अचिकीर्षीत्	अचिकीर्षिष्टाम्	अचिकीर्षिषुः	अचिकीर्षिष्ट	अचिकीर्षिषाताम्	अचिकीर्षिषत
अचिकीर्षीः	अचिकीर्षिष्टम्	अचिकीर्षिष्ट	अचिकीर्षिष्ठाः	अचिकीर्षिषाथाम्	अचिकीर्षिध्वम्
अचिकीर्षिषम्	अचिकीर्षिष्व	अचिकीर्षिष्म	अचिकीर्षिषि	अचिकीर्षिष्वहि	अचिकीर्षिष्महि
लृङ्					
अचिकीर्षिष्यत्	अचिकीर्षिष्यताम्	अचिकीर्षिष्यन्	अचिकीर्षिष्यत	अचिकीर्षिष्येताम्	चिकीर्षिष्यन्त
अचिकीर्षिष्यः	अचिकीर्षिष्यतम्	अचिकीर्षिष्यत	अचिकीर्षिष्यथाः	अचिकीर्षिष्येथाम्	अचिकीर्षिष्यध्वम्
अचिकीर्षिष्यम्	अचिकीर्षिष्याव	अचिकीर्षिष्याम	अचिकीर्षिष्ये	अचिकीर्षिष्यावहि	अचिकीर्षिष्यामहि

The next example is with "भू सत्तायाम् (1PS) to be".

भवितुम् इच्छति ।

भू + सन् 3.1.7 धातोः कर्मणः समानकर्तृकादिच्छायां वा ।

भू being सेट्, इट् is प्राप्त for सन्, वलादि आर्धधातुक-प्रत्यय. This is negated by the next sūtra.

[विधिसूत्रम्] 7.2.12 सनि ग्रहगुहोश्च । ~ न इट् इकः

After ग्रह्, गुह्, and उक्-ending धातु, सन् does not take इट्-आगम.

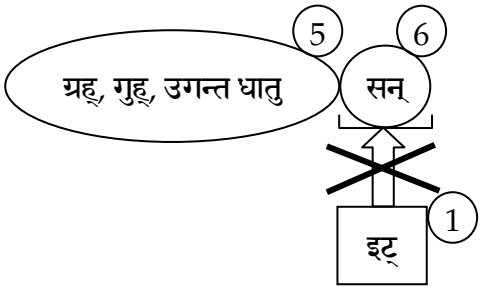

सनि $^{7/1}$ ग्रहगुहोः $^{6/2}$ च ^{0} । ~ न ^{0} इट् $^{1/1}$ इकः $^{6/1}$

3 words in the सूत्र; 3 words as अनुवृत्ति

- सनि 7/1 – This word has to be understood as 6th case-ending, since the इट्-आगम is for the सन्, not the धातु.
- ग्रहगुहोः 6/2 – ग्रह् (9P) to grasp; गुह् (1U) to cover; in ID. विभक्तिविपरिणाम as पञ्चम्यन्त is required.
- च 0 – This connects from the previous sūtra. उकश्च ग्रहगृहोश्च सनि इट् न.
- न 0 – From 7.2.8 नेड् वशि कृति ।; this is to negate इट्.
- इट् 1/1 – From 7.2.8 नेड् वशि कृति ।.
- इकः 6/1 – From 7.2.11 श्र्युकः किति ।; this word also has to be taken as पञ्चम्यन्त by विभक्तिविपरिणाम. Since अङ्ग for सन् is धातु, by तदन्तविधि, उगन्त-धातु is understood.

[LSK] ग्रहेः $^{5/1}$ गुहेः $^{5/1}$ उगन्तात् $^{5/1}$ सनः $^{6/1}$ इट् $^{1/1}$ न ^{0} स्यात् $^{III/1}$ ।

There should not be इट्-आगम for सन् after ग्रह्, गुह्, and उक्-ending धातु.

[LSK] बुभूषति $^{III/1}$ ।

भू + सन् 3.1.7 धातोः कर्मणः समानकर्तृकादिच्छायां वा ।

Here, इट् is negated by 7.2.12 सनि ग्रहगुहोश्च । ~ न इट् इकः.

This सन् is कित् by 1.2.9 इको झल् । ~ कित्, thus, सन् cannot cause गुण by 1.1.3 क्ङिति च।.

भू + भू + स	6.1.9 सन्यङोः ।
भु + भू + स	7.4.59 ह्रस्वः । ~ अभ्यासस्य
बु + भू + स	8.4.54 अभ्यासे चर्च । ~ झलाम् जश्
बु + भू + ष	8.3.59 आदेशप्रत्यययोः । ~ इण्कोः सः मूर्धन्यः
बुभूष	3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः ।

Conjugation of बुभूष, to desire to be, derived from भू (1PS)

लट्		
बुभूषति	बुभूषतः	बुभूषन्ति
बुभूषसि	बुभूषथः	बुभूषथ
बुभूषामि	बुभूषावः	बुभूषामः
लिट्		
बुभूषाञ्चकार	बुभूषाञ्चक्रतुः	बुभूषाञ्चक्रुः
बुभूषाञ्चकर्थ	बुभूषाञ्चक्रथुः	बुभूषाञ्चक्र
बुभूषाञ्चकार/ बुभूषाञ्चकर	बुभूषाञ्चकृव	बुभूषाञ्चकृम
लुट्		
बुभूषिता	बुभूषितारौ	बुभूषितारः
बुभूषितासि	बुभूषितास्थः	बुभूषितास्थ
बुभूषितास्मि	बुभूषितास्वः	बुभूषितास्मः
लृट्		
बुभूषिष्यति	बुभूषिष्यतः	बुभूषिष्यन्ति
बुभूषिष्यसि	बुभूषिष्यथः	बुभूषिष्यथ
बुभूषिष्यामि	बुभूषिष्यावः	बुभूषिष्यामः
लोट्		
बुभूषतु/बुभूषतात्	बुभूषताम्	बुभूषन्तु
बुभूष/बुभूषतात्	बुभूषतम्	बुभूषत
बुभूषाणि	बुभूषाव	बुभूषाम

लङ्		
अबुभूषत्	अबुभूषताम्	अबुभूषन्
अबुभूषः	अबुभूषतम्	अबुभूषत
अबुभूषम्	अबुभूषाव	अबुभूषाम
विधिलिङ्		
बुभूषेत्	बुभूषेताम्	बुभूषेयुः
बुभूषेः	बुभूषेतम्	बुभूषेत
बुभूषेयम्	बुभूषेव	बुभूषेम
आशीर्लिङ्		
बुभूष्यात्	बुभूष्यास्ताम्	बुभूष्यासुः
बुभूष्याः	बुभूष्यास्तम्	बुभूष्यास्त
बुभूष्यासम्	बुभूष्यास्व	बुभूष्यास्म
लुङ्		
अबुभूषीत्	अबुभूषिष्टाम्	अबुभूषिषुः
अबुभूषीः	अबुभूषिष्टम्	अबुभूषिष्ट
अबुभूषिषम्	अबुभूषिष्व	अबुभूषिष्म
लृङ्		
अबुभूषिष्यत्	अबुभूषिष्यताम्	अबुभूषिष्यन्
अबुभूषिष्यः	अबुभूषिष्यतम्	अबुभूषिष्यत
अबुभूषिष्यम्	अबुभूषिष्याव	अबुभूषिष्याम

[LSK] इति ^{0} सन्नन्त-प्रक्रियाः $^{1/3}$ ॥

Thus ends the section of सन्-ending.

अथ यङन्तप्रक्रिया

धातु derived by suffixing यङ् is called intensive since यङ् is mostly used in the sense of intensity or frequency of action. That is taught by the next sūtra.

[विधिसूत्रम्] 3.1.22 धातोरेकाचो हलादेः क्रियासमभिहारे यङ् । ~ वा प्रत्ययः परः च

यङ् in the sense of repetition or intensity of an action is optionally suffixed after consonant-beginning धातु which has one अच्.

धातोः $^{5/1}$ एक-अचः $^{5/1}$ हलादेः $^{5/1}$ क्रिया-समभिहारे $^{7/1}$ यङ् $^{1/1}$ । ~ वा ^{0} प्रत्ययः $^{1/1}$ परः $^{1/1}$ च ^{0}

5 words in the सूत्र; 4 words as अनुवृत्ति

- धातोः 5/1 – From here onward, धातोः becomes अनुवृत्ति. This makes यङ् आर्धधातुक.
- एक-अचः 5/1 – This is an adjective to धातोः. एकः अच् यस्मिन् सः एकाच् = धातुः (117B), तस्मात्।
- हलादेः 5/1 – This is also an adjective to धातोः. हल् आदौ यस्य सः हलादिः (176B), तस्मात्।
- क्रिया-समभिहारे 7/1 – सम् + अभि + हृ + घञ् is to indicate पौनःपुन्यम् (repetition) or भृशार्थः (intensity) of an activity.
- यङ् 1/1 – This is प्रत्यय.
- वा 0 – From 3.1.7 धातोः कर्मणः समानकर्तृकादिच्छायाम् ।. यङ् is optional. The other option is to state in a sentence such as "पौनःपुन्येन करोति।", "अतिशयेन करोति।", etc.

[LSK] पौनःपुन्ये $^{7/1}$ भृश-अर्थे $^{7/1}$ च ^{0} द्योत्ये $^{7/1}$ धातोः $^{5/1}$ एकाचः $^{5/1}$ हलादेः $^{5/1}$ यङ् $^{1/1}$ स्यात् $^{III/1}$ ॥

After consonant-beginning धातु which has one अच् in it, यङ् is optionally suffixed in the sense of repetition or intensity of the action.

भू + यङ् 3.1.22 धातोरेकाचो हलादेः क्रियासमभिहारे यङ् । ~ वा प्रत्ययः परः च

By being ङित्, गुण is prohibited.

भू भू + य 6.1.9 सन्यङोः । ~ एकाचः प्रथमस्य द्वे अजादेः द्वितीयस्य

भु भू + य 7.4.59 ह्रस्वः । ~ अभ्यासस्य

Continue with the next sūtra.

[विधिसूत्रम्] 7.4.82 गुणो यङ्लुकोः । ~ अभ्यासस्य

When यङ् or यङ् which is elided by लुक् follows, there should be गुण for अभ्यास.

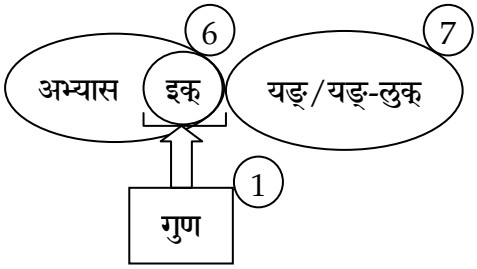

गुणः $^{1/1}$ यङ्लुकोः $^{7/2}$ । ~ अभ्यासस्य $^{6/1}$

2 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- गुणः 1/1 – This is आदेश. 1.1.3 इको गुणवृद्धी। is required.
- यङ्लुकोः 7/2 – यङ् च लुक् च यङ्लुकौ (ID), तयोः ।; in परसप्तमी. To answer the question "लुक् of what?", the nearest available is यङ्. Thus लुक् of यङ् is understood.
- अभ्यासस्य 6/1 – From 7.4.58 अत्र लोपोऽभ्यासस्य।.

[LSK] अभ्यासस्य $^{6/1}$ गुणः $^{1/1}$ यङि $^{7/1}$ यङ्-लुकि $^{7/1}$ च ^{0} परतः ^{0} ।

गुण is the substitute in the place of इक् of अभ्यास when followed by यङ् or elided यङ्.

[LSK] ङित्-अन्तत्वात् $^{5/1}$ आत्मनेपदम् $^{1/1}$ ।

By being ङित्, यङन्त-धातु takes आत्मनेपद by 1.3.12 अनुदात्तङित आत्मनेपदम् ।.

[LSK] पुनः ^{0} पुनः ^{0} अतिशयेन ^{0} वा ^{0} भवति $^{III/1}$ बोभूयते $^{III/1}$ ।

Again and again, or intensively he becomes.

भू भू + य	6.1.9 सन्यङोः । ~ एकाचः प्रथमस्य द्वे अजादेः द्वितीयस्य
भु भू + य	7.4.59 ह्रस्वः । ~ अभ्यासस्य
भो भू + य	7.4.82 गुणो यङ्लुकोः । ~ अभ्यासस्य
बो भू + य	8.4.54 अभ्यासे चर्च । ~ जश्
बोभूय	3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः।

बोभूय + लट्

बोभूय + शप् + ते

[LSK] बोभूयाञ्चक्रे III/1 । अबोभूयिष्ट III/1 ॥

In लिट्, because of अनेकाच्, आम् and अनुप्रयोग कृ, अस्, भू with लिट् take place. As for अनुप्रयोग कृ, आत्मनेपद is used because of 1.3.63 आम्प्रत्ययवत् कृञोऽनुप्रयोगस्य । ~ आत्मनेपदम्.

Conjugation of बोभूय, to become repeatedly, or intensively, derived from भू (1PS)

लट्		
बोभूयते	बोभूयेते	बोभूयन्ते
बोभूयसे	बोभूयेथे	बोभूयध्वे
बोभूये	बोभूयावहे	बोभूयामहे
लिट्		
बोभूयाञ्चक्रे	बोभूयाञ्चक्राते	बोभूयाञ्चक्रिरे
बोभूयाञ्चकृषे	बोभूयाञ्चक्राथे	बोभूयाञ्चकृढ्वे
बोभूयाञ्चक्रे	बोभूयाञ्चकृवहे	बोभूयाञ्चकृमहे
लुट्		
बोभूयिता	बोभूयितारौ	बोभूयितारः
बोभूयितासे	बोभूयितासाथे	बोभूयिताध्वे
बोभूयिताहे	बोभूयितास्वहे	बोभूयितास्महे
लृट्		
बोभूयिष्यते	बोभूयिष्येते	बोभूयिष्यन्ते
बोभूयिष्यसे	बोभूयिष्येथे	बोभूयिष्यध्वे
बोभूयिष्ये	बोभूयिष्यावहे	बोभूयिष्यामहे
लोट्		
बोभूयताम्	बोभूयेताम्	बोभूयन्त
बोभूयस्व	बोभूयेथाम्	बोभूयध्वम्
बोभूयै	बोभूयावहै	बोभूयामहै

लङ्		
अबोभूयत	अबोभूयेताम्	अबोभूयन्त
अबोभूयथाः	अबोभूयेथाम्	अबोभूयध्वम्
अबोभूये	अबोभूयावहि	अबोभूयामहि
विधिलिङ्		
बोभूयेत	बोभूयेयाताम्	बोभूयेरन्
बोभूयेथाः	बोभूयेयाथाम्	बोभूयेध्वम्
बोभूयेय	बोभूयेवहि	बोभूयेमहि
आशीर्लिङ्		
बोभूयिषीष्ट	बोभूयिषीयास्ताम्	बोभूयिषीरन्
बोभूयिषीष्ठाः	बोभूयिषीयास्थाम्	बोभूयिषीध्वम्
बोभूयिषीय	बोभूयिषीवहि	बोभूयिषीमहि
लुङ्		
अबोभूयिष्ट	अबोभूयिषाताम्	अबोभूयिषत
अबोभूयिष्ठाः	अबोभूयिषाथाम्	अबोभूयिध्वम्
अबोभूयिषि	अबोभूयिष्वहि	अबोभूयिष्महि
लृङ्		
अबोभूयिष्यत	अबोभूयिष्येताम्	बोभूयिष्यन्त
अबोभूयिष्यथाः	अबोभूयिष्येथाम्	अबोभूयिष्यध्वम्
अबोभूयिष्ये	अबोभूयिष्यावहि	अबोभूयिष्यामहि

The next sūtra enjoins यङ् in another sense.

[विधिसूत्रम्] 3.1.23 नित्यं कौटिल्ये गतौ । ~ धातोः यङ् बा प्रत्ययः परः च

यङ् in the sense of going crookedly is optionally suffixed after धातु whose meaning is going.

नित्यम्^{0} कौटिल्ये$^{7/1}$ गतौ$^{7/1}$ । ~ धातोः$^{5/1}$ यङ्$^{1/1}$ वा^{0} प्रत्ययः$^{1/1}$ परः$^{1/1}$ च^{0}

3 words in the सूत्र; 6 words as अनुवृत्ति

- नित्यम् 0 – This नित्य is to limit the meaning of यङ् only to कौटिल्ये, excluding क्रियासमाभिहार taught in the previous sūtra, when the धातु is गत्यर्थ.
- कौटिल्ये 7/1 – कुटिलस्य भावः कौटिल्यम् । Crookedness.
- गतौ 7/1 – In the sense of गति, qualifying "धातोः".
- यङ् 1/1 – This is प्रत्यय, from 3.1.22 धातोरेकाचो हलादेः क्रियासमभिहारे यङ् ।.
- वा 0 – From 3.1.7 धातोः कर्मणः समानकर्तृकादिच्छायाम् ।.यङ् is optional. The other option is to state in a sentence.

[LSK] गत्यर्थात्$^{5/1}$ कौटिल्ये$^{7/1}$ एव^{0} यङ्$^{1/1}$ स्यात्$^{III/1}$ न^{0} तु^{0} क्रियासमभिहारे$^{7/1}$ ॥

After गत्यर्थ-धातु, यङ् is suffixed only in the sense of going crookedly, not in the sense of क्रियासमभिहार.

1. क्रम् in the sense of क्रियासमभिहार – Only one form: भृशं क्रामति ।
2. क्रम् in the sense of गति-कौटिल्ये – Two forms: कुटिलं क्रामति । चङ्क्रम्यते ।

व्रज् गतौ (1P) to go

व्रज् + यङ्	3.1.22 धातोरेकाचो हलादेः क्रियासमभिहारे यङ् । ~ वा प्रत्ययः परः च
व्रज् व्रज् + य	6.1.9 सन्यङोः । ~ एकाचः प्रथमस्य द्वे अजादेः द्वितीयस्य
व व्रज् + य	7.4.60 हलादिः शेषः । ~ अभ्यासस्य

Continue with the next sūtra.

[विधिसूत्रम्] 7.4.83 दीर्घोऽकितः । ~ यङ्लुकोः अभ्यासस्य

For अकित् अभ्यास, दीर्घ takes place when यङ् or यङ् which is elided by लुक् follows.

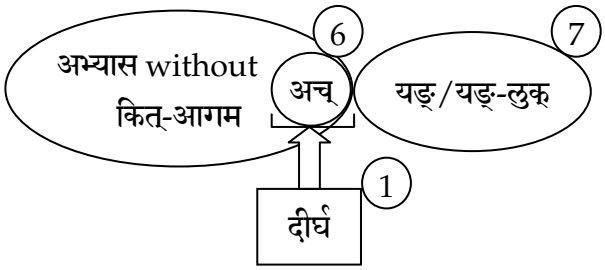

दीर्घः $^{1/1}$ अकितः $^{6/1}$ । ~ यङ्लुकोः $^{7/2}$ अभ्यासस्य $^{6/1}$

2 words in the सूत्र; 2 words as अनुवृत्ति

- दीर्घः 1/1 – This is आदेश. 1.2.28 अचश्च । is required.
- अकितः 6/1 – This is an adjective to अभ्यासस्य. That which does not have कित्-आगम, such as नुक् (7.4.85 to 87) and रीक् (7.4.90 to 92). अविद्यमानः कित् आगमः यस्य सः अकित् (N16B), तस्य।
- यङ्लुकोः 7/2 – From 7.4.82 गुणो यङ्लुकोः ।. यङ् and यङ्-लुक्; in परसप्तमी.
- अभ्यासस्य 6/1 – From 7.4.58 अत्र लोपोऽभ्यासस्य।.

[LSK] अकितः $^{6/1}$ अभ्यासस्य $^{6/1}$ दीर्घः $^{1/1}$ यङ्-यङ्लुकोः $^{7/2}$ ।

दीर्घ is the substitute in the place of अच् of अभ्यास which does not have कित्-आगम, when followed by यङ् or elision of यङ्.

[LSK] कुटिलम् ^{0} व्राजति $^{III/1}$ वाव्रज्यते $^{III/1}$ ।

व व्रज् + य

वा व्रज् + य 7.4.94 दीर्घोऽकितः । ~ अभ्यासस्य

वाव्रज्य 3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः।

वाव्रज्य + शप् + ते

वाव्रज्यते वाव्रज्येते वाव्रज्यन्ते ...

In लिट्,

वाव्रज्य + लिट् 3.2.115 परोक्षे लिट् । ~ भूते धातोः प्रत्ययः

[विधिसूत्रम्] 6.4.49 यस्य हलः । ~ लोपः आर्धधातुके

After consonant, the first letter of य is elided when आर्धधातुक follows.

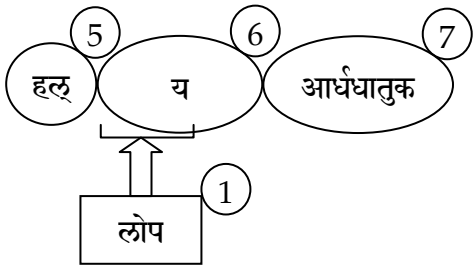

यस्य $^{6/1}$ हलः $^{5/1}$ । ~ लोपः $^{1/1}$ आर्धधातुके $^{7/1}$

2 words in the सूत्र; 2 words as अनुवृत्ति

- यस्य 6/1 – य has to be one meaningful unit. In स्थानेयोगा षष्ठी.
- हलः 5/1 – In पूर्वपञ्चमी. Because of this 5th case, 1.1.54 आदेः परस्य। is used.
- लोपः 1/1 – This is आदेश.
- आर्धधातुके 7/1 – In परसप्तमी.

[LSK] "यस्य $^{6/1}$" इति ^{0} सङ्घात-ग्रहणम् $^{1/1}$ ।

The "य" in "यस्य" is understood as a सङ्घात, put together, of य् and अ.

This is to exclude य as एकदेश, such as य of काम्यच्.

[LSK] हलः $^{5/1}$ परस्य $^{6/1}$ य-शब्दस्य $^{6/1}$ लोपः $^{1/1}$ आर्धधातुके $^{7/1}$ ।

There is लोप in the place of the first letter of य which is after हल्, when आर्धधातुक-प्रत्यय follows.

[LSK] आदेः परस्य (1.1.54) । अतो लोपः (6.4.48) ।

[LSK] वाव्रजाञ्चक्रे $^{III/1}$ ।

वाव्रज्य + लिट् 3.2.115 परोक्षे लिट् । ~ भूते प्रत्ययः

वाव्रज्य + आम् + लिट् (वा.) कास्यनेकाच आम् वक्तव्यः।

आम् is आर्धधातुक-प्रत्यय.

वाव्रज् अ + आम् + लिट् 6.4.49 यस्य हलः । ~ लोपः आर्धधातुके with 1.1.54आदेः परस्य ।

वाव्रज् + आम् + लिट् 6.4.48 अतो लोपः । ~ आर्धधातुके

In the same manner, the य् of य is elided in लुट्, लृट्, आशीर्लिङ्, लुङ्, and लृङ्.

[LSK] वाव्रजिता III/1 ।

वाव्रज्य + इट् तास् + डा 7.2.35 आर्धधातुकस्येड् वलादेः ।

वाव्रज् अ + इता 6.4.49 यस्य हलः । ~ लोपः आर्धधातुके with 1.1.54आदेः परस्य ।

वाव्रज् + इता 6.4.48 अतो लोपः । ~ आर्धधातुके

Conjugation of वाव्रज्य to go crookedly, derived from व्रज् (1PS)

लट्		
वाव्रज्यते	वाव्रज्येते	वाव्रज्यन्ते
वाव्रज्यसे	वाव्रज्येथे	वाव्रज्यध्वे
वाव्रज्ये	वाव्रज्यावहे	वाव्रज्यामहे
लिट्		
वाव्रवाञ्चक्रे	वाव्रवाञ्चक्राते	वाव्रवाञ्चक्रिरे
वाव्रवाञ्चकृषे	वाव्रवाञ्चक्राथे	वाव्रवाञ्चकृढ्वे
वाव्रवाञ्चक्रे	वाव्रवाञ्चकृवहे	वाव्रवाञ्चकृमहे
लुट्		
वाव्रजिता	वाव्रजितारौ	वाव्रजितारः
वाव्रजितासे	वाव्रजितासाथे	वाव्रजिताध्वे
वाव्रजिताहे	वाव्रजितास्वहे	वाव्रजितास्महे
लृट्		
वाव्रजिष्यते	वाव्रजिष्येते	वाव्रजिष्यन्ते
वाव्रजिष्यसे	वाव्रजिष्येथे	वाव्रजिष्यध्वे
वाव्रजिष्ये	वाव्रजिष्यावहे	वाव्रजिष्यामहे
लोट्		
वाव्रज्यताम्	वाव्रज्येताम्	वाव्रज्यन्त
वाव्रज्यस्व	वाव्रज्येथाम्	वाव्रज्यध्वम्
वाव्रज्यै	वाव्रज्यावहै	वाव्रज्यामहै

लङ्		
अवाव्रज्यत	अवाव्रज्येताम्	अवाव्रज्यन्त
अवाव्रज्यथाः	अवाव्रज्येथाम्	अवाव्रज्यध्वम्
अवाव्रज्ये	अवाव्रज्यावहि	अवाव्रज्यामहि
विधिलिङ्		
वाव्रज्येत	वाव्रज्येयाताम्	वाव्रज्येरन्
वाव्रज्येथाः	वाव्रज्येयाथाम्	वाव्रज्येध्वम्
वाव्रज्येय	वाव्रज्येवहि	वाव्रज्येमहि
आशीर्लिङ्		
वाव्रजिषीष्ट	वाव्रजिषीयास्ताम्	वाव्रजिषीरन्
वाव्रजिषीष्ठाः	वाव्रजिषीयास्थाम्	वाव्रजिषीध्वम्
वाव्रजिषीय	वाव्रजिषीवहि	वाव्रजिषीमहि
लुङ्		
अवाव्रजिष्ट	अवाव्रजिषाताम्	अवाव्रजिषत
अवाव्रजिष्ठाः	अवाव्रजिषाथाम्	अवाव्रजिध्वम्
अवाव्रजिषि	अवाव्रजिष्वहि	अवाव्रजिष्महि
लृङ्		
अवाव्रजिष्यत	अवाव्रजिष्येताम्	वाव्रजिष्यन्त
अवाव्रजिष्यथाः	अवाव्रजिष्येथाम्	अवाव्रजिष्यध्वम्
अवाव्रजिष्ये	अवाव्रजिष्यावहि	अवाव्रजिष्यामहि

Now the यङन्तप्रक्रिया of वृत् (1AS, 4AS), which is ऋदुपध धातु, is explained.

पुनः पुनः अतिशयेन वा वर्तते इति वरीवृत्यते ।

वृत् + यङ् 3.1.22 धातोरेकाचो हलादेः क्रियासमभिहारे यङ् । ~ वा प्रत्ययः परः च

वृत् वृत् + य 6.1.9 सन्यङोः । ~ एकाचः प्रथमस्य द्वे अजादेः द्वितीयस्य

वर्त् वृत् + य 7.4.66 उरत् । ~ अभ्यासस्य

व वृत् + य 7.4.60 हलादिः शेषः । ~ अभ्यासस्य

Continue with the next sūtra.

[विधिसूत्रम्] 7.4.90 रीगृदुपधस्य च । ~ यङ्लुकोः अभ्यासस्य

रीक् is attached at the end of अभ्यास of धातु which has ऋ as its उपधा, when यङ् or यङ् which is elided by लुक् follows.

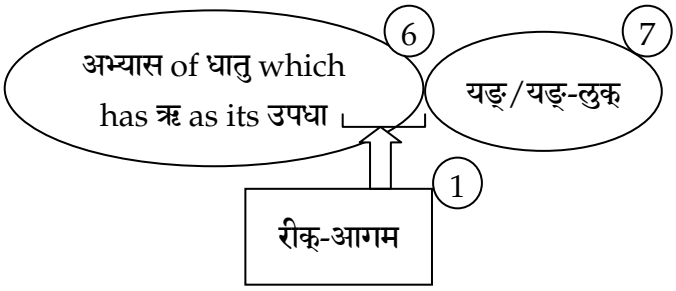

रीक् $^{1/1}$ ऋत्-उपधस्य $^{6/1}$ च ^{0} । ~ यङ्लुकोः $^{7/2}$ अभ्यासस्य $^{6/1}$

3 words in the सूत्र; 2 words as अनुवृत्ति

- रीक् 1/1 – This is आगम. Being कित् by 1.3.3 हलन्त्यम्।, it is attached to the end of the main entity by 1.1.46 आद्यन्तौ टकितौ।.
- ऋत्-उपधस्य 6/1 – This is an adjective to धातोः. ऋत् उपधा यस्य सः ऋदुपधः (116B) धातुः, यस्य ।
- च 0 – This is to include ऋत् other than in ऋदुपध-धातु. [N]
- यङ्लुकोः 7/2 – In परसप्तमी. ङित्त्व of यङ् is only good for the इक् at the end or penultimate of the अङ्ग.
- अभ्यासस्य 6/1 – From 7.4.58 अत्र लोपोऽभ्यासस्य।.

[LSK] ऋत्-उपधस्य $^{6/1}$ धातोः $^{6/1}$ अभ्यासस्य $^{6/1}$ रीक् $^{1/1}$ आगमः $^{1/1}$ यङ्-लुकोः $^{7/2}$ ।

रीक् is attached at the end of अभ्यास of a धातु which has a short ऋ as its उपधा, when यङ् or elision of यङ् follows.

[LSK] वरीवृत्यते III/1 ।

पुनः पुनः अतिशयेन वा वर्तते इति वरीवृत्यते ।

वृत् + यङ् 3.1.22 धातोरेकाचो हलादेः क्रियासमभिहारे यङ् । ~ वा प्रत्ययः परः च

वृत् वृत् + य 6.1.9 सन्यङोः । ~ एकाचः प्रथमस्य द्वे अजादेः द्वितीयस्य

वर्त् वृत् + य 7.4.66 उरत् । ~ अभ्यासस्य

व वृत् + य 7.4.60 हलादिः शेषः । ~ अभ्यासस्य

व रीक् वृत् + य 7.4.90 रीगृदुपधस्य च । ~ यङ्लुकोः अभ्यासस्य

वरीवृत्य 3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः ।

वरीवृत्य + शप् + ते

[LSK] वरीवृताञ्चक्रे III/1 ।

वृत् being हलन्तधातु, the elision of य् by 6.4.49 यस्य हलः । is applied when आर्धधातुक follows.

वरीवृत्य + लिट् 3.2.115 परोक्षे लिट् । ~ भूते प्रत्ययः

वरीवृत्य + आम् + लिट् (वा.) कास्यनेकाच आम् वक्तव्यः।

आम् is आर्धधातुक-प्रत्यय.

वरीवृत् अ + आम् + लिट् 6.4.49 यस्य हलः । ~ लोपः आर्धधातुके with 1.1.54आदेः परस्य ।

वरीवृत् + आम् + लिट् 6.4.48 अतो लोपः । ~ आर्धधातुके

वरीवृताम् + आम् 2.4.81 आमः । ~ लुक्

वरीवृताम् + कृ + लिट् 3.1.40 कृञ् चानुप्रयुज्यते लिटि । ~ आमः

वरीवृताम् + कृ + त 1.3.63 आम्प्रत्ययवत् कृञोऽनुप्रयोगस्य । ~ आत्मनेपदम्

[LSK] वरीवृतिता III/1 ॥

वरीवृत्य + इट् तास् + डा 7.2.35 आर्धधातुकस्येड् वलादेः ।

वरीवृत् अ + इता 6.4.49 यस्य हलः । ~ लोपः आर्धधातुके with 1.1.54आदेः परस्य ।

वरीवृत् + इता 6.4.48 अतो लोपः । ~ आर्धधातुके

Note that गुण caused by तास् by 7.3.86 पुगन्तलघूपधस्य च । ~ गुणः does not happen because of स्थानिवद्भाव for लोप of अ by 1.1.57 अचः परस्मिन् पूर्वविधौ।.

Conjugation of वरीवृत्य to exist repeatedly or intensively, derived from वृत् (1A, 4A)

लट्		
वरीवृत्यते	वरीवृत्येते	वरीवृत्यन्ते
वरीवृत्यसे	वरीवृत्येथे	वरीवृत्यध्वे
वरीवृत्ये	वरीवृत्यावहे	वरीवृत्यामहे
लिट्		
वाव्रवाञ्चक्रे	वाव्रवाञ्चक्राते	वाव्रवाञ्चक्रिरे
वाव्रवाञ्चकृषे	वाव्रवाञ्चक्राथे	वाव्रवाञ्चकृढ्वे
वाव्रवाञ्चक्रे	वाव्रवाञ्चकृवहे	वाव्रवाञ्चकृमहे
लुट्		
वरीवृतिता	वरीवृतितारौ	वरीवृतितारः
वरीवृतितासे	वरीवृतितासाथे	वरीवृताध्वे
वरीवृताहे	वरीवृतितास्वहे	वरीवृतितास्महे
लृट्		
वरीवृतिष्यते	वरीवृतिष्येते	वरीवृतिष्यन्ते
वरीवृतिष्यसे	वरीवृतिष्येथे	वरीवृतिष्यध्वे
वरीवृतिष्ये	वरीवृतिष्यावहे	वरीवृतिष्यामहे
लोट्		
वरीवृत्यताम्	वरीवृत्येताम्	वरीवृत्यन्त
वरीवृत्यस्व	वरीवृत्येथाम्	वरीवृत्यध्वम्
वरीवृत्यै	वरीवृत्यावहै	वरीवृत्यामहै

लङ्		
अवरीवृत्यत	अवरीवृत्येताम्	अवरीवृत्यन्त
अवरीवृत्यथाः	अवरीवृत्येथाम्	अवरीवृत्यध्वम्
अवरीवृत्ये	अवरीवृत्यावहि	अवरीवृत्यामहि
विधिलिङ्		
वरीवृत्येत	वरीवृत्येयाताम्	वरीवृत्येरन्
वरीवृत्येथाः	वरीवृत्येयाथाम्	वरीवृत्येध्वम्
वरीवृत्येय	वरीवृत्येवहि	वरीवृत्येमहि
आशीर्लिङ्		
वरीवृतिषीष्ट	वरीवृतिषीयास्ताम्	वरीवृतिषीरन्
वरीवृतिषीष्ठाः	वरीवृतिषीयास्थाम्	वरीवृतिषीध्वम्
वरीवृतिषीय	वरीवृतिषीवहि	वरीवृतिषीमहि
लुङ्		
अवरीवृतिष्ट	अवरीवृतिषाताम्	अवरीवृतिषत
अवरीवृतिष्ठाः	अवरीवृतिषाथाम्	अवरीवृतिध्वम्
अवरीवृतिषि	अवरीवृतिष्वहि	अवरीवृतिष्महि
लृङ्		
अवरीवृतिष्यत	अवरीवृतिष्येताम्	वरीवृतिष्यन्त
अवरीवृतिष्यथाः	अवरीवृतिष्येथाम्	अवरीवृतिष्यध्वम्
अवरीवृतिष्ये	अवरीवृतिष्यावहि	अवरीवृतिष्यामहि

The next example is यङ् with नृतीँ गात्रविक्षेपे (4PS) to dance.

पुनः पुनः अतिशयेन वा नृत्यति इति नरीनृत्यते ।

नृत् + यङ् 3.1.22 धातोरेकाचो हलादेः क्रियासमभिहारे यङ् । ~ वा प्रत्ययः परः च

नृत् नृत् + य 6.1.9 सन्यङोः । ~ एकाचः प्रथमस्य द्वे अजादेः द्वितीयस्य

नर्त् नृत् + य 7.4.66 उरत् । ~ अभ्यासस्य

न नृत् + य 7.4.60 हलादिः शेषः । ~ अभ्यासस्य

न रीक् नृत् + य 7.4.90 रीगृदुपधस्य च । ~ यङ्लुकोः अभ्यासस्य

नरीनृत्य 3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः ।

Here, णत्व by 8.4.2 अङ्कुप्वाङ्नुम्व्यवायेऽपि । ~ रषाभ्याम् नः णः समानपदे is प्राप्त. That is negated by the next sūtra.

[निषेधसूत्रम्] 8.4.39 क्षुभ्नादिषु च । ~ नः णः न

णत्व does not take place for नकार in the words belonging to the group starting with क्षुभ्ना.

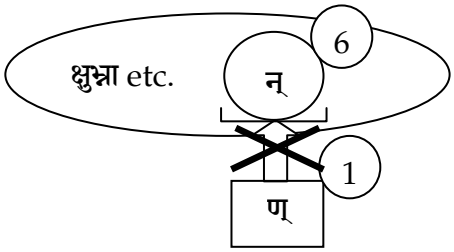

क्षुभ्नादिषु$^{7/3}$ च^{0} । ~ नः$^{6/1}$ णः$^{1/1}$ न^{0}

2 words in the सूत्र, 3 words as अनुवृत्ति

- क्षुभ्नादिषु 7/3 – क्षुभ्ना आदिः येषां ते क्षुभ्नादयः, तेषु ।; in अधिकरणे सप्तमी. क्षुभ्ना is क्षुभ् संचलने (9PS) with गणविकरण श्ना. नरीनृत्य is a member of this गण. This गण is an आकृतिगण.[7]
- च 0 – This is the last sūtra in णत्व-निषेध section.
- न 0 – Negation of णत्व; from 8.4.34 न भाभू...। to 8.4.39 क्षुभ्नादिषु च।; these sūtras are teaching conditions where णत्व should not happen.
- नः 6/1 – प्रातिपदिक is न; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- णः 1/1 – This is आदेश; the अ after ण् is उच्चारणार्थ, not intended.

---

[7] क्षुभ्ना। नृनमन। नन्दिन्। नन्दन। नगर। हरिनन्दी। हरिनन्दन। गिरिनगरम्। नरीनृत्यते। तृप्नोति। नर्तन। गहन। नन्दन। निवेश। निवास। अग्नि। अनूप। परिनर्तनम्। परिगहनम्। परिनन्दनम्। शरनिवेशः। शरनिवासः। शराग्निः। दर्भानूपः। आचार्यभोजीनः। आचार्यानी। इरिका। तिमिर। समीर। कुबेर। हरि। कर्मार।

[LSK] णत्वम्$^{1/1}$ न^{0} । नरीनृत्यते$^{III/1}$ ।

It does not become ण.

The entire conjugation is like of वरीवृत्य.

Conjugation of नरीनृत्य to dance repeatedly or intensively, derived from नृत् (4P)

लट्		
नरीनृत्यते	नरीनृत्येते	नरीनृत्यन्ते
नरीनृत्यसे	नरीनृत्येथे	नरीनृत्यध्वे
नरीनृत्ये	नरीनृत्यावहे	नरीनृत्यामहे
लिट्		
वाव्रवाञ्चक्रे	वाव्रवाञ्चक्राते	वाव्रवाञ्चक्रिरे
वाव्रवाञ्चकृषे	वाव्रवाञ्चक्राथे	वाव्रवाञ्चकृढ्वे
वाव्रवाञ्चक्रे	वाव्रवाञ्चकृवहे	वाव्रवाञ्चकृमहे
लुट्		
नरीनृतिता	नरीनृतितारौ	नरीनृतितारः
नरीनृतितासे	नरीनृतितासाथे	नरीनृताध्वे
नरीनृताहे	नरीनृतितास्वहे	नरीनृतितास्महे
लृट्		
नरीनृतिष्यते	नरीनृतिष्येते	नरीनृतिष्यन्ते
नरीनृतिष्यसे	नरीनृतिष्येथे	नरीनृतिष्यध्वे
नरीनृतिष्ये	नरीनृतिष्यावहे	नरीनृतिष्यामहे
लोट्		
नरीनृत्यताम्	नरीनृत्येताम्	नरीनृत्यन्त
नरीनृत्यस्व	नरीनृत्येथाम्	नरीनृत्यध्वम्
नरीनृत्यै	नरीनृत्यावहै	नरीनृत्यामहै

लङ्		
अनरीनृत्यत	अनरीनृत्येताम्	अनरीनृत्यन्त
अनरीनृत्यथाः	अनरीनृत्येथाम्	अनरीनृत्यध्वम्
अनरीनृत्ये	अनरीनृत्यावहि	अनरीनृत्यामहि
विधिलिङ्		
नरीनृत्येत	नरीनृत्येयाताम्	नरीनृत्येरन्
नरीनृत्येथाः	नरीनृत्येयाथाम्	नरीनृत्येध्वम्
नरीनृत्येय	नरीनृत्येवहि	नरीनृत्येमहि
आशीर्लिङ्		
नरीनृतिषीष्ट	नरीनृतिषीयास्ताम्	नरीनृतिषीरन्
नरीनृतिषीष्ठाः	नरीनृतिषीयास्थाम्	नरीनृतिषीध्वम्
नरीनृतिषीय	नरीनृतिषीवहि	नरीनृतिषीमहि
लुङ्		
अनरीनृतिष्ट	अनरीनृतिषाताम्	अनरीनृतिषत
अनरीनृतिष्ठाः	अनरीनृतिषाथाम्	अनरीनृतिध्वम्
अनरीनृतिषि	अनरीनृतिष्वहि	अनरीनृतिष्महि
लृङ्		
अनरीनृतिष्यत	अनरीनृतिष्येताम्	नरीनृतिष्यन्त
अनरीनृतिष्यथाः	अनरीनृतिष्येथाम्	अनरीनृतिष्यध्वम्
अनरीनृतिष्ये	अनरीनृतिष्यावहि	अनरीनृतिष्यामहि

The last example is यङ् with ग्रह् उपादाने (9US) to take hold of.

[LSK] जरीगृह्यते [III/1] ॥

पुनः पुनः अतिशयेन वा नृत्यति इति नरीनृत्यते ।

ग्रह् + यङ्	3.1.22 धातोरेकाचो हलादेः क्रियासमभिहारे यङ् । ~ वा प्रत्ययः परः च
गृ अ ह् + यङ्	6.1.16 ग्रहिज्यावयिव्यधिवष्टिविचतिवृश्चतिपृच्छतिभृज्जतीनां ङिति च । ~ सम्प्रसारणम्
गृ ह् + यङ्	6.1.108 सम्प्रसारणाच्च । ~ पूर्वः अचि
गृह् गृह् + य	6.1.9 सन्यङोः । ~ एकाचः प्रथमस्य द्वे अजादेः द्वितीयस्य
गर्ह् गृह् + य	7.4.66 उरत् । ~ अभ्यासस्य
ग गृह् + य	7.4.60 हलादिः शेषः । ~ अभ्यासस्य
ज गृह् + य	7.4.62 कुहोश्चुः । ~ अभ्यासस्य
ज रीक् गृह् + य	7.4.90 रीगृदुपधस्य च । ~ यङ्लुकोः अभ्यासस्य
जरीगृह्य	3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः ।

The entire conjugation is like of वरीवृत्य.

[LSK] इति [0] यङन्त-प्रक्रियाः [1/3] ॥

Thus ends the section of यङ्-ending.

अथ यङ्लुक्-प्रक्रिया

Now, the section of यङ् which goes through लुक्-elision starts. Even though यङ् is elided, the meaning remains the same.

The next sūtra enjoins the लुक्-elision of यङ्.

[विधिसूत्रम्] 2.4.74 यङोऽचि च । ~ लुक्

There is लुक्-elision of यङ् when अच्-प्रत्यय follows also.

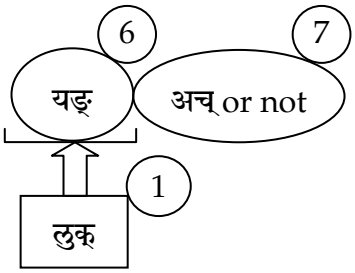

यङः $^{6/1}$ अचि $^{7/1}$ च ^{0} । ~ लुक् $^{1/1}$

3 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- यङः 6/1 – यङ्-प्रत्यय in स्थानेयोगा षष्ठी.
- अचि 7/1 – अच् is a प्रत्यय taught by वार्त्तिक "अज्विधिः सर्वधातुभ्यः" in the sense of कर्तृ; in परसप्तमी.
- च 0 – This चकार allows यङ्-लुक् to happen without अच् also.
- लुक् 1/1 – From 2.4.58 ण्यक्षत्रियार्षञितो यूनि लुगणिञोः।. लुक् is the elision of the whole प्रत्यय by 1.1.61 प्रत्ययस्य लुक्श्लुलुपः । ~ अदर्शनम्.

[LSK] यङः $^{6/1}$ अचि $^{7/1}$ प्रत्यये $^{7/1}$ च ^{0} लुक् $^{1/1}$ स्यात् $^{III/1}$, अचारात् $^{5/1}$ तम् $^{2/1}$ विना ^{0} अपि ^{0} क्वचित् ^{0} ।

There is लुक् elision in the place of यङ् when अच्-प्रत्यय follows. Because of the च in the sūtra, the लुक्-elision is observed occasionally even without that अच्.

[LSK] अनैमित्तिकः $^{1/1}$ अयम् $^{1/1}$ अन्तरङ्गत्वात् $^{5/1}$ आदौ $^{7/1}$ भवति $^{III/1}$ ।

This लुक्-elision of यङ् does not depend on any निमित्त, cause. Thus it is considered to be अन्तरङ्ग, compared to other कार्यs, and to be done first.

भू + यङ् 3.1.22 धातोरेकाचो हलादेः क्रियासमभिहारे यङ् । ~ वा प्रत्ययः परः च

भू 2.4.74 यङोऽचि च । ~ लुक्

[LSK] ततः ^{0} प्रत्ययलक्षणेन $^{3/1}$ यङ्-अन्तत्वात् $^{5/1}$ द्वित्वम् $^{1/1}$ । अभ्यासकार्यम् $^{1/1}$।

Then, by 1.1.62 प्रत्ययलोपे प्रत्ययलक्षणम्।, भू (+ यङ्) is considered to be यङन्त. Thus द्वित्व takes place. Note that 1.1.63 न लुमताऽङ्गस्य । does not interfere because सन्यङोः is in 6th case, not in परसप्तमी.

भू भू 6.1.9 सन्यङोः । ~ एकाचः प्रथमस्य द्वे अजादेः द्वितीयस्य

भु भू 7.4.59 ह्रस्वः । ~ अभ्यासस्य

भो भू 7.4.82 गुणो यङ्लुकोः । ~ अभ्यासस्य

बो भू 8.4.54 अभ्यासे चर्च । ~ जश्

बोभू 3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः।

[LSK] धातुत्वात् $^{5/1}$ लट्-आदयः $^{1/3}$ ।

Being a धातु, suffixes such as लट् can be suffixed.

बोभू + लट् 3.2.123 वर्तमाने लट् । ~ धातोः प्रत्ययः

[LSK] "शेषात्कर्तरि (1.3.78)" इति ^{0} परस्मैपदम् $^{1/1}$ ।

Even though the धातु ends with ङित्-प्रत्यय, परस्मैपद is to be suffixed by 1.3.78 शेषात्कर्तरि परस्मैपदम्। because of the three reasons:

1). After लुक्-elision, यङ् can be brought back by 1.1.62 प्रत्ययलोपे प्रत्ययलक्षणम् ।. आत्मनेपदित्व is धातुलक्षणक, not प्रत्ययलक्षणक, that which has the प्रत्यय as निमित्त. Thus, ङित्त्व of प्रत्यय does not help in considering a धातु बोभू to be आत्मनेपदिन्. By not having any indication for आत्मनेपद, परस्मैपद is to be suffixed by 1.3.78 शेषात्कर्तरि परस्मैपदम्।.

2). Under अदादिगण in धातुपाठ, there is a गणसूत्र "चर्करीतं च (2.92)". चकरीत is the form made of कृ + यङ्-लुक् + क्त, representing यङ्-लुक् धातुs. This गणसूत्र is told in the section of उदात्त, उदात्तेत् (परस्मैपदिन्) धातुs. Thus all यङ्-लुक् धातुs are also considered to be उदात्तेतs which bring परस्मैपद by 1.3.78 शेषात्कर्तरि परस्मैपदम्।.

3). In the sūtra 7.4.65 दाधर्ति-दर्धर्ति-दर्धर्षि-बोभूतु-तेतिक्ते…। ~ छन्दसि, some यङ्-लुक् धातुs ending with आत्मनेपद are told as निपातन in छन्दस्. If a form with आत्मनेपद has to be told as निपातन, a form with परस्मैपद should be the default.

बोभू + ति 3.4.78 तिप्तस्झि...। with 1.3.78 शेषात्कर्तरि परस्मैपदम्।

बोभू + शप् + ति 3.1.68 कर्तरि शप् । ~ सार्वधातुके

[LSK] "चर्करीतं च (2.92)" इति ^{0} अद्-आदौ $^{7/1}$ पाठात् $^{5/1}$ शपः $^{6/1}$ लुक् $^{1/1}$ ॥

चर्करीत as a representation of यङ्-लुक् धातुs is listed under अदादिगण in धातुपाठ, शप् is to be elided after यङ्-लुक् धातुs.

बोभू + ति 2.4.72 अदिप्रभृतिभ्यः शपः । ~ लुक्

Continue with the next sūtra.

[विधिसूत्रम्] 7.3.94 यङो वा । ~ हलि पिति सार्वधातुके ईट्

After यङ्-ending अङ्ग, हल्-beginning पित् सार्वधातुक प्रत्यय optionally takes ईट्-आगम.

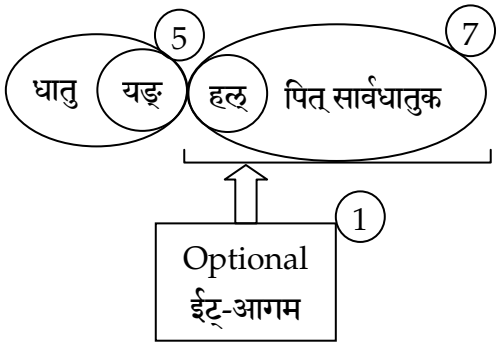

यङः $^{5/1}$ वा ^{0} । ~ हलि $^{7/1}$ पिति $^{7/1}$ सार्वधातुके $^{7/1}$ ईट् $^{1/1}$

2 words in the सूत्र; 4 words as अनुवृत्ति

- यङः 5/1 – यङ्-ending धातु in पूर्वपञ्चमी.
- वा 0 – ईट्-आगम is optional.
- हलि 7/1 – This is an adjective to सार्वधातुके. By तदादिविधि, it results in "हलादि-सार्वधातुके".
- पिति 7/1 – This is an adjective to सार्वधातुके.
- सार्वधातुके 7/1 – Since 6th case ending word is missing in this sūtra, and 5th case is stronger than 7th case. It is understood that the आगम is attached to the entity which follows that which is told in 5th case. In other words, 7th case is converted into 6th case for understanding.
- ईट् 1/1 – This is आगम; from 7.3.93 ब्रुव ईट् ।. Being टित, it becomes आदि-अवयव of what is told in 6th case by 1.1.46 आद्यन्तौ टकितौ।.

[LSK] यङ्-अन्तात् $^{5/1}$ परस्य $^{6/1}$ हल्-आदेः $^{6/1}$ पितः $^{6/1}$ सार्वधातुकस्य $^{6/1}$ ईट् $^{1/1}$ वा ^{0} स्यात् $^{III/1}$।

ईट् is optionally attached at the beginning of हल्-beginning पित् सार्वधातुक suffix after यङ्-ending-धातु.

[LSK] "भूसुवोः (7.3.88)" इति ^{0} गुणनिषेधः $^{1/1}$ यङ्लुकि $^{7/1}$ भाषायाम् $^{7/1}$ न ^{0}, "बोभूतु तेतिक्ते (7.4.65)" इति ^{0} छन्तसि $^{7/1}$ निपातनात् $^{5/1}$ ।

The sūtra 7.3.88 भूसुवोस्तिङि । ~ सार्वधातुके न गुणः teaches prohibition of गुण for भू and सू धात् when सार्वधातुक तिङ् immediately follows. However, that गुणनिषेध does not apply here because a form without गुण is shown as निपात in the Veda in the sūtra 7.4.65 दाधर्ति-दर्धर्ति-दर्धर्षि-बोभूतु-तेतिक्ते…। ~ छन्दसि. From this, a form with गुण in non-Vedic literature is understood.

[LSK] बोभवीति, बोभोति $^{III/1}$ ।

बोभू + ति

बोभू + ईट् ति 7.3.94 यङो वा । ~ हलि पिति सार्वधातुके ईट्

बोभो + ईति 7.3.84 सार्वधातुकार्धधातुकयोः । ~ गुणः

बोभव् + ईति 6.1.78 एचोऽयवायावः । ~ अचि संहितायाम्

ईट्-अभाव-पक्षे

बोभू + ति

बोभो + ति 7.3.84 सार्वधातुकार्धधातुकयोः । ~ गुणः

[LSK] बोभूतः $^{III/2}$ ।

बोभू + तस्

[LSK] अदभ्यस्तात् (7.1.4) । बोभुवति $^{III/3}$ ।

बोभू + झि

बोभू + अति 7.1.4 अदभ्यस्तात् । ~ झः

बोभ् उव् + अति 6.4.77 अचि श्नुधातुभ्रुवां य्वोरियङुवङौ । ~ अङ्गस्य

[LSK] बोभवाञ्चकार, बोभवामास $^{III/1}$ ।

बोभू + आम् + लिट् (वा.) कास्यनेकाच आम् वक्तव्यः।

बोभो + आम् + लिट् 7.3.84 सार्वधातुकार्धधातुकयोः । ~ गुणः

बोभव् + आम् + लिट् 6.1.78 एचोऽयवायावः । ~ अचि संहितायाम्

[LSK] बोभविता $^{III/1}$ । बोभविष्यति $^{III/1}$ ।

बोभू + इतास् + डा

बोभो + इतास् + डा 7.3.84 सार्वधातुकार्धधातुकयोः । ~ गुणः

बोभव् + इतास् + डा 6.1.78 एचोऽयवायावः । ~ अचि संहितायाम्

[LSK] बोभवीतु, बोभोतु, बोभूतात् $^{III/1}$ । बोभूताम् $^{III/2}$ । बोभुवतु $^{III/3}$ ।

लोट् is similar to लट्.

[LSK] बोभूहि $^{II/1}$ ।

हि being अपित, ईट्-आगम does not come.

[LSK] बोभवानि $^{I/1}$ ।

बोभू + आट् नि

बोभो + आनि 7.3.84 सार्वधातुकार्धधातुकयोः । ~ गुणः

बोभव् + आनि 6.1.78 एचोऽयवायावः । ~ अचि संहितायाम्

[LSK] अबोभवीत्, अबोभोत् $^{III/1}$ । अबोभूताम् $^{III/2}$ ।

लङ् is similar to लट्.

[LSK] अबोभवुः $^{III/3}$ ।

बोभू + झि

बोभू + उस् 3.4.109 सिजभ्यस्तविदिभ्यश्च । ~ झेः उस्

बोभो + उस् 7.3.83 जुसि च । ~ गुणः

बोभव् + उस् 6.1.78 एचोऽयवायावः । ~ अचि संहितायाम्

[LSK] बोभूयात् $^{III/1}$ । बोभूयाताम् $^{III/2}$ । बोभूयुः $^{III/3}$ ।

[LSK] बोभूयात् $^{III/1}$ । बोभूयास्ताम् $^{III/2}$ । बोभूयासुः $^{III/3}$ ।

[LSK] "गातिस्था (2.4.77)" इति ^{0} सिचः $^{6/1}$ लुक् $^{1/1}$ ।

In लुङ्, सिच् is elided after भू by 2.4.77 गातिस्थाघुपाभूभ्यः सिचः परस्मैपदेषु । ~ लुक्.

[LSK] "यङो वा (7.3.94)" इति ^{0} ईट्-पक्षे $^{7/1}$ गुणम् $^{2/1}$ बाधित्वा ^{0} नित्यवात् $^{5/1}$ वुक् $^{1/1}$ ।

After the elision of सिच्, सार्वधातुक तिप् is immediately following यङ्-लुक्-ending धातु. Thus ईट् is optionally attached. In that case, तिप् becomes अजादि. Here, both गुण by 7.3.84 सार्वधातुकार्धधातुकयोः । and वुक्-आगम by 6.4.88 भुवो वुग् लुङ्लिटोः । are applicable. Since वुक्-आगम is नित्य, can be applied either before or after गुण, while गुण can be applied only before वुक्, वुक्-आगम is to be done first.

[LSK] अबोभूवीत्, अबोभोत् $^{III/1}$ ।

बोभू + सिच् + त्

बोभू + त् 2.4.77 गातिस्थाघुपाभूभ्यः सिचः परस्मैपदेषु । ~ लुक्

बोभू + ईट् त् 7.3.94 यङो वा । ~ हलि पिति सार्वधातुके ईट्

बोभू वुक् + ईत् 6.4.88 भुवो वुग् लुङ्लिटोः । ~ अचि

अट् बोभूवीत् 6.4.71 लुङ्लङ्लृङ्क्ष्वडुदात्तः। ~ अङ्गस्य

[LSK] अबोभूताम्[III/2] । अबोभूवुः[III/3] ।

Before अजादिप्रत्यय, वुक्-आगम is attached to भू in लुङ्.

[LSK] अबोभविष्यत्[III/1] ॥

अट् बोभू + इष्य + त्

अट् बोभो + इष्य + त् 7.3.84 सार्वधातुकार्धधातुकयोः । ~ गुणः

Conjugation of बोभू to become repeatedly, derived from भू (1P) with यङ्-लुक्

लट्		
बोभवीति/बोभोति	बोभूतः	बोभुवन्ति
बोभवीषि/बोभोषि	बोभूथः	बोभूथ
बोभवीमि/बोभोमि	बोभूवः	बोभूमः
लिट्		
बोभुवाञ्चकार	बोभुवाञ्चक्रतुः	बोभुवाञ्चक्रुः
बोभुवाञ्चकर्थ	बोभुवाञ्चक्रथुः	बोभुवाञ्चक्र
बोभुवाञ्चकार/ बोभुवाञ्चकर	बोभुवाञ्चकृव	बोभुवाञ्चकृम
लुट्		
बोभविता	बोभवितारौ	बोभवितारः
बोभवितासि	बोभवितास्थः	बोभवितास्थ
बोभवितास्मि	बोभवितास्वः	बोभवितास्मः
लृट्		
बोभविष्यति	बोभविष्यतः	बोभविष्यन्ति
बोभविष्यसि	बोभविष्यथः	बोभविष्यथ
बोभविष्यामि	बोभविष्यावः	बोभविष्यामः
लोट्		
बोभवीतु/बोभूतात्	बोभूताम्	बोभुवतु
बोभूहि/ बोभूतात्	बोभूतम्	बोभूत
बोभवानि	बोभवाव	बोभवाम

लङ्		
अबोभवीत्/अबोभोत्	अबोभूताम्	अबोभवुः
अबोभवीः/अबोभोः	अबोभूतम्	अबोभूत
अबोभवम्	अबोभूव	अबोभूम
विधिलिङ्		
बोभूयात्	बोभूयाताम्	बोभूयुः
बोभूयाः	बोभूयातम्	बोभूयात
बोभूयायम्	बोभूयाव	बोभूयाम
आशीर्लिङ्		
बोभूयात्	बोभूयास्ताम्	बोभूयासुः
बोभूयाः	बोभूयास्तम्	बोभूयास्त
बोभूयासम्	बोभूयास्व	बोभूयास्म
लुङ्		
अबोभूवीत्/अबोभोत्	अबोभूताम्	अबोभूवुः
अबोभूवीः/अबोभोः	अबोभूतम्	अबोभूत
अबोभूवम्	अबोभूव	अबोभूम
लृङ्		
अबोभविष्यत्	अबोभविष्यताम्	अबोभविष्यन्
अबोभविष्यः	अबोभविष्यतम्	अबोभविष्यत
अबोभविष्यम्	अबोभविष्याव	अबोभविष्याम

[LSK] इति यग्लुक्प्रक्रिया ॥

अथ नामधातवः

धातुs derived from सुबन्त or प्रातिपदिक are called नामधातु in general. In this section, the process of deriving and conjugating नामधातु is explained.

[विधिसूत्रम्] 3.1.8 सुप आत्मनः क्यच् । ~ कर्मणः इच्छायाम् वा

क्यच् in the sense of desiring is optionally suffixed after सुबन्त which indicates कर्म of desire for the sake of the agent himself.

सुपः $^{5/1}$ आत्मनः $^{6/1}$ क्यच् $^{1/1}$ । ~ कर्मणः $^{6/1}$ इच्छायाम् $^{7/1}$ वा ^{0}

3 words in the सूत्र; 3 words as अनुवृत्ति; अधिकारसूत्रs, प्रत्ययः, etc., continue in this section.

- सुपः 5/1 – By प्रत्ययग्रहणे तदन्ताः ग्राह्याः।, सुबन्तपद is understood from सुप्; in दिग्योगे पञ्चमी.
- आत्मनः 6/1 – For himself.
- क्यच् 1/1 – This is प्रत्यय.
- कर्मणः 6/1 – From 3.1.7 धातोः कर्मणः समानकर्तृकादिच्छायां वा ।
- इच्छायाम् 7/1 – From 3.1.7 धातोः कर्मणः समानकर्तृकादिच्छायां वा ।; this qualifies क्यच्.
- वा 0 – क्यच् is optional. The other option is to state in a sentence.

[LSK] इषि-कर्मणः $^{5/1}$ एषितुः $^{6/1}$ एव ^{0} सम्बन्धिनः $^{5/1}$ सुबन्तात् $^{5/1}$ इच्छायाम् $^{7/1}$ अर्थे $^{7/1}$ वा ^{0} क्यच् $^{1/1}$ प्रत्ययः $^{1/1}$ स्यात् $^{III/1}$ ॥

After the सुबन्त which expresses the object of desiring for the sake of agent himself, क्यच् is optionally suffixed in the sense of desiring.

आत्मनः $^{6/1}$ पुत्रम् $^{2/1}$ इच्छति $^{III/1}$ पुत्रीयति $^{III/1}$ । He wants a son for himself.

पुत्र + अम् + क्यच् 3.1.8 सुप आत्मनः क्यच् । ~ कर्मणः इच्छायाम् वा

धातु-संज्ञा 3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः।

Continue with the next sūtra.

[विधिसूत्रम्] 2.4.71 सुपो धातुप्रातिपदिकयोः । ~ लुक्

There is लुक्-elision of सुप् which belongs to धातु or प्रातिपदिक.

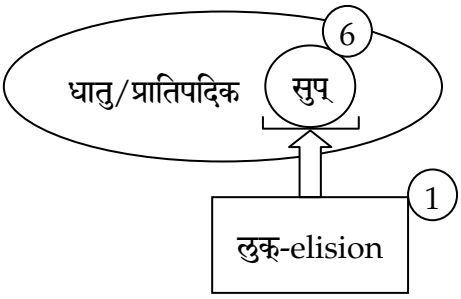

सुपः $^{6/1}$ धातु-प्रातिपदिकयोः $^{6/2}$ । ~ लुक् $^{1/1}$

2 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- सुपः 6/1 – सुप्-प्रत्यय in स्थानेयोगा षष्ठी.
- धातु-प्रातिपदिकयोः 6/2 – धातुश्च प्रातिपादिकं च धातुप्रातिपदिके (ID), तयोः।; in सम्बन्धषष्ठी to सुपः.

  सुप्-प्रत्यय can be of धातु in the process of सनाद्यन्त-धातुवृत्ति. सुप्-प्रत्यय can be of प्रातिपदिक in the process of कृदन्त, तद्धितान्त, and समास-वृत्ति.
- लुक् 1/1 – The elision of the whole प्रत्यय.

[LSK] एतयोः $^{6/2}$ अवयवस्य $^{6/1}$ सुपः $^{6/1}$ लुक् $^{1/1}$॥

There is लुक् elision in the place of सुप् which is a part of धातु and प्रातिपदिक.

पुत्र + अम् + क्यच् 3.1.8 सुप आत्मनः क्यच् । ~ कर्मणः इच्छायाम् वा

The whole unit is termed धातु by 3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः।.

पुत्र + य 2.4.71 सुपो धातुप्रातिपदिकयोः । ~ लुक्

अम् is elided. Continue with the next sūtra.

[विधिसूत्रम्] 7.4.33 क्यचि च । ~ अस्य ई

The last अवर्ण is replaced by ई when क्यच् follows.

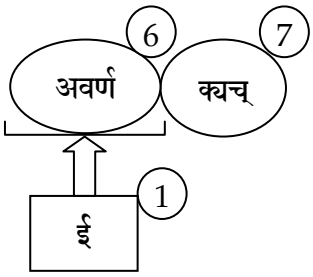

क्यचि $^{7/1}$ च ^{0} । ~ अस्य $^{6/1}$ ई $^{1/1}$

2 words in the सूत्र; 2 words as अनुवृत्ति

- क्यचि 7/1 – क्यच्, a प्रत्यय for making नामधातु, in परसप्तमी.
- च 0 – This चकार brings the context "अस्य ई" for the case when क्यच् is following also.
- अस्य 6/1 – From 7.4.32 अस्य च्वौ ।; प्रातिपदिक is अ, represents अवर्ण; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- ई 1/1 – From 7.4.31 ई घ्राध्मोः ।; this is आदेश.

[LSK] अवर्णस्य $^{6/1}$ ईः $^{1/1}$।

ई is the substitution in the place of the last letter of अवर्ण-ending अङ्ग when क्यच् follows.

[LSK] आत्मनः $^{6/1}$ पुत्रम् $^{2/1}$ इच्छति $^{III/1}$ पुत्रीयति $^{III/1}$ ।

पुत्र + अम् + क्यच्	3.1.8 सुप आत्मनः क्यच् । ~ कर्मणः इच्छायाम् वा
धातु-संज्ञा	3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः।
पुत्र + य	2.4.71 सुपो धातुप्रातिपदिकयोः । ~ लुक्
पुत्र् ई + य	7.4.33 क्यचि च । ~ अस्य अङ्गस्य ईत्
पुत्रीय	
पुत्रीय + लट्	3.2.123 वर्तमाने लट् । ~ धातोः
पुत्रीय + तिप्	3.4.78 तिप्तस्झिसिप्थस्थमिब्वस्मस्तातांझथासाथांध्वमिड्वहिमहिङ् । ~ लस्य

Since there is no reason for taking आत्मनेपद, it takes परस्मैपद by 1.3.78 शेषात् कर्तरि परस्मैपदम् ।.

पुत्रीय + शप् + ति	3.1.68 कर्तरि शप् । ~ धातोः सार्वधातुके
पुत्रीय + ति	6.1.97 अतो गुणे । ~ अपदान्तात् पररूपम् एकः पूर्वपरयोः संहितायाम्

Conjugation of पुत्रीय, to desire a son, derived from पुत्र + अम् with क्यच्

लट्		
पुत्रीयति	पुत्रीयतः	पुत्रीयन्ति
पुत्रीयसि	पुत्रीयथः	पुत्रीयथ
पुत्रीयामि	पुत्रीयावः	पुत्रीयामः
लिट्		
पुत्रीयाञ्चकार	पुत्रीयाञ्चक्रतुः	पुत्रीयाञ्चक्रुः
पुत्रीयाञ्चकर्थ	पुत्रीयाञ्चक्रथुः	पुत्रीयाञ्चक्र
पुत्रीयाञ्चकार/ पुत्रीयाञ्चकर	पुत्रीयाञ्चकृव	पुत्रीयाञ्चकृम
लुट्		
पुत्रीयिता	पुत्रीयितारौ	पुत्रीयितारः
पुत्रीयितासि	पुत्रीयितास्थः	पुत्रीयितास्थ
पुत्रीयितास्मि	पुत्रीयितास्वः	पुत्रीयितास्मः
लृट्		
पुत्रीयिष्यति	पुत्रीयिष्यतः	पुत्रीयिष्यन्ति
पुत्रीयिष्यसि	पुत्रीयिष्यथः	पुत्रीयिष्यथ
पुत्रीयिष्यामि	पुत्रीयिष्यावः	पुत्रीयिष्यामः
लोट्		
पुत्रीयतु/पुत्रीयतात्	पुत्रीयताम्	पुत्रीयन्तु
पुत्रीय/पुत्रीयतात्	पुत्रीयतम्	पुत्रीयत
पुत्रीयाणि	पुत्रीयाव	पुत्रीयाम

लङ्		
अपुत्रीयत्	अपुत्रीयताम्	अपुत्रीयन्
अपुत्रीयः	अपुत्रीयतम्	अपुत्रीयत
अपुत्रीयम्	अपुत्रीयाव	अपुत्रीयाम
विधिलिङ्		
पुत्रीयेत्	पुत्रीयेताम्	पुत्रीयेयुः
पुत्रीयेः	पुत्रीयेतम्	पुत्रीयेत
पुत्रीयेयम्	पुत्रीयेव	पुत्रीयेम
आशीर्लिङ्		
पुत्रीय्यात्	पुत्रीय्यास्ताम्	पुत्रीय्यासुः
पुत्रीय्याः	पुत्रीय्यास्तम्	पुत्रीय्यास्त
पुत्रीय्यासम्	पुत्रीय्यास्व	पुत्रीय्यास्म
लुङ्		
अपुत्रीयीत्	अपुत्रीयिष्टाम्	अपुत्रीयिषुः
अपुत्रीयीः	अपुत्रीयिष्टम्	अपुत्रीयिष्ट
अपुत्रीयिषम्	अपुत्रीयिष्व	अपुत्रीयिष्म
लृङ्		
अपुत्रीयिष्यत्	अपुत्रीयिष्यताम्	अपुत्रीयिष्यन्
अपुत्रीयिष्यः	अपुत्रीयिष्यतम्	अपुत्रीयिष्यत
अपुत्रीयिष्यम्	अपुत्रीयिष्याव	अपुत्रीयिष्याम

Next, the example of क्यच् with न्-ending प्रातिपदिक is introduced.

आत्मनः $^{6/1}$ राजानम् $^{2/1}$ इच्छति $^{III/1}$ राजीयति $^{III/1}$ । He wants the king for himself.

राजन् + अम् + क्यच् 3.1.8 सुप आत्मनः क्यच् । ~ कर्मणः इच्छायाम् वा

Because राजन् + अम् is सुबन्त, पद-संज्ञा is प्राप्त by 1.4.14 सुप्तिङन्तं पदम्।. The next sūtra restricts the scope of पद when क्यच्/क्यङ् follows.

[नियमसूत्रम्] 1.4.15 नः क्ये । ~ पदम्

When क्यच् or क्यङ् follows, only न्-ending is termed पद, not others.

नः $^{1/1}$ क्ये $^{7/1}$ । ~ पदम् $^{1/1}$

2 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- नः 1/1 – न् with अ as उच्चारण. This is an adjective to शब्दस्वरूपम्, as पाणिनिसूत्र is शब्दानुशासन. By तदन्तविधि, न्-ending शब्दस्वरूप is understood.
- क्ये 7/1 – क्य represents क्यच् and क्यङ्. क्यष् is not in consideration because there is no प्रसङ्ग for क्यष् to have न्-ending word. In परसप्तमी.
- पदम् 1/1 – From 1.4.14 सुप्तिङन्तं पदम्।. This is संज्ञा.

[LSK] क्यचि $^{7/1}$ क्यङि $^{7/1}$ च ^{0} न-अन्तम् $^{1/1}$ एव ^{0} पदम् $^{1/1}$ न ^{0} अन्यत् $^{1/1}$ ।

When क्यच् or क्यङ् follows, only न्-ending शब्दस्वरूप is termed पद, not others.

[LSK] नलोपः (8.2.7) । राजीयति $^{III/1}$ ।

आत्मनः $^{6/1}$ राजानम् $^{2/1}$ इच्छति $^{III/1}$ राजीयति $^{III/1}$ ।

राजन् + अम् + क्यच्	3.1.8 सुप आत्मनः क्यच् । ~ कर्मणः इच्छायाम् वा
धातु-संज्ञा	3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः।
राजन् + य	2.4.71 सुपो धातुप्रातिपदिकयोः । ~ लुक्
पद-संज्ञा for राजन्	1.4.15 नः क्ये । ~ पदम्
राज + य	8.2.7 नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य । ~ पदस्य
राज् ई + य	7.4.33 क्यचि च । ~ अस्य अङ्गस्य ईत् [8]
राजीय	

[LSK] न-अन्तम् $^{1/1}$ एव ^{0} इति ^{0} किम् ^{0} ? वाच्यति $^{III/1}$ ।

[8] 7.4.33 क्यचि च । not being सुब्विधि etc., न-लोप is सिद्ध by 8.2.2 नलोपः सुप्स्वरसंज्ञातुग्विधिषु कृति ।

Why is न्-ending told? In the case of वाच्, which is not न्-ending, पद-संज्ञा is not given when क्य-प्रत्यय follows.

आत्मनः $^{6/1}$ वाचम् $^{2/1}$ इच्छति $^{III/1}$ वाच्यति $^{III/1}$ ।

वाच् + अम् + क्यच् 3.1.8 सुप आत्मनः क्यच् । ~ कर्मणः इच्छायाम् वा

धातु-संज्ञा 3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः।

वाच् + य 2.4.71 सुपो धातुप्रातिपदिकयोः । ~ लुक्

पद-संज्ञा is not given because of the नियमसूत्र 1.4.15 नः क्ये । ~ पदम्. Devoid of पद-संज्ञा, कुत्व by 8.2.30 चोः कुः। does not take place.

[LSK] हलि च (8.2.77) । गीर्यति $^{III/1}$ । पूर्यति $^{III/1}$ ।

गिर् (word) and पुर् (city) are derived from गृ (9P) and पृ (9P), respectively.

गृ + क्विप्

गिर् 7.1.100 ऋत इद्धातोः ।

प्रातिपदिक-संज्ञा by 1.2.45 कृत्तद्धितसमासाश्च । ~ प्रातिपदिकम्

गिर् retains the status of धातु by परिभाषा "क्विबन्ता विजन्ता विडन्ताः शब्दा धातुत्वं न जहति". Thus 8.2.77 हलि च । ~ धातोः र्वोः उपधायाः दीर्घः इकः is applicable when क्यच् is suffixed.

आत्मनः $^{6/1}$ गिरम् $^{2/1}$ इच्छति $^{III/1}$ गीर्यति $^{III/1}$ । He wants the word for himself.

गिर् + अम् + क्यच् 3.1.8 सुप आत्मनः क्यच् । ~ कर्मणः इच्छायाम् वा

धातु-संज्ञा 3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः।

गिर् + य 2.4.71 सुपो धातुप्रातिपदिकयोः । ~ लुक्

गीर् + य 8.2.77 हलि च । ~ धातोः र्वोः उपधायाः दीर्घः इकः

In the same manner, आत्मनः पुरम् इच्छति पूर्यति is made.

[LSK] धातोः $^{6/1}$ इति ^{0} एव ^{0} । न ^{0} इह ^{0} – दिवम् $^{2/1}$ इच्छति $^{III/1}$ दिव्यति $^{III/1}$ ॥ He wants heaven for himself.

The अनुवृत्ति "धातोः" of the sūtra 8.2.77 हलि च । restricts the scope only to धातु. Thus, दीर्घत्व by 8.2.77 हलि च । does not take place for दिव्, which is an अव्युत्पन्न-शब्द, not derived by धातु with क्विप्.

दिव् + अम् + क्यच् 3.1.8 सुप आत्मनः क्यच् । ~ कर्मणः इच्छायाम् वा

धातु-संज्ञा by 3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः। is for क्यच्

दिव् + य 2.4.71 सुपो धातुप्रातिपदिकयोः । ~ लुक्

आत्मनः समिधम् इच्छति समिध्यति । He wants fuel twigs for himself.

समिध् + अम् + क्यच् 3.1.8 सुप आत्मनः क्यच् । ~ कर्मणः इच्छायाम् वा

समिध् + य 2.4.71 सुपो धातुप्रातिपदिकयोः । ~ लुक्

समिध्य

पद-संज्ञा is not given to समिध् because of the नियमसूत्र 1.4.15 नः क्ये । ~ पदम्. Thus 8.2.39 झलां जशोऽन्ते। does not take place.

In the case of लुट्,

समिध्य + तास् + डा

नित्य यकार लोप is प्राप्त by 6.4.49 यस्य हलः।. However, the next sūtra gives विभाषा.

[विधिसूत्रम्] 6.4.50 क्यस्य विभाषा । ~ हलः लोपः आर्धधातुके

After consonant, the first letter of क्यच् or क्यङ् is optionally elided when आर्धधातुक follows.

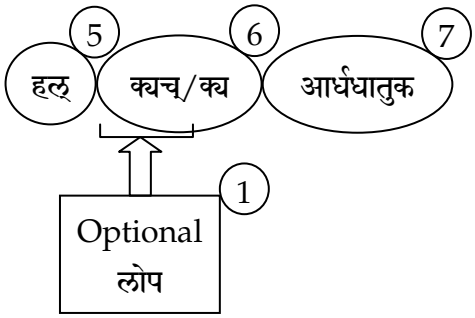

क्यस्य $^{6/1}$ विभाषा ^{0} । ~ हलः $^{5/1}$ लोपः $^{1/1}$ आर्धधातुके $^{7/1}$

2 words in the सूत्र; 3 words as अनुवृत्ति

- क्यस्य 6/1 – क्य represents क्यच् and क्यङ्. क्यष् is not in consideration because there is no प्रसङ्ग for क्यष्. In स्थानेयोगा षष्ठी.
- विभाषा 0 – This लोप is optional.
- हलः 5/1 – From 6.4.49 यस्य हलः।; in पूर्वपञ्चमी. By this 5th case, 1.1.54 आदेः परस्य। is used.
- लोपः 1/1 – From 6.4.48 अतो लोपः।. This is आदेश.
- आर्धधातुके 7/1 – From अधिकारसूत्र 6.4.46 आर्धधातुके।; in परसप्तमी.

[LSK] हलः $^{5/1}$ परयोः $^{6/2}$ क्यच्-क्यङोः $^{6/2}$ लोपः $^{1/1}$ वा ^{0} आर्धधातुके $^{7/1}$ ।

There is लोप optionally in the place of the first letter of क्यच् and क्यङ् which is after हल्, when आर्धधातुक-प्रत्यय follows.

[LSK] आदेः परस्य (1.1.54) । अतो लोपः (6.4.48) ।

Since the निमित्त, हलः, is told in the 5th case, लोप takes place on the first letter of य by 1.1.54 आदेः परस्य।. The अ of य is also elided.

समिध्य + इट् तास् + डा

समिध् अ + इतास् + डा 6.4.50 क्यस्य विभाषा । ~ हलः लोपः आर्धधातुके with 1.1.54 आदेः परस्य।

समिध् + इतास् + डा 6.4.48 अतो लोपः । ~ आर्धधातुके

[LSK] तस्य $^{6/1}$ स्थानिवत्त्वात् $^{5/1}$ लघूपधगुणः $^{1/1}$ न ^{0} ।

The इ of समिध् is लघु and उपधा, thus 7.3.86 पुगन्तलघूपधस्य च । ~ गुणः सार्वधातुकार्धधातुकयोः could be applicable. However, the लोप retains स्थानिवद्भाव by 1.1.57 अचः परस्मिन् पूर्वविधौ ।.

Here, अजादेश, which is अ-लोप, caused by परनिमित्त, which is आर्धधातुक इतास्, is स्थानिवद् for the विधि modifying something पूर्व to अजादेश, which is 7.3.86 पुगन्तलघूपधस्य च । ~ गुणः.

Thus इ of समिध् is not लघु for पूर्वविधि 7.3.86 पुगन्तलघूपधस्य च ।. As a result, गुण does not take place.

[LSK] समिधिता $^{III/1}$ ।

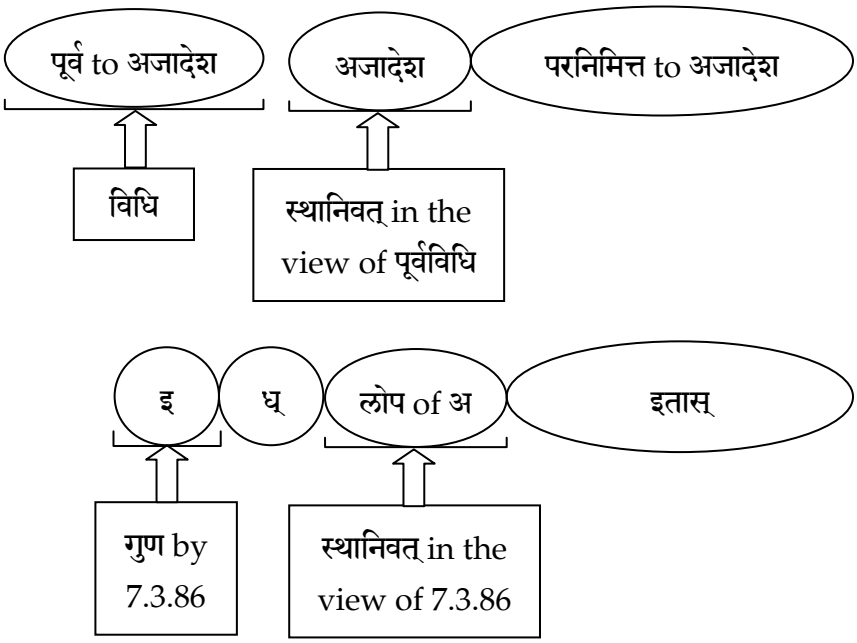

लोप-अभाव-पक्षे –

[LSK] समिध्यिता $^{III/1}$ ॥

समिध्य + इतास् + डा

समिध्य् + इतास् + डा 6.4.48 अतो लोपः । ~ आर्धधातुके

Conjugation of समिध्य, to desire a twig, derived from समिध् + अम् with क्यच्

लट्		
समिध्यति	समिध्यतः	समिध्यन्ति
समिध्यसि	समिध्यथः	समिध्यथ
समिध्यामि	समिध्यावः	समिध्यामः
लिट् 6.4.50 क्यस्य विभाषा । ~ हलः लोपः आर्धधातुके.		
समिधाञ्चकार /समिध्याञ्चकार	समिध्याञ्चक्रतुः /समिध्याञ्चक्रतुः	समिध्याञ्चक्रुः /समिध्याञ्चक्रुः
समिधाञ्चकर्थ /समिध्याञ्चकर्थ	समिध्याञ्चक्रथुः /समिध्याञ्चक्रथुः	समिध्याञ्चक्र /समिध्याञ्चक्र
समिधाञ्चकार/समिधाञ्चकर /समिध्याञ्चकार/समिध्याञ्चकर	समिध्याञ्चकृव /समिध्याञ्चकृव	समिध्याञ्चकृम /समिध्याञ्चकृम
लुट् 6.4.50 क्यस्य विभाषा । ~ हलः लोपः आर्धधातुके.		
समिधिता /समिध्यिता	समिधितारौ /समिध्यितारौ	समिधितारः /समिध्यितारः
समिधितासि /समिध्यितासि	समिधितास्थः /समिध्यितास्थः	समिधितास्थ /समिध्यितास्थ
समिधितास्मि /समिध्यितास्मि	समिधितास्वः /समिध्यितास्वः	समिधितास्मः /समिध्यितास्मः
लृट् 6.4.50 क्यस्य विभाषा । ~ हलः लोपः आर्धधातुके.		
समिधिष्यति /समिध्यिष्यति	समिधिष्यतः /समिध्यिष्यतः	समिधिष्यन्ति /समिध्यिष्यन्ति
समिधिष्यसि /समिध्यिष्यसि	समिधिष्यथः /समिध्यिष्यथः	समिधिष्यथ /समिध्यिष्यथ
समिधिष्यामि /समिध्यिष्यामि	समिधिष्यावः /समिध्यिष्यावः	समिधिष्यामः /समिध्यिष्यामः
लोट्		
समिध्यतु/समिध्यतात्	समिध्यताम्	समिध्यन्तु
समिध्य/समिध्यतात्	समिध्यतम्	समिध्यत
समिध्याणि	समिध्याव	समिध्याम

लङ्		
असमिध्यत्	असमिध्यताम्	असमिध्यन्
असमिध्यः	असमिध्यतम्	असमिध्यत
असमिध्यम्	असमिध्याव	असमिध्याम
विधिलिङ्		
समिध्येत्	समिध्येताम्	समिध्येयुः
समिध्येः	समिध्येतम्	समिध्येत
समिध्येयम्	समिध्येव	समिध्येम
आशीर्लिङ् 6.4.50 क्यस्य विभाषा ।		
समिध्यात् /समिध्ध्यात्	समिध्यास्ताम् /समिध्ध्यास्ताम्	समिध्यासुः /समिध्ध्यासुः
समिध्याः /समिध्ध्याः	समिध्यास्तम् /समिध्ध्यास्तम्	समिध्यास्त /समिध्ध्यास्त
समिध्यासम् /समिध्ध्यासम्	समिध्यास्व /समिध्ध्यास्व	समिध्यास्म /समिध्ध्यास्म
लुङ् 6.4.50 क्यस्य विभाषा ।		
असमिधीत् /असमिध्यीत्	असमिधिष्टाम् /असमिध्यिष्टाम्	असमिधिषुः /असमिध्यिषुः
असमिधीः /असमिध्यीः	असमिधिष्टम् /असमिध्यिष्टम्	असमिधिष्ट /असमिध्यिष्ट
असमिधिषम् /असमिध्यिषम्	असमिधिष्व /असमिध्यिष्व	असमिधिष्म /असमिध्यिष्म
लृङ् 6.4.50 क्यस्य विभाषा ।		
असमिधिष्यत् /असमिध्यिष्यत्	असमिधिष्यताम् /असमिध्यिष्यताम्	असमिधिष्यन् /असमिध्यिष्यन्
असमिधिष्यः /असमिध्यिष्यः	असमिधिष्यतम् /असमिध्यिष्यतम्	असमिधिष्यत /असमिध्यिष्यत
असमिधिष्यम् /असमिध्यिष्यम्	असमिधिष्याव /असमिध्यिष्याव	असमिधिष्याम /असमिध्यिष्याम

[विधिसूत्रम्] 3.1.9 काम्यच् च । ~ सुपः आत्मनः कर्मणः इच्छायाम् वा

काम्यच् also in the sense of desiring, is suffixed after सुबन्त which indicates कर्म of desire for the sake of the agent himself.

काम्यच्$^{1/1}$ च^{0} । ~ सुपः$^{5/1}$ आत्मनः$^{6/1}$ कर्मणः$^{6/1}$ इच्छायाम्$^{7/1}$ वा^{0}

2 words in the सूत्र; 5 words as अनुवृत्ति; अधिकारसूत्रs, प्रत्ययः, etc., continue in this section.

- काम्यच् 1/1 – This is प्रत्यय.
- च 0 – This is to connect with the previous sūtra.
- सुपः 5/1 – From 3.1.8 सुप आत्मनः क्यच् ।; indicating सुबन्तपद; in दिग्योगे पञ्चमी connected to परः.
- आत्मनः 6/1 – From 3.1.8 सुप आत्मनः क्यच् ।; meaning "for himself".
- कर्मणः 6/1 – From 3.1.7 धातोः कर्मणः समानकर्तृकादिच्छायां वा ।
- इच्छायाम् 7/1 – From 3.1.7 धातोः कर्मणः समानकर्तृकादिच्छायां वा ।; this qualifies काम्यच्.
- वा 0 – काम्यच् is optional. The other option is to state in a sentence.

[LSK] उक्त-विषये$^{7/1}$ काम्यच्$^{1/1}$ स्यात्$^{III/1}$ ।

In the sense which has been told in 3.1.8 सुप आत्मनः क्यच् ।, काम्यच् is also optionally suffixed.

[LSK] आत्मनः$^{6/1}$ पुत्रम्$^{2/1}$ इच्छति$^{III/1}$ पुत्रकाम्यति$^{III/1}$ । He wants a son for himself.

पुत्र + अम् + काम्यच्	3.1.9 काम्यच् च । ~ सुपः आत्मनः कर्मणः इच्छायाम् वा
धातु-संज्ञा	3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः।
पुत्र + काम्य	2.4.71 सुपो धातुप्रातिपदिकयोः । ~ लुक्
पुत्रकाम्य	

Since there is no reason for taking आत्मनेपद, it takes परस्मैपद by 1.3.78 शेषात् कर्तरि परस्मैपदम्।.

[LSK] पुत्रकाम्यिता$^{III/1}$ ॥

Since the suffix is not क्यच् or क्यङ्, the लोप of य् by 6.4.50 क्यस्य विभाषा । does not take place. 6.4.49 यस्य हलः । is also not applied. Because य is एकदेश, a part, of काम्यच्, and the य mentioned in 6.4.49 यस्य हलः । is a whole meaningful unit, thus य of काम्यच् is not subject to the लोप.

[विधिसूत्रम्] 3.1.10 उपमानादाचारे । ~ क्यच् सुपः कर्मणः वा

क्यच् in the sense of treating somebody like somebody else, is optionally suffixed after the word denoting that somebody else.

उपमानात्$^{5/1}$ आचारे$^{7/1}$ । ~ क्यच्$^{1/1}$ सुपः$^{5/1}$ कर्मणः$^{6/1}$ वा^{0}

2 words in the सूत्र; 4 words as अनुवृत्ति; अधिकारसूत्रs, प्रत्ययः, etc., continue in this section.

- उपमानात् 5/1 – After the word indicating the example of the object which the agent deals with.
- आचारे 7/1 – In the sense of conducting his/her behaviour.
- क्यच् 1/1 – This is प्रत्यय; from 3.1.8 सुप आत्मनः क्यच् ।.
- सुपः 5/1 – From 3.1.8 सुप आत्मनः क्यच् ।; सुबन्तपद; in दिग्योगे पञ्चमी.
- कर्मणः 6/1 – From 3.1.7 धातोः कर्मणः समानकर्तृकादिच्छायां वा ।.
- वा 0 – क्यच् is optional. The other option is to state in a sentence.

[LSK] उपमानात्$^{5/1}$ कर्मणः$^{5/1}$ सुबन्तात्$^{5/1}$ आचारे$^{7/1}$ अर्थे$^{7/1}$ क्यच्$^{1/1}$ ।

After the सुबन्त which expresses the example of object of behaving, क्यच् is optionally suffixed in the sense of behaving.

[LSK] पुत्रम्$^{2/1}$ इव^{0} आचरति$^{III/1}$ पुत्रीयति$^{III/1}$ छात्रम्$^{2/1}$ । He treats the student like a son.

पुत्र + अम् + क्यच्	3.1.10 उपमानादाचारे । ~ क्यच् सुपः कर्मणः वा
धातु-संज्ञा	3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः।
पुत्र + य	2.4.71 सुपो धातुप्रातिपदिकयोः । ~ लुक्
पुत्र् ई + य	7.4.33 क्यचि च । ~ अस्य अङ्गस्य ईत्
पुत्रीय	

Since there is no reason for taking आत्मनेपद, it takes परस्मैपद.

[LSK] विष्णूयति$^{III/1}$ द्विजम्$^{2/1}$ ॥ He treats the brahmaṇa like Viṣṇu.

विष्णु + अम् + क्यच्	3.1.10 उपमानादाचारे । ~ क्यच् सुपः कर्मणः वा
धातु-संज्ञा	3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः।
विष्णु + य	2.4.71 सुपो धातुप्रातिपदिकयोः । ~ लुक्
विष्णू + य	7.4.25 अकृत्सार्वधातुकयोर्दीर्घः ।
विष्णूय	

The next वार्त्तिक is under 3.1.11 कर्तुः क्यङ् सलोपश्च । ~ उपमानात् आचारे सुपः वा. Note that the सुबन्त here is not of कर्म-उपमा, but the कर्तृ-उपमा.

(वार्त्तिकम्) सर्वप्रातिपदिकेभ्यः क्विब्वा वक्तव्यः । ~ कर्तुः उपमानात् आचारे

क्विप् in the sense of behaving like somebody else, is suffixed after any प्रातिपदिक.

सर्वप्रातिपदिकेभ्यः $^{5/3}$ क्विप् $^{1/1}$ वा ^{0} वक्तव्यः $^{1/1}$ । ~ कर्तुः $^{5/1}$ उपमानात् $^{5/1}$ आचारे $^{7/1}$

4 words in the वार्त्तिक; 3 words as अनुवृत्ति; अधिकारसूत्रs, प्रत्ययः, etc., continue in this section.

- सर्वप्रातिपदिकेभ्यः 5/3 – After any प्रातिपदिक, indicating the उपमा.
  By stating प्रातिपदिक, instead of सुबन्त, there is no सुप्-प्रत्यय after प्रातिपदिक, thus 6.1.97 अतो गुण । ~ अपदान्तात् पररूपम् can be applied.
- क्विप् 1/1 – This is प्रत्यय. All the letters are elided (सर्वापहार-लोप) by 1.3.8, 1.3.3, and 6.1.67 वेरपृक्तस्य ।. Utility of इत् letters is seen in 6.4.15 अनुनासिकस्य क्विझलोः क्ङिति ।.
- वा 0 – The other option is क्यङ्.
- वक्तव्यः 1/1 – It has to be said.
- कर्तुः 5/1 – After a सुबन्तपद denoting the agent, like whom the main agent is behaving.
- उपमानात् 5/1 – From the previous sūtra. After the word indicating the example of the object which the agent deals with.
- आचारे 7/1 – From the previous sūtra. In the sense of conducting his/her behaviour.

[LSK] अतो गुणे (6.1.97) ।

Since this वार्त्तिक specifies "प्रातिपदिकेभ्यः", instead of सुबन्तेभ्यः, सुप्-प्रत्यय is not in the अलौकिकविग्रहवाक्य. Thus पद-संज्ञा is not given. For this reason, the last अ of क्विप्-ending धातु "कृष्ण" does not become पदान्त, thus पररूप by 6.1.97 अतो गुणे । takes place when शप् follows. This process is needed because the प्रत्यय is zero-प्रत्यय.

[LSK] कृष्णः $^{1/1}$ इव ^{0} आचरति $^{III/1}$ कृष्णति $^{III/1}$ । He behaves like Kṛṣṇa.

कृष्ण + क्विप्	(वार्त्तिकम्) सर्वप्रातिपदिकेभ्यः क्विब्वा वक्तव्यः
कृष्ण + वि	1.3.8 लशक्वतद्धिते ।, 1.3.3 हलन्त्यम् ।, 1.3.9 तस्य लोपः ।
कृष्ण	6.1.67 वेरपृक्तस्य । ~ लोपः
धातु-संज्ञा	3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः।

In लट्,

कृष्ण + शप् + ति

कृष्ण + ति 6.1.97 अतो गुणे । ~ पररूपम् एकः पूर्वपरयोः संहितायाम्

Conjugation of कृष्ण, to behave like Kṛṣṇa, derived from कृष्ण with क्विप्

लट्		
कृष्णति	कृष्णतः	कृष्णन्ति
कृष्णसि	कृष्णथः	कृष्णथ
कृष्णामि	कृष्णावः	कृष्णामः
लिट्		
कृष्णाञ्चकार	कृष्णाञ्चक्रतुः	कृष्णाञ्चक्रुः
कृष्णाञ्चकर्थ	कृष्णाञ्चक्रथुः	कृष्णाञ्चक्र
कृष्णाञ्चकार/ कृष्णाञ्चकर	कृष्णाञ्चकृव	कृष्णाञ्चकृम
लुट्		
कृष्णिता	कृष्णितारौ	कृष्णितारः
कृष्णितासि	कृष्णितास्थः	कृष्णितास्थ
कृष्णितास्मि	कृष्णितास्वः	कृष्णितास्मः
लृट्		
कृष्णिष्यति	कृष्णिष्यतः	कृष्णिष्यन्ति
कृष्णिष्यसि	कृष्णिष्यथः	कृष्णिष्यथ
कृष्णिष्यामि	कृष्णिष्यावः	कृष्णिष्यामः
लोट्		
कृष्णतु/कृष्णतात्	कृष्णताम्	कृष्णन्तु
कृष्ण/कृष्णतात्	कृष्णतम्	कृष्णत
कृष्णाणि	कृष्णाव	कृष्णाम

लङ्		
अकृष्णत्	अकृष्णताम्	अकृष्णन्
अपुत्रीयः	अकृष्णतम्	अकृष्णत
अकृष्णम्	अकृष्णाव	अकृष्णाम
विधिलिङ्		
कृष्णेत्	कृष्णेताम्	कृष्णेयुः
कृष्णेः	कृष्णेतम्	कृष्णेत
कृष्णेयम्	कृष्णेव	कृष्णेम
आशीर्लिङ्		
कृष्ण्यात्	कृष्ण्यास्ताम्	कृष्ण्यासुः
कृष्ण्याः	कृष्ण्यास्तम्	कृष्ण्यास्त
कृष्ण्यासम्	कृष्ण्यास्व	कृष्ण्यास्म
लुङ्		
अकृष्णीत्	अकृष्णिष्टाम्	अकृष्णिषुः
अकृष्णीः	अकृष्णिष्टम्	अकृष्णिष्ट
अकृष्णिषम्	अकृष्णिष्व	अकृष्णिष्म
लृङ्		
अकृष्णिष्यत्	अकृष्णिष्यताम्	अकृष्णिष्यन्
अकृष्णिष्यः	अकृष्णिष्यतम्	अकृष्णिष्यत
अकृष्णिष्यम्	अकृष्णिष्याव	अकृष्णिष्याम

When प्रातिपदिक is स्व, not being अनेकाच्, the forms in लिट् are the only differences from the case of कृष्ण.

[LSK] स्वः $^{1/1}$ इव ^{0} स्वति $^{III/1}$ । सस्वौ $^{III/1}$ ॥

स्व + लिट्

स्व + णल्

स्वा + अ	7.2.115 अचो ञ्णिति । ~ वृद्धिः अङ्गस्य
स्वा + औ	7.1.34 आत औ णलः ।
स्वा स्वा + औ	6.1.8 एकाचः प्रथमस्य द्वे ।
स्व स्वा + औ	7.4.59 ह्रस्वः । ~ अभ्यासस्य
स स्वा + औ	7.4.60 हलादिः शेषः । ~ अभ्यासस्य
स स्वौ	6.1.88 वृद्धिरेचि । ~ आत् एकः पूर्वपरयोः संहितायाम्

स स्व + अतुस्

स स्व् + अतुस्	6.4.48 अतो लोपः । ~ आर्धधातुके

In लट् : स्वति स्वतः स्वन्ति...,

in लिट् : सस्वौ सस्वतुः सस्वुः ...,

in लुट् : स्विता ...,

in लृट् : स्विष्यति ...,

in लोट् : स्वतु ...,

in लङ् : अस्वत् ...,

in विधिलिङ् : स्वेत् ...,

in आशीर्लिङ् : स्व्यात् ...,

in लुङ् : अस्वीत् अस्विष्टाम् अस्विषुः ...,

in लृङ् : अस्विष्यत्

[विधिसूत्रम्] 6.4.15 अनुनासिकस्य क्विझलोः क्ङिति । ~ दीर्घः उपधायाः

When क्विप् or झलादि कित्/ङित् प्रत्यय follows, उपधा of अनुनासिक-ending should be elongated.

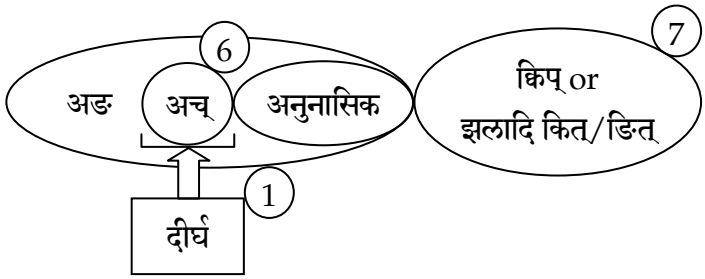

अनुनासिकस्य $^{6/1}$ क्वि-झलोः $^{7/2}$ क्ङिति $^{7/1}$ । ~ दीर्घः $^{1/1}$ उपधायाः $^{6/1}$

3 words in the सूत्र; 2 words as अनुवृत्ति

- अनुनासिकस्य 6/1 – This is an adjective to the अधिकार 6.4.1 अङ्गस्य।, resulting अनुनासिक-अन्तस्य अङ्गस्य is understood.
- क्वि-झलोः 7/2 – In परसप्तमी. क्विप्-प्रत्यय and झल्, as an adjective to क्ङिति, by which together understood as "झलादि-कित्" and "झलादि-ङित्". An example of झलादि-क्ङित् is: शम् + त = शान्त.
- क्ङिति 7/1 – In परसप्तमी.
- दीर्घः 1/1 – This is आदेश. परिभाषा 1.2.28 अचश्च । is required. From 6.3.111 ढ्रलोपे पूर्वस्य दीर्घोऽणः।.
- उपधायाः 6/1 – From 6.4.7 नोपाधायाः।.

[LSK] अनुनासिक-अन्तस्य $^{6/1}$ उपधायाः $^{6/1}$ दीर्घः $^{1/1}$ स्यात् $^{III/1}$ क्वौ $^{7/1}$ झल्-आदौ $^{7/1}$ च ^{0} क्ङिति $^{7/1}$ ।

दीर्घ is the substitute in the place of उपधा अच् of अनुनासिक-ending अङ्ग, when followed by क्वि or झल्-beginning कित्/ङित्-प्रत्यय.

[LSK] इदम् $^{1/1}$ इव ^{0} आचरति $^{III/1}$ इदामति $^{III/1}$ । He behaves like this.

इदम् + क्विप्	(वार्त्तिकम्) सर्वप्रातिपदिकेभ्यः क्विब्वा वक्तव्यः
इदम् + वि	
इदम्	6.1.67 वेरपृक्तस्य । ~ लोपः
इदाम्	6.4.15 अनुनासिकस्य क्विझलोः क्ङिति । ~ दीर्घः उपधायाः, with 1.1.62 प्रत्ययलोपे प्रत्ययलक्षणम् ।
धातु-संज्ञा	3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः।
इदाम् + शप् + तिप्	

in लट् : इदामति इदामतः इदामन्ति...,

in लिट् : इदामाञ्चकार इदामाञ्चक्रतुः इदामाञ्चक्रुः ...,

in लुट् : इदामिता ...,

in लृट् : इदामिष्यति ...,

in लोट् : इदामतु ...,

in लङ् : ऐदामत् ...,

in विधिलिङ् : इदामेत् ...,

in आशीर्लिङ् : इदाम्यात् ...,

in लुङ् : ऐदामीत् ऐदामिष्टाम् ऐदामिषुः ...,

in लृङ् : ऐदामिष्यत्

The next example is with न्-ending प्रातिपदिक.

[LSK] राजा $^{1/1}$ इव ^{0} आचरति $^{III/1}$ राजानति $^{III/1}$ । He behaves like a king.

राजन् + क्विप् (वार्त्तिकम्) सर्वप्रातिपदिकेभ्यः क्विब्वा वक्तव्यः

राजन् 6.1.67 वेरपृक्तस्य । ~ लोपः

राजान् 6.4.15 अनुनासिकस्य क्विझलोः क्ङिति । ~ दीर्घः उपधायाः, with 1.1.62 प्रत्ययलोपे प्रत्ययलक्षणम् ।

धातु-संज्ञा 3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः।

राजान् + शप् + तिप्

The next example is with न्-ending प्रातिपदिक which has इ in its उपधा.

[LSK] पन्थाः $^{1/1}$ इव ^{0} आचरति $^{III/1}$ पथीनति $^{III/1}$ । It acts like a path.

पथिन् + क्विप् (वार्त्तिकम्) सर्वप्रातिपदिकेभ्यः क्विब्वा वक्तव्यः

पथिन् 6.1.67 वेरपृक्तस्य । ~ लोपः

पथीन् 6.4.15 अनुनासिकस्य क्विझलोः क्ङिति । ~ दीर्घः उपधायाः, with 1.1.62 प्रत्ययलोपे प्रत्ययलक्षणम् ।

धातु-संज्ञा 3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः।

पथीन् + शप् + तिप्

The conjugation is the same as of रानान्.

Now, sūtras which enjoin क्यङ् are presented.

[विधिसूत्रम्] 3.1.14 कष्टाय क्रमणे । ~ क्यङ् वा

क्यङ् in the sense of making effort, is optionally suffixed after a 4th case-ending कष्ट word.

कष्टाय $^{5/1}$ क्रमणे $^{7/1}$ । ~ क्यङ् $^{1/1}$ वा ^{0}

2 words in the सूत्र; 2 words as अनुवृत्ति; अधिकारसूत्रs, प्रत्ययः, etc., continue in this section.

- कष्टाय 5/1 – कष्ट means wrong, ill, etc. "कष्टाय", कष्ट with 4th case ending, in लुप्तपञ्चमी, meaning "after a 4th case-ending कष्ट word".
- क्रमणे 7/1 – क्रमण here means "making effort"; in विषयसप्तमी.
- क्यङ् 1/1 – This is प्रत्यय. The content is य. By being ङित्, the new धातु becomes आत्मनेपदी. From 3.1.11 कर्तुः क्यङ् सलोपश्च।
- वा 0 – From 3.1.7 धातोः कर्मणः समानकर्तृकादिच्छायां वा ।. क्यङ् is optional. The other option is to state in a sentence.

[LSK] चतुर्थी-अन्तात् $^{5/1}$ कष्ट-शब्दात् $^{5/1}$ उत्साहे $^{7/1}$ अर्थे $^{7/1}$ क्यङ् $^{1/1}$ स्यात् $^{III/1}$ ।

क्यङ् in the sense of making effort is suffixed after 4th case-ending कष्ट word.

[LSK] कष्टाय $^{4/1}$ क्रमते $^{III/1}$ कष्टायते $^{III/1}$ । पापम् $^{2/1}$ कर्तुम् ^{0} सहते $^{III/1}$ इत्यर्थः $^{1/1}$ ॥

He makes effort for producing पाप.

कष्ट + ङे + क्यङ्	3.1.14 कष्टाय क्रमणे । ~ क्यङ् वा
धातु-संज्ञा	3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः।
कष्ट + य	2.4.71 सुपो धातुप्रातिपदिकयोः । ~ लुक्
कष्टा + य	7.4.25 अकृत्सार्वधातुकयोः । ~ यि क्ङिति दीर्घः अङ्गस्य
कष्टाय	
कष्टाय + शप् + ते	

Since क्यङ्-ending धातु is ङित्, आत्मनेपद is suffixed.

[विधिसूत्रम्] 3.1.17 शब्दवैरकलहाभ्रकण्वमेघेभ्यः करणे । ~ कर्मणः क्यङ् वा

क्यङ् in the sense of making, is optionally suffixed after शब्द, etc. words as कर्म.

शब्द-वैर-कलह-अभ्र-कण्व-मेघेभ्यः $^{5/3}$ करणे $^{7/1}$ । ~ कर्मणः $^{5/1}$ क्यङ् $^{1/1}$ वा ^{0}

2 words in the सूत्र; 3 words as अनुवृत्ति; अधिकारसूत्रs, प्रत्ययः, etc., continue in this section.

- शब्द-वैर-कलह-अभ्र-कण्व-मेघेभ्यः 5/3 – After these six words; in दिग्योगे पञ्चमी.

  1) शब्दं करोति शब्दायते – He makes sound.

  2) वैरं करोति वैरायते – He makes hostility.

  3) कलहं करोति कलहायते – He makes quarrel.

  4) अभ्रं करोति अभ्रायते – He makes a cloud.

  5) कण्वं करोति कण्वायते – He makes पाप.

  6) मेघं करोति मेघायते – He makes a cloud.
- करणे 7/1 – In the sense of making/doing.
- कर्मणः 5/1 – From 3.1.15 कर्मणो रोमन्थतमोभ्यां वर्तिचरोः।; qualified by शब्द, वैर्, etc.
- क्यङ् 1/1 – This is प्रत्यय. The content is य. By being ङित्, the new धातु becomes आत्मनेपदी. From 3.1.11 कर्तुः क्यङ् सलोपश्च।
- वा 0 – From 3.1.7 धातोः कर्मणः समानकर्तृकादिच्छायां वा ।. क्यङ् is optional. The other option is to state in a sentence.

[LSK] एभ्यः $^{5/3}$ कर्मभ्यः $^{5/3}$ करोति-अर्थे $^{7/1}$ क्यङ् $^{1/1}$ स्यात् $^{III/1}$ ।

क्यङ् in the sense of making is suffixed after these words as कर्म.

[K] शब्दम् $^{2/1}$ करोति $^{III/1}$ शब्दायते $^{III/1}$॥ He makes sound.

शब्द + अम् + क्यङ्	3.1.17 शब्दवैरकलहाभ्रकण्वमेघेभ्यः करणे । ~ कर्मणः क्यङ् वा
शब्दा + य	7.4.25 अकृत्सार्वधातुकयोः । ~ यि क्ङिति दीर्घः अङ्गस्य
धातु-संज्ञा	3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः।
शब्दाय + शप् + ते	1.3.12 अनुदात्तङित आत्मनेपदम् ।

The next two statements are found in धातुपाठ under चुरादिगण.

(गणसूत्रम्) तत्करोति तदाचष्टे ।

In the sense of "to do …" or "to say …", णिच् is suffixed after that noun indicating the कर्म.

तत्$^{2/1}$ करोति$^{III/1}$ तत्$^{2/1}$ आचष्टे$^{III/1}$ ।

[LSK] इति^{0} णिच्$^{1/1}$ ।

Since this is told under चुरादिगण, णिच् is to be suffixed by 3.1.25 सत्याप...चुरादिभ्यो णिच्।.

The next statement is told before the previous statement in धातुपाठ.

(गणसूत्रम्) प्रातिपदिकाद्धात्वर्थे बहुलमिष्ठवच्च ।

In the sense of धातु, णिच् is variously suffixed after प्रातिपदिक. And the प्रातिपदिक undergoes modifications as when इष्ठन् follows.

प्रातिपदिकात्$^{5/1}$ धातु-अर्थे$^{7/1}$ बहुलम्^{0} इष्ठवत्^{0} च^{0} ।

[LSK] प्रातिपदिकात्$^{5/1}$ धातु-अर्थे$^{7/1}$ णिच्$^{1/1}$ स्यात्$^{III/1}$, इष्ठे$^{7/1}$ यथा^{0} प्रातिपदिकस्य$^{6/1}$ पुंवद्भाव-रभाव-टिलोप-विन्मतुब्लोप-यणादिलोप-प्रस्थस्फादि-आदेश-भसंज्ञाः$^{1/3}$ तद्वत्^{0} णौ$^{7/1}$ अपि^{0} स्युः$^{III/3}$ ।

णिच् is variously suffixed after प्रातिपदिक in the sense of धातु. And for प्रातिपदिक, the changes when इष्ठन् follows, such as 1. पुंवद्भाव 2. रभाव 3. टिलोप 4. विन्-मतुप्-लोप 5. यण्-आदि-लोप 6. प्र-स्थ-स्फ-आदि-आदेश 7. भ-संज्ञा, should also be there when णि follows. Detailed explanation of this पुंवद्भाव follows.

[LSK] इति^{0} अत्-लोपः$^{1/1}$ ।

By this, there is an elision of अ.

[LSK] घटम्$^{2/1}$ करोति$^{III/1}$ आचष्टे$^{III/1}$ वा^{0} घटयति$^{III/1}$ ॥ He makes a pot, or he calls a pot.

घट + णिच्	(गणसूत्रम्) प्रातिपदिकाद्धात्वर्थे बहुलमिष्ठवच्च । तत्करोति तदाचष्टे ।
घट + इ	By the इष्ठवद्भाव, भ-संज्ञा is given to the प्रातिपदिक.
घटा + इ	7.2.115 अचो ञ्णिति । ~ वृद्धिः
घट् + इ	6.4.155 टेः । ~ लोपः इष्ठेमेयःसु

After the लोप of आ, वृद्धि of उपधा अ may be possible by 7.2.116 पधायाः। ~ वृद्धिः. However, in the view of 7.2.116 अत उपधायाः।, the लोप is स्थानिवत् because of 1.1.57 अचः परस्मिन् पूर्वविधौ। ~ स्थानिवत् आदेशः.

घटि 3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः।

घटि + शप् + ति

इष्ठन्-प्रत्यय is enjoined by 5.3.55 अतिशायने तमबिष्ठनौ ।. इष्ठन्-प्रत्यय becomes a निमित्त for changes which are taught in the section from 5.3.58 अजादी गुणवचनादेव। to 5.3.65 विन्मतोर्लुक् ।, and from 6.4.154 तुरिष्ठेमेयःसु । to 6.4.163 प्रकृत्यैकाच्।.

The णिच् by (गणसूत्रम्) प्रातिपदिकाद्धात्वर्थे बहुलमिष्ठवच्च । तत्करोति तदाचष्टे । brings a प्रातिपदिक the following seven types of changes which are brought about by इष्ठन्-प्रत्यय.

1). पुंवद्भावः – अङ्ग of इष्ठन् becomes पुंलिङ्ग form.

पट्वीम् आचष्टे इति पटयति । He speaks to a clever lady.

पट्वी + णिच् (गणसूत्रम्) प्रातिपदिकाद्धात्वर्थे बहुलमिष्ठवच्च । तत्करोति तदाचष्टे ।

By the इष्ठवद्भाव, भ-संज्ञा is given to the प्रातिपदिक.

पटु + इ (वा.) भस्याढे तद्धिते । ~ पुंवद्भावः

When तद्धित-प्रत्यय other than ढ follows, भ-संज्ञक-अङ्ग becomes like in पुंलिङ्ग.

पट् + इ 6.4.155 टेः। ~ लोपः भस्य इष्ठेमेयःसु

पटि 3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः।

2). रभाव – ऋ of हलादि अङ्ग of इष्ठन् becomes र.

दृढम् करोति इति द्रढयति । He makes it firm.

दृढ + णिच् (गणसूत्रम्) प्रातिपदिकाद्धात्वर्थे बहुलमिष्ठवच्च । तत्करोति तदाचष्टे ।

By the इष्ठवद्भाव, भ-संज्ञा is given to the प्रातिपदिक.

द्रढ + इ 6.4.161 र ऋतो हलादेर्लघोः। ~ भस्य इष्ठेमेयःसु

When इष्ठन्, इमँनिच्, or ईयसुँ follows, a लघु ऋ of हलादि अङ्ग becomes र.

द्रढ् + इ 6.4.155 टेः। ~ लोपः भस्य इष्ठेमेयःसु

द्रढि 3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः।

3). टिलोप – टि part of अङ्ग of इष्ठन् is elided.

पटम् करोति इति पटयति । He makes cloth.

पट + णिच् (गणसूत्रम्) प्रातिपदिकाद्धात्वर्थे बहुलमिष्ठवच्च । तत्करोति तदाचष्टे ।

By the इष्ठवद्भाव, भ-संज्ञा is given to the प्रातिपदिक.

पट् + इ 6.4.155 टेः। ~ लोपः भस्य इष्ठेमेयःसु

When इष्ठन्, इमँनिच्, or ईयसुँ follows, टि-part of अङ्ग is elided.

पटि 3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः।

4). विन्-मतुप्-लोप – विन् and मतुँप् of अङ्ग of इष्ठन् is elided.

स्रग्विणम् आचष्टे इति स्रजयति । He speaks to the one who has a flower garland.

स्रग्विन् + णिच् (गणसूत्रम्) प्रातिपदिकाद्धात्वर्थे बहुलमिष्ठवच्च । तत्करोति तदाचष्टे ।

By the इष्ठवद्भाव, भ-संज्ञा is given to the प्रातिपदिक.

स्रज् + इ 5.3.65 विन्मतोर्लुक् । ~ अजादी

When अजादि-प्रत्यय of comparative and superlative (इष्ठन् and ईयसुँ) follows, विन्/मतुँप् is elided. ग् is a modification of ज् at पदान्त by 8.2.62 क्विन्प्रत्ययस्य कुः।. However, भ-संज्ञा given by इष्ठवद्भाव is an अपवाद to पद-संज्ञा.

स्रजि 3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः।

An example of मतुँप्

श्रीमन्तम् करोति इति श्राययति । He makes it wealthy.

श्रीमत् + णिच् (गणसूत्रम्) प्रातिपदिकाद्धात्वर्थे बहुलमिष्ठवच्च । तत्करोति तदाचष्टे ।

श्री + इ 5.3.65 विन्मतोर्लुक् । ~ अजादी

श्रै + इ 7.2.115 अचो ञ्णिति । ~ वृद्धिः

श्राय् + इ 6.1.78 एचोऽयवायावः । ~ आत् संहितायाम्

श्रायि 3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः।

5). यण्-आदि-लोप – Portion starting with यण् of अङ्ग of इष्ठन् is elided.

स्थूलं करोति आचष्टे वा स्थवयति । He makes it heavy. Or, he calls it heavy.

स्थूल + णिच् (गणसूत्रम्) प्रातिपदिकाद्धात्वर्थे बहुलमिष्ठवच्च । तत्करोति तदाचष्टे ।

By the इष्ठवद्भाव, भ-संज्ञा is given to the प्रातिपदिक.

स्थू + इ 6.4.156 स्थूलदूरयुवह्रस्वक्षिप्रक्षुद्राणां यणादिपरं पूर्वस्य च गुणः। ~ लोपः भस्य इष्ठेमेयःसु

स्थो + इ 6.4.156 स्थूलदूरयुवह्रस्वक्षिप्रक्षुद्राणां यणादिपरं पूर्वस्य च गुणः। ~ लोपः भस्य इष्ठेमेयःसु

When इष्ठन्, इमँनिच्, or ईयसुँ follows, the part which starts with यण् of the अङ्ग is elided. There is also गुण in the first part.

Note that वृद्धि by 7.2.115 अचो ञ्णिति । does not take place here.

स्थव् + इ 6.1.78 एचोऽयवायावः । ~ आत् संहितायाम्

स्थवि 3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः।

दूरम् करोति इति दवयति । He makes it distant

दूर + णिच् (गणसूत्रम्) प्रातिपदिकाद्धात्वर्थे बहुलमिष्ठवच्च । तत्करोति तदाचष्टे ।

दू + इ 6.4.156 स्थूलदूरयुवह्रस्वक्षिप्रक्षुद्राणां यणादिपरं पूर्वस्य च गुणः। ~ लोपः भस्य इष्ठेमेयःसु

दो + इ 6.4.156 स्थूलदूरयुवह्रस्वक्षिप्रक्षुद्राणां यणादिपरं पूर्वस्य च गुणः। ~ लोपः भस्य इष्ठेमेयःसु

दव् + इ 6.1.78 एचोऽयवायावः । ~ आत् संहितायाम्

दवि 3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः।

6). प्र-स्थ-स्फ-आदि-आदेश – Substitute of प्र, स्थ, etc. to प्र, स्थ, etc., for अङ्ग of इष्ठन्

प्रियम् आचष्टे इति प्रापयति । He speaks pleasing words.

प्रिय + णिच् (गणसूत्रम्) प्रातिपदिकाद्धात्वर्थे बहुलमिष्ठवच्च । तत्करोति तदाचष्टे ।

By the इष्ठवद्भाव, भ-संज्ञा is given to the प्रातिपदिक.

प्र + इ 6.4.157 प्रियस्थिरस्फिरोरुबहुलगुरुवृद्धतृप्रदीर्घवृन्दारकाणां प्रस्थस्फवर्बंहिगर्वर्षित्रब्द्राघिवृन्दाः।

When इष्ठन्, इमँनिच्, or ईयसुँ follows, the whole प्रिय is replaced by प्र.

प्रा + इ 7.2.115 अचो ञ्णिति । ~ वृद्धिः

प्रा पुक् + इ 7.3.36 अर्तिह्रीब्लीरीक्नूयीक्ष्माय्यातां पुङ् णौ ।

प्रापि 3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः।

7). भ-संज्ञा

As seen in the previous examples.

[LSK] इति ^{0} नाम-धातवः $^{1/3}$ ॥

Thus ends the section of नामधातुs.

अथ कण्ड्वादयः

In पाणिनीय-गणपाठ, there is a group of words starting from कण्डू. That group is known as काड्वादि-गण. Words in काड्वादि-गण are taken as both प्रातिपदिक and धातु. When taken as प्रातिपदिक they decline as seen in सुबन्त section. When taken as धातु, the following process has to be taken.

[विधिसूत्रम्] 3.1.27 कण्ड्वादिभ्यो यक् । ~ धातोः प्रत्ययः परः च

यक् in the sense of स्वर्थ is suffixed after कण्डु etc. धातुs.

कण्डू-आदिभ्यः $^{5/3}$ यक् $^{1/1}$ । ~ धातोः $^{5/1}$ प्रत्ययः $^{1/1}$ परः $^{1/1}$ च ^{0}

2 words in the सूत्र; प्रत्ययः, etc., continue in this section.

- कण्डू-आदिभ्यः 5/3 – कण्डू etc. is listed as an appendix after चुरादि in धातुपाठ; in दिग्योगे पञ्चमी.[9]
- यक् 1/1 – This is प्रत्यय in the sense of स्वार्थ, the meaning of धातु itself. स्वार्थ is understood by this परिभाषा "अनिर्दिष्टार्थाः प्रत्ययाः स्वार्थे भवन्ति।". This प्रत्यय is नित्य, as the वा does not come as अनुवृत्ति here.

[LSK] एभ्यः $^{5/3}$ धातुभ्यः $^{5/3}$ नित्यम् ^{0} यक् $^{1/1}$ स्यात् $^{III/1}$ स्वार्थे $^{7/1}$ ॥

After these धातुs, यक् is always suffixed in the sense of itself.

[LSK] कण्डूञ् गात्रविघर्षणे ॥१॥ to scratch the body

Being ञित, the new धातु will be उभयपदिन्.

In कण्डू-आदि-गण, meanings are not given by पाणिनि. The meanings are taken from usage in literature.

---

[9] Words in कण्ड्वादिगण are: कण्डूञ्। मन्तु। हृणीङ्। वल्गु। अस्मनस्। महीङ्। लेट्। लोट्। इरस्। इरज्। इरञ्। द्रवस्। मेधा। कुषुभ। मगध। तन्तस्। पम्पस्। सुख। दुःख। सपर। अरर। भिषज्। भिष्णज्। इषुध। चरण। चुरण। भुरण। तुरण। गद्गद। एला। केला। खेला। लिट्। लोट्।

[LSK] कण्डूयति III/1 । कण्डूयते III/1 इत्यादि 1/1 ॥

कण्डू + यक् 3.1.27 कण्ड्वादिभ्यो यक् । ~ धातोः प्रत्ययः परः च

यक् being आर्धधातुक, गुण by 7.3.84 सार्वधातुकार्धधातुकयोः। is applicable. That is negated by 1.1.5 क्ङिति च ।.

कण्डूय 3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः।

कण्डूय + शप् + तिप्

Conjugation of कण्डूय, to scratch, derived from कण्डू in कण्ड्वादिगण

लट्					
कण्डूयति	कण्डूयतः	कण्डूयन्ति	कण्डूयते	कण्डूयेते	कण्डूयन्ते
कण्डूयसि	कण्डूयथः	कण्डूयथ	कण्डूयसे	कण्डूयेथे	कण्डूयध्वे
कण्डूयामि	कण्डूयावः	कण्डूयामः	कण्डूये	कण्डूयावहे	कण्डूयामहे
लिट्					
कण्डूयाञ्चकार	कण्डूयाञ्चक्रतुः	कण्डूयाञ्चक्रुः	कण्डूयाञ्चक्रे	कण्डूयाञ्चक्राते	कण्डूयाञ्चक्रिरे
कण्डूयाञ्चकर्थ	कण्डूयाञ्चक्रथुः	कण्डूयाञ्चक्र	कण्डूयाञ्चकृषे	कण्डूयाञ्चक्राथे	कण्डूयाञ्चकृढ्वे
कण्डूयाञ्चकार/ कण्डूयाञ्चकर	कण्डूयाञ्चकृव	कण्डूयाञ्चकृम	कण्डूयाञ्चक्रे	कण्डूयाञ्चकृवहे	कण्डूयाञ्चकृमहे
लुट्					
कण्डूयिता	कण्डूयितारौ	कण्डूयितारः	कण्डूयिता	कण्डूयितारौ	कण्डूयितारः
कण्डूयितासि	कण्डूयितास्थः	कण्डूयितास्थ	कण्डूयितासे	कण्डूयितासाथे	कण्डूयिताध्वे
कण्डूयितास्मि	कण्डूयितास्वः	कण्डूयितास्मः	कण्डूयिताहे	कण्डूयितास्वहे	कण्डूयितास्महे
लृट्					
कण्डूयिष्यति	कण्डूयिष्यतः	कण्डूयिष्यन्ति	कण्डूयिष्यते	कण्डूयिष्येते	कण्डूयिष्यन्ते
कण्डूयिष्यसि	कण्डूयिष्यथः	कण्डूयिष्यथ	कण्डूयिष्यसे	कण्डूयिष्येथे	कण्डूयिष्यध्वे
कण्डूयिष्यामि	कण्डूयिष्यावः	कण्डूयिष्यामः	कण्डूयिष्ये	कण्डूयिष्यावहे	कण्डूयिष्यामहे
लोट्					
कण्डूयतु/कण्डूयतात्	कण्डूयताम्	कण्डूयन्तु	कण्डूयताम्	कण्डूयेताम्	कण्डूयन्त
कण्डूय/कण्डूयतात्	कण्डूयतम्	कण्डूयत	कण्डूयस्व	कण्डूयेथाम्	कण्डूयध्वम्
कण्डूयानि	कण्डूयाव	कण्डूयाम	कण्डूयै	कण्डूयावहै	कण्डूयामहै

लङ्					
अकण्डूयत्	अकण्डूयताम्	अकण्डूयन्	अकण्डूयत	अकण्डूयेताम्	अकण्डूयन्त
अकण्डूयः	अकण्डूयतम्	अकण्डूयत	अकण्डूयथाः	अकण्डूयेथाम्	अकण्डूयध्वम्
अकण्डूयम्	अकण्डूयाव	अकण्डूयाम	अकण्डूये	अकण्डूयावहि	अकण्डूयामहि
विधिलिङ्					
कण्डूयेत्	कण्डूयेताम्	कण्डूयेयुः	कण्डूयेत	कण्डूयेयाताम्	कण्डूयेरन्
कण्डूयेः	कण्डूयेतम्	कण्डूयेत	कण्डूयेथाः	कण्डूयेयाथाम्	कण्डूयेध्वम्
कण्डूयेयम्	कण्डूयेव	कण्डूयेम	कण्डूयेय	कण्डूयेवहि	कण्डूयेमहि
आशीर्लिङ्					
कण्डूय्यात्	कण्डूय्यास्ताम्	कण्डूय्यासुः	कण्डूयिषीष्ट	कण्डूयिषीयास्ताम्	कण्डूयिषीरन्
कण्डूय्याः	कण्डूय्यास्तम्	कण्डूय्यास्त	कण्डूयिषीष्ठाः	कण्डूयिषीयास्थाम्	कण्डूयिषीध्वम्
कण्डूय्यासम्	कण्डूय्यास्व	कण्डूय्यास्म	कण्डूयिषीय	कण्डूयिषीवहि	कण्डूयिषीमहि
लुङ्					
अचिकीर्षीत्	अकण्डूयिष्टाम्	अकण्डूयिषुः	अकण्डूयिष्ट	अकण्डूयिषाताम्	अकण्डूयिषत
अचिकीर्षीः	अकण्डूयिष्टम्	अकण्डूयिष्ट	अकण्डूयिष्ठाः	अकण्डूयिषाथाम्	अकण्डूयिध्वम्
अकण्डूयिषम्	अकण्डूयिष्व	अकण्डूयिष्म	अकण्डूयिषि	अकण्डूयिष्वहि	अकण्डूयिष्महि
लृङ्					
अकण्डूयिष्यत्	अकण्डूयिष्यताम्	अकण्डूयिष्यन्	अकण्डूयिष्यत	अकण्डूयिष्येताम्	कण्डूयिष्यन्त
अकण्डूयिष्यः	अकण्डूयिष्यतम्	अकण्डूयिष्यत	अकण्डूयिष्यथाः	अकण्डूयिष्येथाम्	अकण्डूयिष्यध्वम्
अकण्डूयिष्यम्	अकण्डूयिष्याव	अकण्डूयिष्याम	अकण्डूयिष्ये	अकण्डूयिष्यावहि	अकण्डूयिष्यामहि

When कण्डू is treated as प्रातिपदिक, the meaning is iciness, and it is नित्यस्त्रीलिङ्ग. It declines like वधू.

	एकवचनम्	द्विवदनम्	बहुवचनम्
प्रथमा	कण्डूः	कण्ड्वौ	कण्ड्वः
सम्बोधनम्	कण्डु	कण्ड्वौ	कण्ड्वः
द्वितीया	कण्डूम्	कण्ड्वौ	कण्डूः
तृतीया	कण्ड्वा	कण्डूभ्याम्	कण्डूभिः
चतुर्थी	कण्ड्वे	कण्डूभ्याम्	कण्डूभ्यः
पञ्चमी	कण्ड्वः	कण्डूभ्याम्	कण्डूभ्यः
षष्ठी	कण्ड्वः	कण्ड्वोः	कण्ड्वाम्
सप्तमी	कण्ड्वि	कण्ड्वोः	कण्डूषु

[LSK] इति ^{0} कण्ड्वादयः $^{1/3}$ ॥

Thus ends the section of धातु starting with कण्डू.

अथात्मनेपदप्रक्रिया

आत्मनेपद is a संज्ञा given to तङ्, शानच्, and कानच्, which are all आदेश of लकार, by 1.4.100 तङानावात्मनेपदम् । ~ लः. The rest of लकार-आदेश is termed परस्मैपद. When लकार is enjoined to धातु, पद-व्यवस्था, regulation for deciding which पद is to be used, either परस्मैपद or आत्मनेपद, is required. This पद-व्यवस्था is taught in the section starting from 1.3.12 अनुदात्तङित आत्मनेपदम्।.

In the पद-व्यवस्था section, predominantly three sections are recognized:

1) आत्मनेपद-प्रकरण starting from 1.3.12 अनुदात्तङित आत्मनेपदम्।

Sūtras in this section enjoin आत्मनेपद for certain धातुs in certain conditions.

2) उभयपद-प्रकरण starting from 1.3.72 स्वरितञितः कर्त्रभिप्राये क्रियाफले ।

Sūtras in this section also enjoin आत्मनेपद, but under an extra condition: when फल of action goes to the agent. If फल of action does not go to the agent, परस्मैपद is to be enjoined by the beginning sūtra of the next section, 1.3.78 शेषात् कर्तरि परस्मैपदम् ।.

3) परस्मैपद-प्रकरण starting from 1.3.78 शेषात् कर्तरि परस्मैपदम् ।

In this आत्मनेपदप्रक्रिया section of LSK, some sūtras from the आत्मनेपद-प्रकरण are taught.

In the following table, all the sūtras and conditions for enjoining आत्मनेपद are listed. Sūtras introduced in LSK are shaded gray.

List of sūtras and conditions for enjoining आत्मनेपद

सूत्राणि	उपसर्गाः	धातवः	अर्थविशेषाः	उदाहरणानि
1.3.12 अनुदात्तङित आत्मनेपदम्	-	अनुदात्तेत्/ङित्-धातु	-	एधँ – एधते, शीङ् – शेते
1.3.13 भावकर्मणोः	-	-	In भावे and कर्मणि प्रयोग	गम्यते
1.3.14 कर्तरि कर्मव्यतिहारे	-	-	In कर्तरि प्रयोग, where there is exchange of action	व्यतिलुनते
1.3.15 न गतिहिंसार्थेभ्यः	-	गति/हिंस-अर्थ-धातु	Same conditions as above, आत्मनेपद is negated.	व्यतिगच्छन्ति/व्यतिहिंसन्ति
1.3.16 इतरेतरान्योऽयोपपदाच्च ।	इतरेतर/अन्योन्य as उपपद	-	Same conditions as above, आत्मनेपद is negated.	इतरेतरस्य व्यतिलुनन्ति, अन्योन्यस्य व्यतिलुनन्ति
1.3.17 नेर्विशः	नि	वश् (6P)	-	निविशते
1.3.18 परिव्यवेभ्यः क्रियः	परि/वि/अव	क्री (9U)	-	परिक्रीणीते/विक्रीणीते/अवक्रीणीते
1.3.19 विपराभ्यां जेः	वि/परा	जि (1P)	-	विजयते/पराजयते
1.3.20 आङो दोऽनास्यविहरणे	आङ्	दा (3U)	Not in sense of eating	विद्याम् आदत्ते ।
1.3.21 क्रीडोऽनुसंपरिभ्यश्च	आङ्/अनु/सम्/परि	क्रीड् (1P)	-	आक्रीडते/अनुक्रीडते/संक्रीडते/परिक्रीडते
1.3.22 समवप्रविभ्यः स्थः	सम्/अव/प्र/वि	स्था (1P)	-	संतिष्ठते/अवतिष्ठते/प्रतिष्ठते/वितिष्ठते
1.3.23 प्रकाशनस्थेयाख्ययोश्च	-	स्था (1P)	Showing intention, awarding as arbitrator	तिष्ठते
1.3.24 उदोऽनूर्ध्वकर्मणि	उद्	स्था (1P)	Not in sense of getting up	उत्तिष्ठते। makes effort
1.3.25 उपान्मन्त्रकरणे	उप	स्था (1P)	Worshipping	आदित्यम् उपतिष्ठते ।
1.3.26 अकर्मकाच्च	उप	स्था (1P)	Intransitive	उपतिष्ठते stands ready
1.3.27 उअविभ्यां तपः	उद्/वि	तप् (1P/4A/10U)	Intransitive	उत्तपते/वितपते shines
1.3.28 आङो यमहनः	आङ्	यम्	Intransitive	आयच्छते spreads/आहते

सूत्राणि	उपसर्गाः	धातवः	अर्थविशेषाः	उदाहरणानि
		(1P/10U)/हन् (2P)		strikes
1.3.29 समो गम्यृच्छिभ्याम्	सम्	गम् (1P) /ऋच्छ् (6P)	Intransitive	संगच्छते joins/समृच्छते goes
1.3.30 निसमुपविभ्यो ह्वः	नि/सम्/उप/वि	ह्वे (1U)	(Even if फल does not go to the agent)	निह्वयते/संह्वयते/उपह्वयते/विह्वयते
1.3.31 स्पर्धायामाङः	आङ्	ह्वे (1U)	Challenging (even if फल does not go to the agent)	आह्वयते
1.3.32 गन्धनावक्षेपणसेवनसाहसिक्यप्रतियत्नप्रकथनोपयोगेषु कृञः	-	कृ (8U)	(Even if फल does not go to the agent)	उपकुते etc.
1.3.33 अधेः प्रसहने।	अधि	कृ (8U)	Overcoming (even if फल does not go to the agent)	अधिकुरुते
1.3.34 वेः शब्दकर्मणः	वि	कृ (8U)	Making sound (even if फल does not go to the agent)	विकुरुते
1.3.35 अकर्मकाच्च	वि	कृ (8U)	Intransitive (even if फल does not go to the agent)	विकुरुते
1.3.36 सम्माननोत्सञ्जनाचार्यकरणज्ञानभृतिविगणनव्ययेषु नियः	-	नी (1U)	(Even if फल does not go to the agent)	नयते
1.3.37 कर्तृस्थे चाशरीरे कर्मणि	-	नी (1U)	When object has no form	नयते
1.3.38 वृत्तिसर्गतायनेषु क्रमः	-	क्रम् (1P)	Continuity/energy/development	क्रमते
1.3.39 उपपराभ्याम्।	उप/पर	क्रम् (1P)	Continuity/energy/development	उपक्रमते/परक्रमते

सूत्राणि	उपसर्गाः	धातवः	अर्थविशेषाः	उदाहरणानि
1.3.40 आङ उद्गमने	आङ्	क्रम् (1P)	Rising of luminary	सूर्यः आक्रमते, चन्द्रमाः आक्रमते
1.3.41 वेः पादविहरणे	वि	क्रम् (1P)	Placing of foot-steps	वाजी विक्रमते
1.3.42 प्रोपाभ्यां समर्थाभ्याम्	प्र/उप	क्रम् (1P)	Beginning action	प्रक्रमते/उपक्रमते
1.3.43 अनुपसर्गाद् वा	No उपसर्ग	क्रम् (1P)	आत्मनेपद is optional	क्रमते/क्रामति
1.3.44 अपह्नवे ज्ञः	-	ज्ञा (9P)	Denying	अपजानाते
1.3.45 अकर्मकाच्च	-	ज्ञा (9P)	Intransitive To act, engage in	सर्पिषः जानीते। He engages himself (in a ritual) by the means of ghee.
1.3.46 संप्रतिभ्यामनाध्याने	सम्/प्रति	ज्ञा (9P)	Not in sense of remembering with regret	संजानीते searches/प्रतिजानीते promises
1.3.47 भासनोपसम्भाषाज्ञानयत्नविमत्युपमन्त्रणेषु वदः	-	वद् (1P)	showing proficiency in/ pacifying/knowledge/effort/difference of opinion/ flattering	वदते
1.3.48 व्यक्तवाचां समुच्चारणे	-	वद् (1P)	Articulate speech of men (in chorus)	ब्राह्मणाः वदन्ते।
1.3.49 अनोरकर्मकात्	अनु	वद् (1P)	Intransitive	कलापस्य अनुवदते। It imitates peacock.
1.3.50 विभाषा विप्रलापे	स्	वद् (1P)	आत्मनेपद is optional in contradicting each other	वैद्याः विप्रवदन्ते/विप्रवदन्ति। Doctors are contradicting each other.
1.3.51 अवाद् ग्रः	अव	गृ (1P)	-	अवगिरते He swallows.
1.3.52 समः प्रतिज्ञाने	सम्	गृ (1P)	promising	संगिरते He promises.
1.3.53 उदश्चरः सकर्मकात्	उद्	चर् (1P)	Transitive	गृहम् उच्चरते। He stays away from home.
1.3.54 समस्तृतीयायुक्तात्	सम्	चर् (1P)	With 3rd case ending word	अश्वेन संचरते।
1.3.55 दाणश्च सा चेच्चतुर्थ्यर्थे	सम्	दाण् (1P)	With 3rd case ending word in 4th case ending	दास्या संयच्छते

सूत्राणि	उपसर्गाः	धातवः	अर्थविशेषाः	उदाहरणानि
			meaning	
1.3.56 उपाद्यमः स्वकरणे	उप	यम्	marrying	भार्यामुपयच्छते। He marries to his wife.
1.3.57 ज्ञाश्रुस्मृदृशां सनः	-	जिज्ञास/शुश्रूष/सुस्मूर्ष/दिदृक्ष	-	जिज्ञासते/शुश्रूषते/सुस्मूर्षते/दिदृक्षते
1.3.58 नानोर्ज्ञः	अनु	जिज्ञास	Not आत्मनेपद	पुत्रमनुजिज्ञासति । He inquires after the son.
1.3.59 प्रत्याङ्भ्यां श्रुवः	प्रति/आङ्	शुश्रूष	Not आत्मनेपद	प्रतिशुश्रूषति/आशुश्रूषति
1.3.60 शदेः शितः	-	शद् (1P/6P)	When शित् प्रत्यय follows	शीयते (7.3.78)
1.3.61 म्रियतेर्लुङ्लिङोश्च	-	मृ (6A)	When शित्, लुङ्, and लिङ् प्रत्यय follows	म्रियते/अमृत/मृषीष्ट This is नियमसूत्र. Thus in other लकार it takes परस्मैपद. मरिष्यति/मरितासि/अमरिष्यत्
1.3.62 पूर्ववत् सनः	-	सनन्त-धातु	-	एदिधिषते, बुभूषति शिशत्सति/मुमुर्षति because of the previous two नियमसूत्रs.
1.3.63 आम्प्रत्ययवत् कृञोऽनुप्रयोगस्य	-	अनुप्रयुज्यमान-कृ (8U)	-	एधाञ्चक्रे, इन्दाञ्चकार
1.3.64 प्रोपाभ्यां युजेरयज्ञपात्रेषु	प्र/उप	युज् (7U)	Not with a word indicating ritual pots (even if फल goes to other)	प्रयुङ्क्ते/उपयुङ्क्ते He employs. पात्राणि प्रयुनक्ति ।
1.3.65 समः क्ष्णुवः	सम्	क्ष्णु (2P)	-	संक्ष्णुते He sharpens.
1.3.66 भुजोऽनवने	-	भुज् (7P)	Not in sense of protecting	भुङ्क्ते He eats. भुनक्ति He protects.
1.3.67 णेरणौ यत्कर्म णौ चेत्स कर्ताऽनाध्याने	-	णिजन्तधातु	When अणिकर्म is णिकर्ता and not in the sense of remembering (even if फल does not go to agent)	हस्तिम् आरोहति He mounts on elephant – हस्ती आरोहयते Elephant makes him mount.
1.3.68 भीस्म्योर्हेतुभये	-	भी/स्मि +	Fear is caused	भीषयते He frightens.

सूत्राणि	उपसर्गाः	धातवः	अर्थविशेषाः	उदाहरणानि
		णिच्	directly from णिकर्ता (even if फल does not go to agent)	विस्मापयते He astonishes.
1.3.69 गृधिवञ्च्योः प्रलम्भने	-	गृध्/वञ्च् + णिच्	Deceiving (even if फल does not go to agent)	गर्धयते/वञ्चयते He deceives.
1.3.70 लियः संमाननशालिनीकरणयोश्च	-	ली (9P/4A /10U) + णिच्	Making others show respect/subduing /deceiving	आलापयते He makes others show their respect/subdues/deceiv es.
1.3.71 मिथ्योपपदात् कृञोऽभ्यासे	-	कृ (8U) + णिच्	With मिथ्या as उपपद, repeatedly making wrong statements	मिथ्या कारयति । He repeatedly pronounces the word incorrectly.
1.3.72 स्वरितञितः कर्त्रभिप्राये क्रियाफले	-	स्वरितेत्/ ञित् धातु	When फल goes to agent	यजँ – यजते/यजति, डुकृञ् – कुरुते/करोति
1.3.73 अपद् वदः	अप	वद् (1P)	When फल goes to agent	अपवदते He denies for his sake.
1.3.74 णिचश्च	-	णिजन्त-धातु	When फल goes to agent	कारयते He makes somebody do for his sake.
1.3.75 समुदाङ्भ्यो यमोऽग्रन्थे	सम्/उद्/ आङ्	यम् (1P)	Not referring to a book. When फल goes to agent	संयच्छते/उद्यच्छते/आयच्छते – चिकित्सां उद्यच्छति He studies medicine.
1.3.76 अनुपसर्गाज्ज्ञः	No उपसर्ग	ज्ञा (9P)	When फल goes to agent	जानीते, जाने
1.3.77 विभाषोपपदेन प्रतीयमाने	-	-	आत्मनेपद is optional when फल goes to agent is indicated by उपपद	स्वयं यज्ञं यजति/यजते

In अष्टाध्यायी order, the first sūtra of the आत्मनेपद-प्रकरण, which is 1.3.12 अनुदात्तङित आत्मनेपदम्।, teaches that अनुदात्तेत् and ङित् धातु take आत्मनेपदम्. The next sūtra 1.3.13 भावकर्मणोः। teaches that आत्मनेपद is taken when धातु is used in भावे and कर्मणि. These sūtras are introduced in तिङन्त and भावकर्मप्रक्रिया sections respectively. आत्मनेपद-प्रक्रिया of LSK begins from the third sūtra in आत्मनेपद-प्रकरण.

[विधिसूत्रम्] 1.3.14 कर्तरि कर्मव्यतिहारे । ~ आत्मनेपदम् धातोः

To denote an agent in exchanging of action, आत्मनेपद is suffixed.

कर्तरि $^{7/1}$ कर्म-व्यतिहारे $^{7/1}$ । ~ आत्मनेपदम् $^{1/1}$ धातोः $^{5/1}$

2 words in the सूत्र; 2 words as अनुवृत्ति

- कर्तरि 7/1 – In कर्तरि प्रयोग. From here to the end of the entire section, up to 1.3.93 लिटि च क्लृपः।, this "कर्तरि" is repeated as अनुवृत्ति.
- कर्म-व्यतिहारे 7/1 – कर्मणः व्यतिहारः (6T), तस्मिन्। Exchange of action here is of three types:
  1) One does what is supposed to be done by another person. E.g., ब्राह्मणः क्षेत्रं व्यतिलुनीते । Brāhmaṇa cuts the field.
  2) Two or more people are mutually doing their jobs for each other. E.g., सम्प्रहरन्ते राजानः । Kings are attacking for each other. व्यतिलुनते क्षेत्रं कृषकाः । Farmers are cutting the field for each other.
  3) Two or more people are excelling to each other. All are good. E.g., व्यतिभाते $^{III/2, III/3}$ । They are excelling to each other.
- आत्मनेपदम् 1/1 – From 1.3.12 अनुदात्तङित आत्मनेपदम्।.
- धातोः 5/1 – From 1.3.1 भूवादयो धातवः ।, with विभक्तिविपरिणाम; in दिग्योगे पञ्चमी.

[LSK] क्रिया-विनिमये $^{7/1}$ द्योत्ये $^{7/1}$ कर्तरि $^{7/1}$ आत्मनेपदम् $^{1/1}$ ।

When exchange of action is said, in active voice, आत्मनेपद is suffixed.

[LSK] व्यतिलुनीते $^{III/1}$ । अन्यस्य $^{6/1}$ योग्यम् $^{2/1}$ लवनम् $^{2/1}$ करोति $^{III/1}$ इत्यर्थः $^{1/1}$ ॥

He does cutting work which is proper for another (to do).

[निषेधसूत्रम्] 1.3.15 न गतिहिंसार्थेभ्यः । ~ कर्तरि कर्मव्यतिहारे आत्मनेपदम् धातोः

आत्मनेपद is not suffixed after धातुs in the sense of going and injuring even when exchange of action is expressed.

न ^{0} गति-हिंसा-अर्थेभ्यः $^{5/3}$ । ~ कर्तरि $^{7/1}$ कर्म-व्यतिहारे $^{7/1}$ आत्मनेपदम् $^{1/1}$ धातोः $^{5/1}$

2 words in the सूत्र; 4 words as अनुवृत्ति

- न 0 – This is to negate आत्मनेपद which was प्राप्त by the previous sūtra.
- गति-हिंसा-अर्थेभ्यः 5/3 – धातुs whose meanings are either गति, going, or हिंसा, injuring.
- कर्तरि 7/1 – From 1.3.14 कर्तरि कर्मव्यतिहारे ।; in कर्तरि प्रयोग.
- कर्म-व्यतिहारे 7/1 – From 1.3.14 कर्तरि कर्मव्यतिहारे ।; exchange of action is to be expressed.
- आत्मनेपदम् 1/1 – From 1.3.12 अनुदात्तङित आत्मनेपदम्।.
- धातोः 5/1 – From 1.3.1 भूवादयो धातवः ।, with विभक्तिविपरिणाम; in दिग्योगे पञ्चमी.

[LSK] व्यतिगच्छन्ति $^{III/1}$ । व्यतिघ्नन्ति $^{III/1}$ ॥

They go toward/kill each other.

Though there is कर्मव्यतिहार in the sense, because the धातु is गत्यर्थ and हिंसार्थ, आत्मनेपद is negated by 1.3.15 न गतिहिंसार्थेभ्यः ।. परस्मैपद is used instead.

Note: उपसर्गs वि and अति are used together in most of the expressions of कर्मव्यतिहार.

Though not introduced in LSK, the next sūtra is in the same topic as previous 2 sūtras..

[विधिसूत्रम्] 1.3.16 इतरेतरान्योऽयोपपदाच्च । ~ न कर्तरि कर्मव्यतिहारे आत्मनेपदम् धातोः

Where "इतरेतर (each other)" or "अन्योन्य (reciprocal)" is used in the sentence, आत्मनेपद is not used when exchange of action is expressed.

[K] इतरेतरस्य व्यतिलुनन्ति । अन्योन्यस्य व्यतिलुनन्ति । They do cutting work of each other.

Starting from here, आत्मनेपद suffix is enjoined after परस्मैपदिन् धातु under certain conditions.

[विधिसूत्रम्] 1.3.17 नेर्विशः । ~ आत्मनेपदम्

When नि-उपसर्ग comes, परस्मैपदिन् विश्-धातु takes आत्मनेपद.

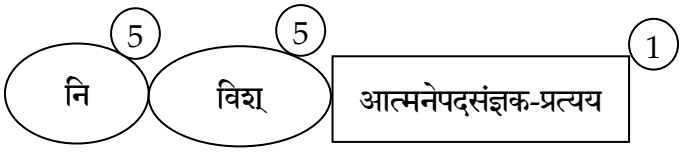

नेः $^{5/1}$ विशः $^{5/1}$ । ~ आत्मनेपदम् $^{1/1}$

2 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- नेः 5/1 – नि-उपसर्ग; in पूर्वपञ्चमी to विशः.
- विशः 5/1 – विश् (6P) to enter; in दिग्योगे पञ्चमी.
- आत्मनेपदम् 1/1 – From 1.3.12 अनुदात्तङित आत्मनेपदम्।.

[LSK] निविशते $^{III/1}$॥

He sits.

Even though the धातु is परस्मैपदिन् by not having any indication for आत्मनेपद, since उपसर्ग नि is present, आत्मनेपद is used.

[विधिसूत्रम्] 1.3.18 परिव्यवेभ्यः क्रियः । ~ आत्मनेपदम्

When परि/वि/अव-उपसर्ग come, उभयपदिन् क्रीञ्-धातु takes आत्मनेपद.

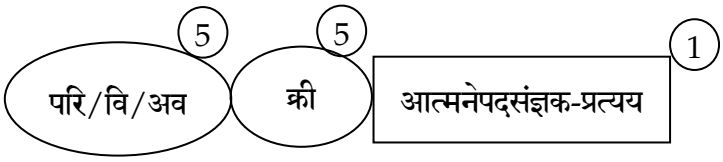

परि-वि-अवेभ्यः $^{5/3}$ क्रियः $^{5/1}$ । ~ आत्मनेपदम् $^{1/1}$

2 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- परि-वि-अवेभ्यः 5/3 – परि/वि/अव-उपसर्ग; in पूर्वपञ्चमी to क्रियः.
- क्रियः 5/1 – डुक्रीञ् (9U) to buy; in दिग्योगे पञ्चमी.
- आत्मनेपदम् 1/1 – From 1.3.12 अनुदात्तङित आत्मनेपदम्।.

[LSK] परिक्रीणीते $^{III/1}$ । विक्रीणीते $^{III/1}$ । अवक्रीणीते $^{III/1}$॥

He delivers. He sells. He spreads.

[विधिसूत्रम्] 1.3.19 विपराभ्यां जेः । ~ आत्मनेपदम्

When वि/परा-उपसर्ग come, परस्मैपदिन् जि-धातु takes आत्मनेपद.

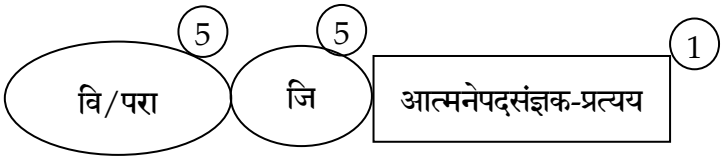

वि-पराभ्याम् $^{5/2}$ जेः $^{5/1}$ । ~ आत्मनेपदम् $^{1/1}$

2 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- वि-पराभ्याम् 5/2 –वि/परा-उपसर्ग; in पूर्वपञ्चमी to जेः.
- जेः 5/1 – जि जये (1P) to conquer; in दिग्योगे पञ्चमी.
- आत्मनेपदम् 1/1 – From 1.3.12 अनुदात्तङित आत्मनेपदम्।.

[LSK] विजयते $^{III/1}$ । पराजयते $^{III/1}$ ॥

He wins. He conquers/loses.

[विधिसूत्रम्] 1.3.22 समवप्रविभ्यः स्थः । ~ आत्मनेपदम्

When सम्/अव/प्र/वि-उपसर्ग come, परस्मैपदिन् स्था-धातु takes आत्मनेपद.

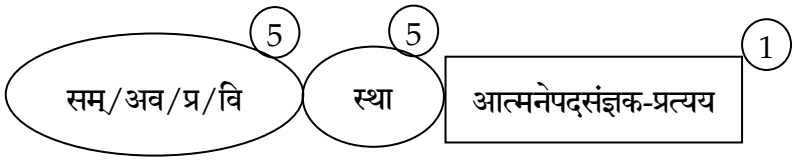

सम्-अव-प्र-विभ्यः $^{5/3}$ स्थः $^{5/1}$ । ~ आत्मनेपदम् $^{1/1}$

2 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- सम्-अव-प्र-विभ्यः 5/3 – सम्/अव/प्र/वि-उपसर्ग; in पूर्वपञ्चमी to स्थः.
- स्थः 5/1 – ष्ठा गतिनिवृत्तौ (1P) to stand; in दिग्योगे पञ्चमी.
- आत्मनेपदम् 1/1 – From 1.3.12 अनुदात्तङित आत्मनेपदम्।.

[LSK] संतिष्ठते $^{III/1}$ । अवतिष्ठते $^{III/1}$ । प्रतिष्ठते $^{III/1}$ । वितिष्ठते $^{III/1}$ ॥

He lives. He remains. He departs. He remains.

[विधिसूत्रम्] 1.3.44 अपह्नवे ज्ञः । ~ आत्मनेपदम्

In the sense of concealing/denying, परस्मैपदिन् ज्ञा-धातु takes आत्मनेपद.

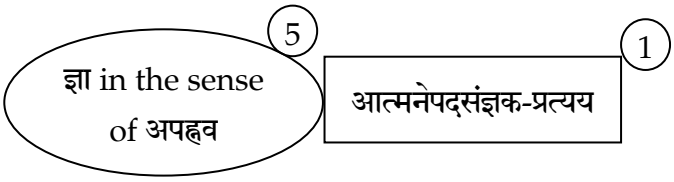

अपह्नवे $^{7/1}$ ज्ञः $^{5/1}$ । ~ आत्मनेपदम् $^{1/1}$

2 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- अपह्नवे 7/1 – Concealing, denying; in विषयसप्तमी to ज्ञा.
- ज्ञः 5/1 – ज्ञा अवबोधने (9P) to know; in दिग्योगे पञ्चमी.
- आत्मनेपदम् 1/1 – From 1.3.12 अनुदात्तङित आत्मनेपदम्।.

[LSK] शतम् $^{2/1}$ अपजानीते $^{III/1}$ । अपलपति $^{III/1}$ इत्यर्थः $^{1/1}$ ॥

He disowns/hides 100 rupees.

[विधिसूत्रम्] 1.3.45 अकर्मकाच्च। ~ ज्ञः आत्मनेपदम्

After परस्मैपदिन् ज्ञा-धातु as an अकर्मक-धातु, आत्मनेपद is suffixed.

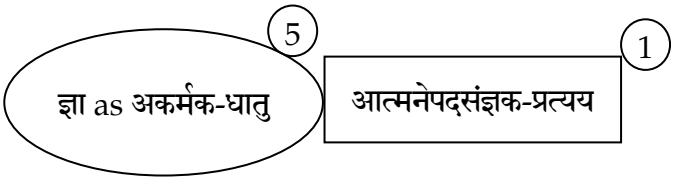

अकर्मकात् $^{5/1}$ च ^{0} । ~ ज्ञः $^{5/1}$ आत्मनेपदम् $^{1/1}$

2 words in the सूत्र; 2 words as अनुवृत्ति

- अकर्मकात् 5/1 – धातु which does not take कर्म. This is an adjective to ज्ञः.
- च 0 – This brings ज्ञः from the previous sūtra.
- ज्ञः 5/1 – ज्ञा अवबोधने (9P) to know; in दिग्योगे पञ्चमी.
- आत्मनेपदम् 1/1 – From 1.3.12 अनुदात्तङित आत्मनेपदम्।.

[LSK] सर्पिषः $^{6/1}$ जानीते $^{III/1}$ । सर्पिषा $^{3/1}$ उपायेन $^{3/1}$ प्रवर्तते $^{III/1}$ इत्यर्थः $^{1/1}$ ॥

He proceeds with ghee. With help of ghee, he proceeds. That is the meaning.

[विधिसूत्रम्] 1.3.53 उदश्चरः सकर्मकात् । ~ आत्मनेपदम्

After उद्-उपसर्ग-पूर्वक सकर्मक चर्-धातु, आत्मनेपद is suffixed.

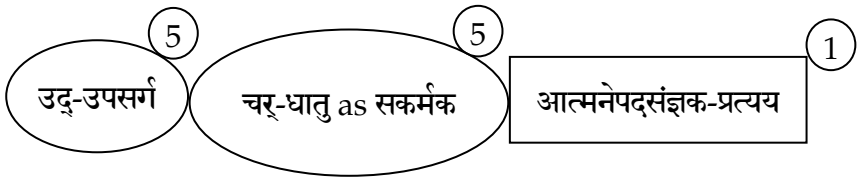

उदः $^{5/1}$ चरः $^{5/1}$ सकर्मकात् $^{5/1}$ च ^{0} । ~ आत्मनेपदम् $^{1/1}$

4 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- उदः 5/1 – उद्-उपसर्ग; in पूर्वपञ्चमी to चरः.
- चरः 5/1 – चर् गत्यर्थाः (1P) to move; in दिग्योगे पञ्चमी.
- सकर्मकात् 5/1 – धातु which takes कर्म. This is an adjective to चरः.
- आत्मनेपदम् 1/1 – From 1.3.12 अनुदात्तङित आत्मनेपदम्।.

[LSK] धर्मम् $^{2/1}$ उच्चरते $^{III/1}$ । उल्लङ्घ्य ^{0} गच्छति $^{III/1}$ इत्यर्थः $^{1/1}$ ॥

He transgresses dharma. It means “having transgressed, he practises”.

[विधिसूत्रम्] 1.3.54 समस्तृतीयायुक्तात् । ~ चरः आत्मनेपदम्

After सम्-उपसर्ग-पूर्वक चर्-धातु used with a 3rd case-ending noun, आत्मनेपद is suffixed.

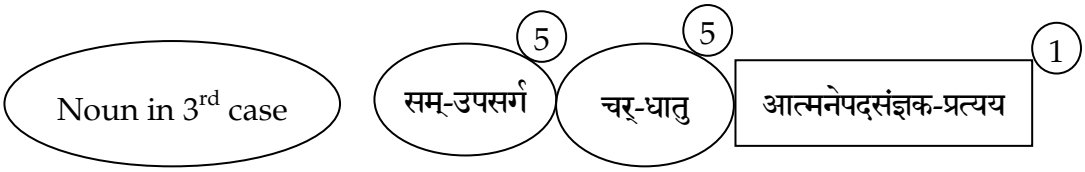

समः $^{5/1}$ तृतीया-युक्तात् $^{5/1}$ । ~ चरः $^{5/1}$ आत्मनेपदम् $^{1/1}$

2 words in the सूत्र; 2 words as अनुवृत्ति

- समः 5/1 – सम्-उपसर्ग; in पूर्वपञ्चमी to चरः.
- तृतीया-युक्तात् 5/1 – That which comes with 3rd case-ending word. This is an adjective to चरः. Since तृतीया is a संज्ञा for प्रत्यय, तृतीया-अन्त is understood by परिभाषा "प्रत्ययग्रहणे तदन्तस्य ग्रहणम्". तृतीयया (तृतीय-अन्तेन) युक्तः तृतीयायुक्तः (3T) धातोः, तस्मात् ।
- चरः 5/1 – चर् गत्यर्थाः (1P) to move; in दिग्योगे पञ्चमी.
- आत्मनेपदम् 1/1 – From 1.3.12 अनुदात्तङित आत्मनेपदम्।.

[LSK] रथेन $^{3/1}$ सञ्चरते $^{III/1}$ । उल्लङ्घ्य ^{0} गच्छति $^{III/1}$ इत्यर्थः $^{1/1}$ ॥

He goes by the chariot.

[विधिसूत्रम्] 1.3.55 दाणश्च सा चेच्चतुर्थ्यर्थे । ~ समः तृतीययुक्तात् आत्मनेपदम्

After सम्-उपसर्ग-पूर्वक दाण्-धातु used with a 3rd case-ending noun, which is in the sense of 4th case, आत्मनेपद is suffixed.

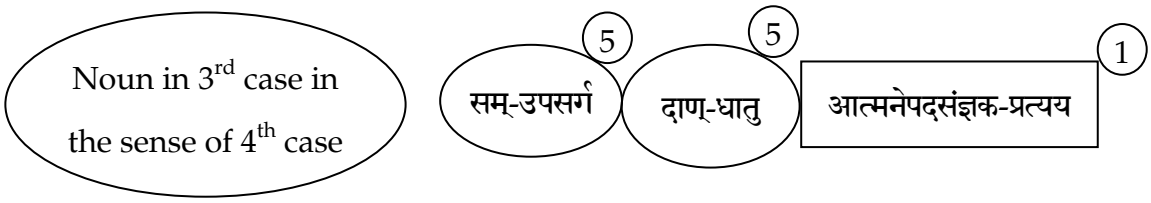

दाणः 5/1 च 0 सा 1/1 चेत् 0 चतुर्थी-अर्थे 7/1 । ~ समः 5/1 तृतीया-युक्तात् 5/1 आत्मनेपदम् 1/1

5 words in the सूत्र; 3 words as अनुवृत्ति

- दाणः 5/1 – दाण् (1P) to give; in दिग्योगे पञ्चमी.
- च 0 – This brings समः and तृतीया-युक्तात् from the previous sūtra.
- सा 1/1 – This points to तृतीया.
- चेत् 0 – If (the तृतीया is in चतुर्थी-अर्थ).
- चतुर्थी-अर्थे 7/1 – In the sense of the meaning of चतुर्थी, the recipient of the action of giving.
- समः 5/1 – From the previous sūtra.
- तृतीया-युक्तात् 5/1 – From the previous sūtra.
- आत्मनेपदम् 1/1 – From 1.3.12 अनुदात्तङित आत्मनेपदम्।.

[LSK] सम्-पूर्वात् 5/1 दाणः 5/1 तृतीया-अन्तेन 3/1 युक्तात् 5/1 उक्तम् 1/1 स्यात् III/1 तृतीया 1/1 चेत् 0 चतुर्थी-अर्थे 7/1 ।

After सम्-उपसर्ग-पूर्वक दाण्-धातु which is used with a word ending with 3rd case, आत्मनेपद-संज्ञक-प्रत्यय is suffixed if the 3rd case is in the sense of 4th case.

[LSK] दास्या 3/1 संयच्छति III/1 कामी 1/1 ॥

A person given to desire gives (a gift) to a female servant.

Here, this 3rd case is suffixed in the sense of 4th case, संप्रदाने by this वार्त्तिक "अशिष्टव्यवहारे दाणः प्रयोगे चतुर्थ्यर्थे तृतीया।, in an immoral action, when दाण् is used, 3rd case is suffixed in the sense of 4th case".

[विधिसूत्रम्] 1.3.62 पूर्ववत्सनः । ~ आत्मनेपदम्

If the धातु before सन् is आत्मनेपदिन्, the सन्-ending धातु also takes आत्मनेपद.

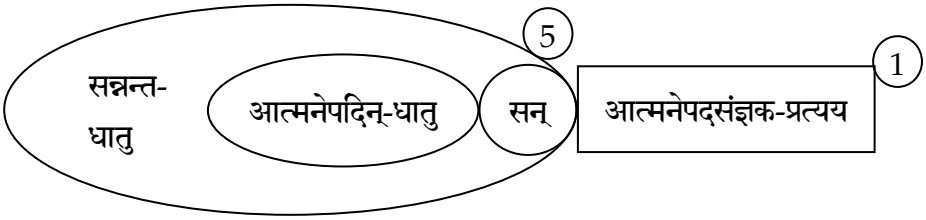

पूर्ववत्^{0} सनः$^{5/1}$ । ~ आत्मनेपदम्$^{1/1}$

2 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- पूर्ववत् 0 – पूर्वणे तुल्यं पूर्ववत् ।, Just like the one before.
- सनः 5/1 – By प्रत्ययग्रहण, सन्-ending धातु is understood. This is an adjective to धातोः; in दिग्योगे पञ्चमी.
- आत्मनेपदम् 1/1 – From 1.3.12 अनुदात्तङित आत्मनेपदम्।.

[LSK] सनः$^{5/1}$ पूर्वः$^{1/1}$ यः$^{1/1}$ धातुः$^{1/1}$ तेन$^{3/1}$ तुल्यम्$^{1/1}$ सन्-अन्तात्$^{5/1}$ अपि^{0} आत्मनेपदम्$^{1/1}$ स्यात्$^{III/1}$ ।

आत्मनेपद is suffixed after सन्-ending धातु in the same manner as the धातु which is before सन्.

[LSK] एदिधिषते$^{III/1}$॥ He desires to grow.

एधँ वृद्धौ (1A) to grow

एध् + सन्	3.1.7 धातोः कर्मणः समानकर्तृकादिच्छायां वा ।
एध् + इट् स	7.2.35 आर्धधातुकस्येड् वलादेः।
एधिष	8.3.59 आदेशप्रत्यययोः। ~ मूर्धन्यः
ए धिष् धिष् अ	6.1.9 सन्यङोः । ~ अजादेः द्वितीयस्य एकाचः द्वे

एधिष is an अजादि, thus the second एकाच्, which is धिष् is duplicated.

The first धिष् is to be termed अभ्यास.

ए धि धिष	7.4.60 हलादिः शेषः ।
ए दि धिष	8.4.54 अभ्यासे चर्च ।
एदिधिष	3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः।
एदिधिष + ते	

एध् being आत्मनेपदिन्, सन्-ending of it which is एदिधिष is also आत्मेपदिन्.

[अतिदेशसूत्रम्] 1.2.10 हलन्ताच्च । ~ इकः झल् सन् कित्

After हल् which near इक्, झलादि सन् is like कित्.

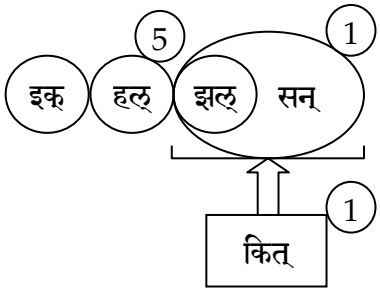

हलन्तात्$^{5/1}$ च^{0} । ~ इकः$^{6/1}$ झल्$^{1/1}$ सन्$^{1/1}$ कित्$^{1/1}$

2 words in the सूत्र; 4 words as अनुवृत्ति

- हलन्तात् 5/1 – In पूर्वपञ्चमी. अन्त here means "near" [K], connected to इकः.
- च 0 – This brings the context from the previous sūtra.
- इकः 6/1 – From 1.2.9 इको झल् ।; सम्बन्धे षष्ठी to अन्त in हलन्तात्.
- झल् 1/1 – From 1.2.9 इको झल् ।; by तदादिविधि with सन्, it is understood as "झलादि सन्"
- सन् 1/1 – From 1.2.8 रुदविदमुषग्रहिस्वपिप्रच्छः सँश्च।
- कित् 1/1 – From 1.2.5 असंयोगाल्लिट् कित् ।

[LSK] इक्-समीपात्$^{5/1}$ हलः$^{5/1}$ परः$^{1/1}$ झलादि$^{1/1}$ सन्$^{1/1}$ कित्$^{1/1}$ ।

झल-beginning सन् after हल् which is near इक् is like कित्.

[LSK] निविविक्षते$^{III/1}$ ॥

विश् + सन्	3.1.7 धातोः कर्मणः समानकर्तृकादिच्छायां वा ।
The सन् is कित्	1.2.10 हलन्ताच्च । ~ इकः झल् सन् कित्

Though सन् is आर्धधातुक, गुण by 7.3.86 पुगन्तलघूपधस्य च। is negated by 1.1.5 क्ङिति च।.

विष् + स	8.2.36 व्रश्चभ्रस्जसृजमृजयजराजभ्राजच्छशां षः।
विक् + स	8.2.41 षढोः कः सि ।
विक् + ष	8.3.59 आदेशप्रत्यययोः। ~ मूर्धन्यः
विक् विक्ष	6.1.9 सन्यङोः । ~ अजादेः द्वितीयस्य एकाचः द्वे
वि विक्ष	7.4.60 हलादिः शेषः ।
विविक्ष	3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः।

विविक्ष + ते

नि + विश् takes आत्मनेपद by 1.3.17 नेर्विशः।.

[विधिसूत्रम्] 1.3.32 गन्धनावक्षेपणसेवनसाहसिक्यप्रतियत्नप्रकथनोपयोगेषु कृञः ।

~ आत्मनेपदम्

After कृ-धातु in these seven meanings, आत्मनेपद is suffixed.

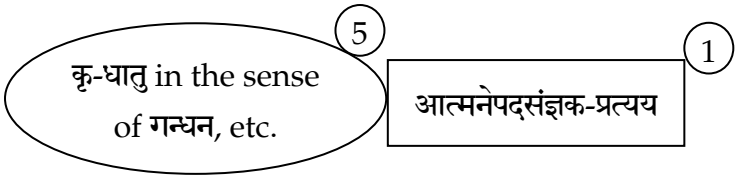

गन्धन-अवक्षेपण-सेवन-साहसिक्य-प्रतियत्न-प्रकथन-उपयोगेषु $^{7/3}$ कृञः $^{5/1}$ । ~ आत्मनेपदम् $^{1/1}$

2 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- गन्धन-अवक्षेपण-सेवन-साहसिक्य-प्रतियत्न-प्रकथन-उपयोगेषु 7/3 – In विषयसप्तमी. Each meaning is described in the वृत्ति.
- कृञः 5/1 – कृ (8U) to do; in दिग्योगे पञ्चमी. Even when the क्रियाफल goes to others, if the sense is any of above, आत्मनेपद is used.
- आत्मनेपदम् 1/1 – From 1.3.12 अनुदात्तङित आत्मनेपदम्।.

1) गन्धन – informing

[LSK] गन्धनम् $^{1/1}$ सूचनम् $^{1/1}$ – उत्कुरुते $^{III/1}$ । सूचयति $^{III/1}$ इत्यर्थः $^{1/1}$ ।

He informs a person about somebody in his absence.

2) अवक्षेपण – giving disturbance

[LSK] अवक्षेपणम् $^{1/1}$ भर्त्सनम् $^{1/1}$ । श्येनः $^{1/1}$ वर्तिकाम् $^{2/1}$ उदाकुरुते $^{III/1}$ – भर्त्सयति $^{III/1}$ इत्यर्थः $^{1/1}$ ।

Eagle bullies a small bird.

3) सेवन – serving

[LSK] हरिम् $^{2/1}$ उपकुरुते $^{III/1}$ – सेवते $^{III/1}$ ।

He serves Hari.

4) साहसिक्य – forcefully disturbing

[LSK] परदारान् $^{2/3}$ प्रकुरुते $^{III/1}$ । भर्त्सयति $^{III/1}$ इत्यर्थः । तेषु $^{7/3}$ सहसा ^{0} प्रवर्तते $^{III/1}$ ।

He disturbs ther wife of another.

5) प्रतियत्न – forcefully disturbing

[LSK] एधः $^{1/1}$ दकस्य $^{6/1}$ उपस्कुरुते $^{III/1}$ । गुणम् $^{2/1}$ आधत्ते $^{III/1}$ ।

The fuel twig gives a new attribute (heat) to water.

6) प्रकथन – telling in order

[LSK] कथाः $^{2/3}$ प्रकुरुते $^{III/1}$ । प्रकथयति $^{III/1}$ इत्यर्थः $^{1/1}$ ।

He tells stories.

7) उपयोगे – utilizing

[LSK] शतम् $^{2/1}$ प्रकुरुते $^{III/1}$ । धर्म-अर्थम् $^{2/1}$ विनियुङ्क्ते $^{III/1}$ ।

He spends 100 Rupees. He distributes for gaining puṇya.

[LSK] एषु $^{7/3}$ किम् ^{0} ? कटम् $^{2/1}$ करोति $^{III/1}$ ॥

What does it mean by "in these seven meanings"? – He makes mat.

After कृ-धातु in the sense of making, which is not found among the seven meanings, आत्मनेपद is not used even though the result goes to the agent.

[विधिसूत्रम्] 1.3.66 भुजोऽनवने । ~ आत्मनेपदम्

After भुज्-धातु, when not in the sense of protecting, आत्मनेपद is suffixed.

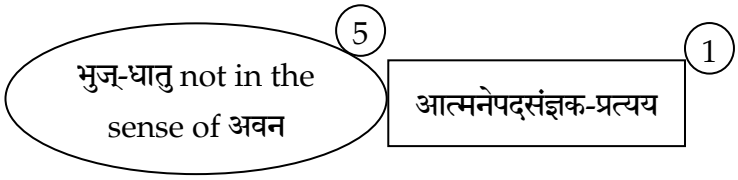

भुजः $^{5/1}$ अनवने $^{7/1}$ । ~ आत्मनेपदम् $^{1/1}$

2 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- भुजः 5/1 – भुज् (7U) to eat, to protect; in दिग्योगे पञ्चमी to आत्मनेपदम्.
- अनवने 7/1 – अवनम् = protecting; न अवनम् इति अनवनम् (NT)।; in विषयसप्तमी.
- आत्मनेपदम् 1/1 – From 1.3.12 अनुदात्तङित आत्मनेपदम्।.

[LSK] ओदनम् $^{2/1}$ भुङ्क्ते $^{III/1}$ । He eats cooked rice.

[LSK] अनवने $^{7/1}$ किम् ^{0} ? महीम् $^{2/1}$ भुनक्ति $^{III/1}$ ॥

Why अनवने is told? – He protects the country. परस्मैपद is used.

[LSK] इति ^{0} आत्मनेपदप्रक्रिया $^{1/1}$ ॥

Thus ends the section of आत्मनेपद.

परस्मैपदप्रक्रिया

परस्मैपद is a संज्ञा given to लकार-आदेश by 1.4.99 लः परस्मैपदम् ।, and enjoined after certain धातुs by sūtras in आत्मनेपद-प्रकरण starting from 1.3.78 शेषात्कर्तरि परस्मैपदम् ।.

In this section, sūtras from the परस्मैपद-प्रकरण are taught.

[विधिसूत्रम्] 1.3.79 अनुपराभ्यां कृञः । ~ परस्मैपदम्

When अनु/परा-उपसर्ग come, कृ-धातु takes परस्मैपद.

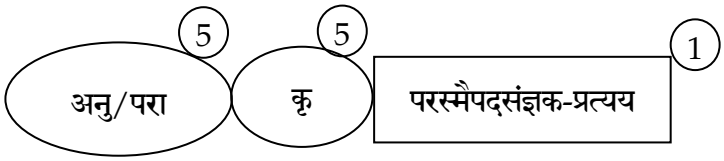

अनु-पराभ्याम् $^{5/2}$ कृञः $^{5/1}$ । ~ परस्मैपदम् $^{1/1}$

2 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- अनु-पराभ्याम् 5/2 – अनु/परा-उपसर्ग; in पूर्वपञ्चमी to कृञः.
- कृञः 5/1 – कृ (8U) to do; in दिग्योगे पञ्चमी. Even when the क्रियाफल goes to the agent, if अनु/परा-उपसर्ग comes, परस्मैपद is used.
- परस्मैपदम् 1/1 – From 1.3.78 शेषात्कर्तरि परस्मैपदम् ।.

[LSK] कर्तृगे $^{7/1}$ च ^{0} फले $^{7/1}$ गन्धनादौ $^{7/1}$ च ^{0} परस्मैपदम् $^{1/1}$ स्यात् $^{III/1}$ ।

Even when the result of action goes to the agent, or the meaning of कृ is गन्धन etc., when अनु or परा is with कृ, परस्मैपद is suffixed.

[LSK] अनुकरोति $^{III/1}$ । पराकरोति $^{III/1}$ ॥

He imitates. He rejects.

[विधिसूत्रम्] 1.3.80 अभिप्रत्यतिभ्यः क्षिपः । ~ परस्मैपदम्

When अभि/प्रति/अति-उपसर्ग come, क्षिप्-धातु takes परस्मैपद.

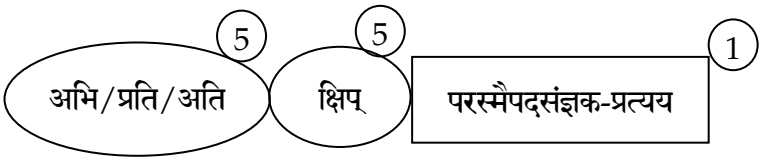

अभि-प्रति-अतिभ्यः $^{5/3}$ क्षिपः $^{5/1}$ । ~ परस्मैपदम् $^{1/1}$

2 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- अभि-प्रति-अतिभ्यः 5/3 – अभि-प्रति-अति-उपसर्ग; in पूर्वपञ्चमी to क्षिपः.

  अभि + क्षिप् = to overwhelm; प्रति + क्षिप् = to injure, to keep away; अति+ क्षिप् = to keep away.
- क्षिपः 5/1 – क्षिपँ प्रेरणे (6U) to throw; in दिग्योगे पञ्चमी.
- परस्मैपदम् 1/1 – From 1.3.78 शेषात्कर्तरि परस्मैपदम् ।.

[LSK] क्षिपँ प्रेरणे । स्वरितेत् $^{1/1}$ ।

This क्षिप् is of 6th गण with स्वरित as इत्, not the क्षिप् with उदात्त as इत् in 4th गण.

[LSK] अभिक्षिपति $^{III/1}$ ॥

He overwhelms.

[विधिसूत्रम्] 1.3.81 प्राद्वहः । ~ परस्मैपदम्

When प्र-उपसर्ग comes, वह्-धातु takes परस्मैपद.

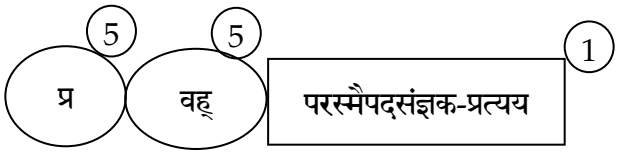

प्रात्$^{5/1}$ वहः$^{5/1}$ । ~ परस्मैपदम्$^{1/1}$

2 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- प्रात् 5/1 – प्र-उपसर्ग; in पूर्वपञ्चमी to वहः.
- वहः 5/1 – वहँ प्रापणे (1U) to carry; in दिग्योगे पञ्चमी.
- परस्मैपदम् 1/1 – From 1.3.78 शेषात्कर्तरि परस्मैपदम् ।.

[LSK] प्रवहति$^{III/1}$ ॥

It flows.

[विधिसूत्रम्] 1.3.82 परेर्मृषः । ~ परस्मैपदम्

When परि-उपसर्ग comes, मृष्-धातु takes परस्मैपद.

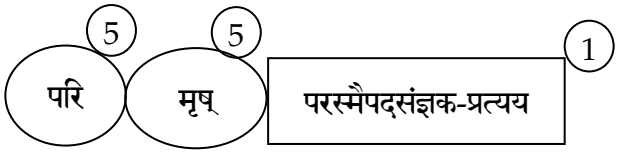

परेः$^{5/1}$ मृषः$^{5/1}$ । ~ परस्मैपदम्$^{1/1}$

2 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- परेः 5/1 – परि-उपसर्ग; in पूर्वपञ्चमी to मृषः.
- मृषः 5/1 – मृषँ (4U) to suffer; in दिग्योगे पञ्चमी.
- परस्मैपदम् 1/1 – From 1.3.78 शेषात्कर्तरि परस्मैपदम् ।.

[LSK] परिमृष्यति$^{III/1}$ ॥

He envies.

[विधिसूत्रम्] 1.3.83 व्याङ्परिभ्यो रमः । ~ परस्मैपदम्

When वि/आङ्/परि-उपसर्ग come, रम्-धातु takes परस्मैपद.

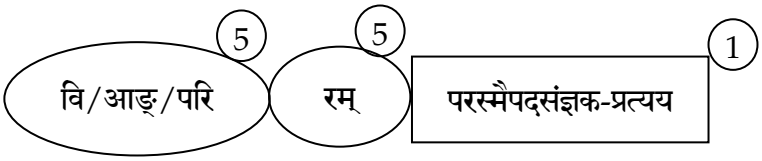

वि-आङ्-परिभ्यः $^{5/3}$ रमः $^{5/1}$ । ~ परस्मैपदम् $^{1/1}$

2 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- वि-आङ्-परिभ्यः 5/3 – वि/आङ्/परि-उपसर्ग; in पूर्वपञ्चमी to रमः.

  वि + रम् = to rest; आङ् + रम् = to be pleased by all; परि + रम् = to enjoy
- रमः 5/1 – रमुँ क्रीडायाम् (1A) to play; in दिग्योगे पञ्चमी.
- परस्मैपदम् 1/1 – From 1.3.78 शेषात्कर्तरि परस्मैपदम् ।.

[LSK] रमुँ क्रीडायाम् ॥ (1A) to play

[LSK] विरमति $^{III/1}$ ॥

He rests.

In the same way, आरमति and परिरमति are to be said with परस्मैपद.

[विधिसूत्रम्] 1.3.84 उपाच्च । ~ रमः परस्मैपदम्

When उप-उपसर्ग comes, रम्-धातु takes परस्मैपद.

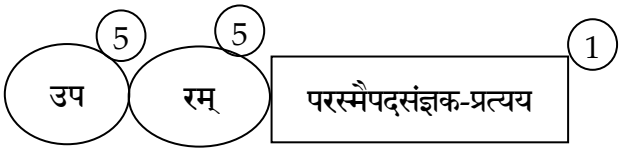

उपात्$^{5/1}$ च्^{0} । ~ रमः$^{5/1}$ परस्मैपदम्$^{1/1}$

2 words in the सूत्र; 2 words as अनुवृत्ति

- उपात् 5/1 – उप-उपसर्ग; in पूर्वपञ्चमी to रमः.
- च 0 – This brings down रमः from the previous sūtra. उप is told separately so that the sequential sūtra can take उप only.
- रमः 5/1 – रमुँ क्रीडायाम् (1A) to play; in दिग्योगे पञ्चमी.
- परस्मैपदम् 1/1 – From 1.3.78 शेषात्कर्तरि परस्मैपदम् ।.

[LSK] यज्ञदत्तम्$^{2/1}$ उपरमति$^{III/1}$ । उपरमयति$^{III/1}$ इत्यर्थः$^{1/1}$ । अन्तर्भावित-णि-अर्थः$^{1/1}$ अयम्$^{1/1}$ ॥

He stops Yajñadatta. It means "he makes somebody stop". This has the meaning of णि which is included in the धातु.

[LSK] इति^{0} परस्मैपदप्रक्रिया$^{1/1}$ ॥

Thus ends the section of परस्मैपद.

In the table below, all the sūtras and conditions for enjoining परस्मैपद are listed. Sūtras introduced in LSK are in shaded in gray.

List of sūtras and conditions for enjoining परस्मैनेपद

सूत्राणि	उपसर्गाः	धातवः	अर्थविशेषाः	उदाहरणानि
1.3.78 शेषात् कर्तरि परस्मैपदम्	-	-	Any other conditions not specified in the आत्मनेपद section	भू – भवति
1.3.79 अनुपराभ्यां कृञः	अनु/परा	कृ (8U)	-	अनुकरोति He imitates. पराकरोति He rejects.
1.3.80 अभिप्रत्यतिभ्यः क्षिपः	अभि/प्रति /अति	क्षिप् (6U)	-	अभिक्षिपति/प्रतिक्षिपति/अतिक्षिपति He overwhelms.
1.3.81 प्राद्वहः	प्र	वह् (1U)	-	प्रवहति He flows.
1.3.82 परेर्मृषः	परि	मृष् (4U)	-	परिमृष्यति He envies.
1.3.83 व्याङ्परिभ्यो रमः	वि/आङ्/परि	रम् (1A)	-	विरमति/आरमति/परिरमति
1.3.84 उपाच्च	उप	रम् (1A)	णि-अर्थ is included in the धातु.	देवदत्तम् उपरमति। He makes Devadatta stop.
1.3.85 विभाषाऽकर्मकात्	उप	रम् (1A)	Intransitive	उपरमति/उपरमते He stops.
1.3.86 बुधयुधनशजनेङ्प्रुद्रुस्रुभ्यो णेः	-	बुध् (4A)/युध् (4A)/नश् (4P)/जन् (4A) /इङ् (2A)/प्रु (1A)/द्रु (1P)/स्रु (1P) + णि	When फल goes to agent	बोधयति/योधयति/नाशयति/जनयति/अध्यापयति/प्रावयति/द्रावयति/स्रावयति
1.3.87 निगरणचलनार्थेभ्यश्च	-	निगरणार्थ-धातौ/चलनार्थ-धातु + णि	When फल goes to agent	निगारयति/आशयति/चलयति/कम्पयति
1.3.88 अणावकर्मकाच्चित्तवत्कर्तृकात्	-	अकर्मक-चित्तवत्कर्तृक-धातु + णि	When फल goes to agent	देवदत्तं शाययति। He makes Devadatta lie down. कारयते/व्रीहीन् शोषयते
1.3.89 न	-	पा (1P) /दम्	Not परस्मैपद.	पाययते/दमयते/आयमयते/आय

सूत्राणि	उपसर्गाः	धातवः	अर्थविशेषाः	उदाहरणानि
पादम्याङ्यमाङ्यसपरिउहरुचिनृतिवदवसः		(4P)/आङ् + यम् (1P)/आङ् + यस् (4P)/परि + मुह् (4P)/रुच् (1A)/नृत् (4P)/वद् (1P) वस् (1P) + णि	This is अपवाद to previous 2 sūtras. पा is निगरणार्थे, नृत् is चलनार्थे, and the rest is चित्तवत्कर्तृक-अकर्मक. When फल goes to agent	सयते/परिमोहयते/रोचयते/नर्तयते/वादयते/वासयते
1.3.90 वाक्यषः	-	क्यष्-अन्त-धातु	परस्मैपद is optional.	लोहितायति/लोहितायते He reddens.
1.3.91 द्युद्भ्यो लुङि	-	द्युत् (1A) + लुङ्	परस्मैपद is optional.	अद्युतत्/अद्योतिष्ट
1.3.92 वृद्भ्यः स्यसनोः	-	वृत् (1A)/वृध् (1A)/शृध् (1A)/स्यन्द् (1A)/कृप् (1A) + स्य/सन्	परस्मैपद is optional.	वर्त्स्यति/वर्तिष्यते, विवृत्सति/विवर्तिषते
1.3.93 लुटि च क्लृपः	-	कृप् (1A) + लुट्	परस्मैपद is optional.	कल्प्तासि/कल्प्तासे

अथ भावकर्मप्रक्रिया

In तिङन्त-प्रकरण, only कर्तरि प्रयोग of conjugation of ten गणs has been studied. Now, forms in कर्मणि प्रयोग and भावे प्रयोग are studied.

The sūtra 3.4.69 लः कर्मणि च भावे चाकर्मकेभ्यः । ~ कर्तरि can be presented as follows for easy understanding:

1) सकर्मकेभ्यः $^{5/3}$ लः $^{1/3}$ कर्तरि $^{7/1}$ कर्मणि $^{7/1}$ च ^{0}
2) अकर्मकेभ्यः $^{5/3}$ लः $^{1/3}$ कर्तरि $^{7/1}$ भावे $^{7/1}$ च ^{0}

The sūtra teaches two things:

1) After सकर्मक-धातु, the ten लकारs are in the sense of कर्तरि and कर्मणि.
2) After अकर्मक-धातु, the ten लकारs are in the sense of कर्तरि and भावे.

By this, in this section, the declension in भावे is studied when the धातु is अकर्मक, and the declension in कर्मणि is studied when the धातु is सकर्मक.

1. भू (1P) in भावे

[विधिसूत्रम्] 1.3.13 भावकर्मणोः । ~ आत्मनेपदम्

In भावे and कर्मणि प्रयोग, आत्मनेपद is suffixed.

भाव-कर्मणोः $^{7/2}$ । ~ आत्मनेपदम् $^{1/1}$

1 word in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- भाव-कर्मणोः 7/2 – In विषयसप्तमी.
- आत्मनेपदम् 1/1 – From 1.3.12 अनुदात्तङित आत्मनेपदम्।.

[LSK] लस्य $^{6/1}$ आत्मनेपदम् $^{1/1}$॥

In the place of लकार, आत्मनेपद-संज्ञक-प्रत्यय is the substitute.

This statement is connected to sūtras giving लकार-आदेश such as 3.4.77 लस्य।, 3.2.106 लिटः कानज्वा।, and 3.2.124 लटः शतृशानचौ...।, and sūtras defining आत्मनेपद 1.4.100 तङानावात्मनेपदम् । ~ लः (लकार-आदेशाः).

भू + लट् 3.2.123 वर्तमाने लट् ।

This लकार denotes भाव by 3.4.69 लः कर्मणि च भावे चाकर्मकेभ्यः ।.

भू + त 3.4.78 तिप्तस्झि...। ~ लस्य, 1.3.13 भावकर्मणोः । ~ आत्मनेपदम्

Out of 18 suffixes of तिङ्, तङ् is defined as आत्मनेपद by 1.4.100 तङानावात्मनेपदम् । ~ लः. By 1.3.13 भावकर्मणोः ।, आत्मनेपद has to be chosen when प्रयोग is भावे or कर्मणि.

[विधिसूत्रम्] 3.1.67 सार्वधातुके यक् । ~ भावकर्मणोः धातोः

यक् is suffixed after a धातु when सार्वधातुक-प्रत्यय denoting भाव or कर्म follows.

सार्वधातुके $^{7/1}$ यक् $^{1/1}$ । ~ भावकर्मणोः $^{7/2}$ धातोः $^{5/1}$

2 words in the सूत्र; 2 words as अनुवृत्ति

- सार्वधातुके 7/1 – In परसप्तमी.
- यक् 1/1 – This is प्रत्यय.
- भावकर्मणोः 7/2 – From 3.1.66 चिण् भावकर्मणोः ।; in विषयसप्तमी.
- धातोः 5/1 – From 3.1.22 धातोरेकनेचो हलादेः क्रियासमाभिहारे यङ् ।; in दिग्योगे पञ्चमी.

[LSK] धातोः $^{5/1}$ यक् $^{1/1}$ भावकर्मवाचिनि $^{7/1}$ सार्वधातुके $^{7/1}$ ।

यक् is suffixed after धातु when सार्वधातुक which denotes भाव or कर्म follows.

[LSK] भावः $^{1/1}$ क्रिया $^{1/1}$ । सा $^{1/1}$ च ^{0} भाव-अर्थक-लकारेण $^{3/1}$ अनूद्यते $^{III/1}$ ।

भाव means an action. That action is correspondingly expressed with a लकार which denotes the भाव.

[LSK] युष्मद्-अस्मद्भ्याम् $^{3/1}$ समानाधिकरण्य-अभावात् $^{5/1}$ प्रथमपुरुषः $^{1/1}$ ।

Because तिङ् is not in apposition to युष्मद् (listener) or अस्मद् (speaker), प्रथमपुरुष is used.

[LSK] तिङ्-वाच्य-भावनायाः $^{6/1}$ अद्रव्य-रूपत्वेन $^{3/1}$ द्वित्व-आदि-अप्रतीतेः $^{5/1}$ न ^{0} द्विवचन-आदि $^{1/1}$ किन्तु ^{0} एकवचनम् $^{1/1}$ एव ^{0} उत्सर्गतः ^{0} ।

Because the action denoted by तिङ् is not a द्रव्य, that which has gender and number, duality and plurality are not seen. That is why द्विवचन and बहुवचन are not used, but एकवचन is used by default.

[LSK] त्वया $^{3/1}$ मया $^{3/1}$ अन्यैः $^{3/3}$ च ^{0} भूयते $^{III/1}$ ।

By you, by me, and by others, it is done.

भू + लट् 3.2.123 वर्तमाने लट् । ~ धातोः प्रत्ययः

भू + त 3.4.78 तिप्तस्झि…। ~ लस्य, 1.3.13 भावकर्मणोः । ~ आत्मनेपदम्

For the reasons stated above, प्रथमपुरुष and एकवचन are used.

भू + ते 3.4.79 टित आत्मनेपदानां टेरे ।

भू + यक् + ते 3.1.67 सार्वधातुके यक् । ~ भावकर्मणोः

Being कित्, यक् does not cause गुण.

In लिट्,

[LSK] बभूवे III/1 ॥

भू + लिट् 3.2.115 परोक्षे लिट् । ~ भूते धातोः प्रत्ययः

भू + त 3.4.78 तिप्तस्झि…। ~ लस्य with 1.3.13 भावकर्मणोः । ~ आत्मनेपदम्

भू + एश् 3.4.81 लिटस्तझयोरेशिरेच् । ~ लस्य

भू + वुक् + ए 6.4.88 भुवो वुक् लुङ्लिटोः। ~ अचि

भूव् + भूव् + ए 6.1.8 लिटि धातोरनभ्यासस्य । ~ एकाचः द्वे प्रथमस्य

भू + भूव् + ए 7.4.60 हलादिः शेषः । ~ अभ्यासस्य

भ + भूव् + ए 7.4.73 भवतेरः । ~ लिटि अभ्यासस्य

ब + भूव् + ए 8.4.54 अभ्यासे चर्च । ~ झलाम् जश्

बभूवे

In लुट्,

भू + लुट् 3.3.15 अनद्यतने लुट् । ~ भविष्यति धातोः

भू + त 3.4.78 तिप्तस्झिसिप्थस्थमिब्वस्मस्तातांझथासाथांध्वमिड्वहिमहिङ् । ~ लस्य

भू + डा 2.4.85 लुटः प्रथमस्य डारौरसः ।

भू + तास् + डा 3.1.33 स्यतासी लृँलुँटोः । ~ प्रत्ययौ धातोः

Continue with the next sūtra.

[विधिसूत्रम्] 6.4.62 स्यसिच्सीयुट्तासिषु भावकर्मणोरुपदेशेऽज्झनग्रहदृशां वा चिण्वदिट् च । ~ अङ्गस्य

In भावे or कर्मणि, अच्-ending धातु as per उपदेश, and हन्/ग्रह्/दृश्-धातुs will optionally have modifications caused by चिण्, when स्य/सिच्/सीयुट्/तास् follows. इट्-आगम will also be attached.

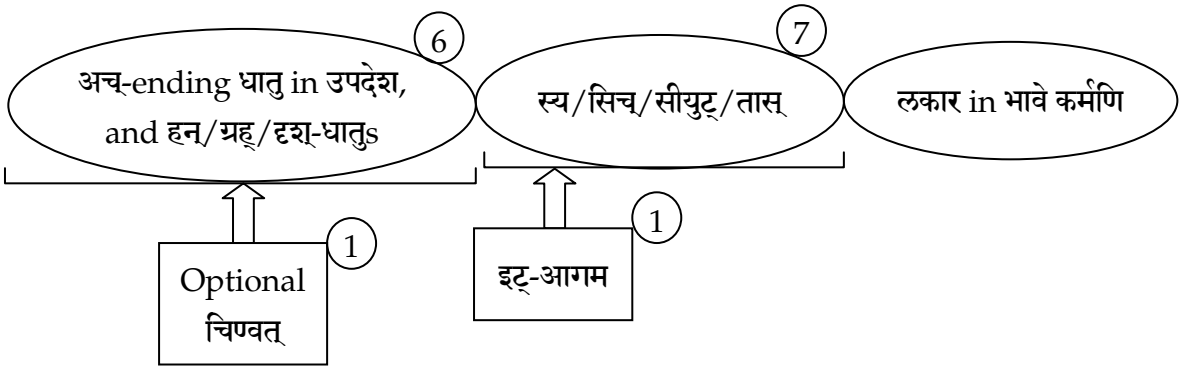

स्य-सिच्-सीयुट्-तासिषु $^{7/3}$ भावकर्मणोः $^{7/2}$ उपदेशे $^{7/1}$ अच्-हन-ग्रह-दृशाम् $^{6/3}$ वा ^{0} चिण्वत् ^{0} इट् $^{1/1}$ च ^{0} । ~ अङ्गस्य $^{6/1}$

8 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- स्य-सिच्-सीयुट्-तासिषु 7/3 – स्य in लृट् and लृङ्, सिच् in लुङ्, सीयुट् in लिङ् in आत्मनेपद, and तास् in लुट्; in परसप्तमी.
- भावकर्मणोः 7/2 – In विषयसप्तमी.
- उपदेशे 7/1 – As told in original text, without modification.
- अच्-हन-ग्रह-दृशाम् 6/3 – अच् is connected to उपदेशे, and understood as धातुs ending with it by तदन्तविधि. हन् (2P), ग्रह् (9P), and दृश् (1P) are धातुs.
- वा 0 – चिण्वद्-भाव is optional.
- चिण्वत् 0 – Modifications which चिण् would bring about will be applied to those धातुs.
  1) वृद्धि by 7.2.115 अचो ञ्णिति । and 7.2.116 अत उपधायाः।
  2) युक्-आगम by 7.3.33 आतो युक् चिण्कृतोः।
  3) घ्-आदेश by 7.3.54 हो हन्तेर्ञ्णिन्नेषु ।
  4) दीर्घ by 6.4.93 चिण्णमुलोर्दीर्घोऽन्यतरस्याम्।
- इट् 1/1 – इट्-आगम.
- च 0 – This connects two कार्यs: चिण्वद्-भाव and इट्-आगम.
- अङ्गस्य 6/1 – This is qualified by उपदेशे अचः so that तदन्तविधि is used.

[LSK] उपदेशे $^{7/1}$ यः $^{1/1}$ अच् $^{1/1}$ तद्-अन्तानाम् $^{6/3}$ हन्-आदीनाम् $^{6/3}$ च ^{0} चिणि $^{7/1}$ इव ^{0} अङ्ग-कार्यम् $^{1/1}$ वा ^{0} स्यात् $^{6/3}$ स्य-आदिषु $^{7/3}$ परेषु $^{7/3}$ भाव-कर्मणोः $^{7/2}$ गम्यमानयोः $^{7/2}$ स्य-आदीनाम् $^{6/3}$ इट्-आगमः $^{1/1}$ च ^{0} ।

Modifications on अच्-ending धातु as per उपदेश and हन्/ग्रह्/दृश्-धातुs should be like the modifications on अङ्ग which is followed by चिण्, when स्य/सिच्/सीयुट्/तास् follows and in the sense of भावे and कर्मणि. There should also be इट्-आगम for स्य/सिच्/सीयुट्/तास्.

[LSK] चिण्वद्-भाव-पक्षे $^{7/1}$ अयम् $^{1/1}$ इट् $^{1/1}$ । चिण्वद्-भावात् $^{5/1}$ वृद्धिः $^{1/1}$ ।

This इट् in भाविता is by चिण्वद्-भाव. वृद्धि is also by चिण्वद्-भाव.

[LSK] भाविता $^{III/1}$ ।

भू + लुट्	3.3.15 अनद्यतने लुट् । ~ भविष्यति धातोः
भू + त	3.4.78 तिप्तस्झि…। ~ लस्य with 1.3.13 भावकर्मणोः । ~ आत्मनेपदम्
भू + डा	2.4.85 लुटः प्रथमस्य डारौरसः ।
भू + तास् + आ	3.1.33 स्यतासी लृँलुँटोः । ~ प्रत्ययौ धातोः
भू + इट् तास् + आ	6.4.62 स्यसिच्सीयुट्तासिषु भावकर्मणोरुपदेशेऽज्झनग्रहदृशां वा चिण्वदिट् च । ~ अङ्गस्य
भौ + इतास् + आ	6.4.62 स्यसिच्सीयुट्तासिषु भावकर्मणोरुपदेशेऽज्झनग्रहदृशां वा चिण्वदिट् च । ~ अङ्गस्य
भाव् + इतास् + आ	6.1.78 एचोऽयवायावः । ~ अचि संहितायाम्
भाव् + इत् + आ	(प.) डित्त्वसामर्थ्यादभस्यापि टेर्लोपः।
भाविता	

In चिण्वद्-भाव-अभाव-पक्षे,

[LSK] भविता $^{III/1}$ ।

भू + इट् तास् + डा	7.2.35 आर्धधातुकस्येड् वलादेः ।
भो + इतास् + आ	7.3.84 सार्वधातुकार्धधातुकयोः । ~ गुणः
भव् + इतास् + आ	6.1.78 एचोऽयवायावः । ~ अचि संहितायाम्
भव् + इतास् + आ	2.4.85 लुटः प्रथमस्य डारौरसः ।
भव् + इत् + आ	(प.) डित्त्वसामर्थ्यादभस्यापि टेर्लोपः।

In लृट्, by the optional चिण्वद्-भाव, there are two forms.

[LSK] भाविष्यते, भविष्यते $^{III/1}$ ।

भू + इष्य + ते

In लोट्,

[LSK] भूयताम्[III/1] ।

भू + यक् + ताम्

In लङ्,

[LSK] अभूयत[III/1] ।

अट् + भू + यक् + त

In विधिलिङ्,

[LSK] भूयेत[III/1] ।

भू + यक् + इय् + त

In आशीर्लिङ्, by the optional चिण्वद्-भाव, there are two forms.

[LSK] भाविषीष्ट, भविषीष्ट[III/1] ।

भू + लिङ्	3.3.173 आशिषि लिङ्-लोटौ ।
भू + त	3.4.78 तिप्तस्झि…। ~ लस्य with 1.3.13 भावकर्मणोः । ~ आत्मनेपदम्
भू + सीयुट् त	3.4.102 लिङः सीयुट् ।
भू + सीय् सुट् त	3.4.107 सुट् तिथोः । ~ लिङः
भू + इट् सीय् सुट् त	6.4.62 स्यसिच्सीयुट्तासिषु भावकर्मणोरुपदेशेऽज्झनग्रहदृशां वा चिण्वदिट् च । ~ अङ्गस्य
भौ + इट् सीय् सुट् त	6.4.62 स्यसिच्सीयुट्तासिषु भावकर्मणोरुपदेशेऽज्झनग्रहदृशां वा चिण्वदिट् च । ~ अङ्गस्य
भौ + इसी स् त	6.1.66 लोपो व्योर्वलि ।
भौ + इषी स् त	8.3.59 आदेशप्रत्यययोः । ~ सः मूर्धन्यः इण्कोः
भौ + इषी ष् त	8.3.59 आदेशप्रत्यययोः । ~ सः मूर्धन्यः इण्कोः
भौ + इषी ष् ट	8.4.41 ष्टुना ष्टुः । ~ स्तोः
भाव् + इषी ष् ट	6.1.78 एचोऽयवायावः । ~ अचि संहितायाम्
भाविषीष्ट	

चिण्वद्भाव-अभाव-पक्षे,

भू + इट् सीय् स् त	7.2.35 आर्धधातुकस्येड् वलादेः ।
भो + इषीष्ट	7.3.84 सार्वधातुकार्धधातुकयोः । ~ गुणः
भव् + इषीष्ट	6.1.78 एचोऽयवायावः । ~ अचि संहितायाम्

In लुङ्,

[विधिसूत्रम्] 3.1.66 चिण् भावकर्मणोः । ~ ते च्लेः

In भावे and कर्मणि प्रयोग, चिण् is the substitute for च्लि, when त् follows.

चिण्$^{1/1}$ भावकर्मणोः$^{7/2}$ । ~ ते$^{7/1}$ च्लेः$^{6/1}$

2 words in the सूत्र; 2 words as अनुवृत्ति

- चिण् 1/1 – This is आदेश.
- भावकर्मणोः 7/2 – In विषयसप्तमी.
- ते 7/1 – In परसप्तमी; from 3.1.60 चिण् ते पदः।.
- च्लेः 6/1 – In स्थानेयोगा षष्ठी. from 3.1.44 च्लेः सिच्।.

[LSK] च्लेः$^{6/1}$ चिण्$^{1/1}$ स्यात्$^{III/1}$ भाव-कर्म-वाचिनि$^{7/1}$ त-शब्दे$^{7/1}$ परे$^{7/1}$ ।

चिण् is the substitute in the place of च्लि when त, a suffix in आत्पमेपद III/1 which denotes भाव and कर्म follows.

[LSK] अभावि$^{III/1}$ ।

भू + लुङ्	3.2.110 लुङ् । ~ भूते धातोः
भू + त	3.4.78 तिप्तस्झिसिप्थस्थमिब्वस्मस्तातांझथासाथांध्वमिड्वहिमहिङ् । ~ लस्य
भू + च्लि + त	3.1.43 च्लि लुङि । ~ धातोः
भू + चिण् + त	3.1.66 चिण् भावकर्मणोः । ~ ते च्लेः
भौ + इ + त	7.2.115 अचो ञ्णिति । ~ वृद्धिः
भाव् + इ + त	6.1.78 एचोऽयवायावः । ~ आत् संहितायाम्
भाव् + इ	6.4.104 चिणो लुक् ।
अट् + भावि	6.4.71 लुङ्लङ्लृङ्क्ष्वडुदात्तः । ~ अङ्गस्य

In लृङ्, by the optional चिण्वद्-भाव, there are two forms.

[LSK] अभाविष्यत, अभविष्यत$^{III/1}$ ।

2. भू (1P) in कर्मणि

[LSK] अकर्मकः $^{1/1}$ अपि ^{0} उपसर्गवशात् $^{5/1}$ सकर्मकः $^{1/1}$।

Even if the धातु is अकर्मक, by the force of उपसर्ग, it can become सकर्मक.

[LSK] अनुभूयते $^{III/1}$ आनन्दः $^{1/1}$ चैत्रेण $^{3/1}$ त्वया $^{3/1}$ मया $^{3/1}$ च ^{0} ।

The happiness is experienced by Caittra, by you, and by me.

[LSK] अनुभूयेते $^{III/2}$ । अनुभूयन्ते $^{III/3}$ ।

The conjugation is like अदन्त-अङ्ग with आत्मनेपद in कर्तरि.

[LSK] त्वम् $^{1/1}$ अनुभूयसे $^{II/1}$। अहम् $^{1/1}$ अनुभूये $^{I/1}$।

The तिङ् has concordance with the कर्म.

[LSK] अन्वभावि $^{III/1}$।

The same प्रक्रिया as भावे.

[LSK] अन्वभाविषाताम्, अन्वभविषाताम् $^{III/1}$।

When suffixes other than त follow, the विकरण is सिच्.

भू + सिच् + आताम् 3.1.44 च्लेः सिच् ।

An optional चिण्वद्-भाव is given to भू.

भू + इस् + आताम् 6.4.62 स्यसिच्सीयुट्तासिषु भावकर्मणोरुपदेशेऽज्झनग्रहदृशां वा चिण्वदिट् च । ~ अङ्गस्य

भौ + इस् + आताम् 6.4.62 स्यसिच्सीयुट्तासिषु भावकर्मणोरुपदेशेऽज्झनग्रहदृशां वा चिण्वदिट् च । ~ अङ्गस्य

भाव् + इसाताम् 6.1.78 एचोऽयवायावः । ~ आत् संहितायाम्

अट् + भाव् + इसाताम् 6.4.71 लुङ्लङ्लृङ्क्ष्वडुदात्तः । ~ अङ्गस्य

अभाविषाताम् 8.3.59 आदेशप्रत्यययोः।

अनु + अभाविषाताम्

अन्वभाविषाताम् 6.1.77 इको यणचि । ~ संहितायाम्

चिण्वद्-भाव-अभाव-पक्षे,

भू + इस् + आताम् 7.2.35 आर्धधातुकस्येड् वलादेः।

7.2.1 सिचि वृद्धिः परस्मैपदेषु । does not apply as it is with आत्मनेपद.

भो + इस् + आताम् 7.3.84 सार्वधातुकार्धधातुकयोः । ~ गुणः

भव् + इसाताम् 6.1.78 एचोऽयवायावः । ~ आत् संहितायाम्

अट् + भव् + इसाताम् 6.4.71 लुङ्लङ्लृङ्क्ष्वडुदात्तः । ~ अङ्गस्य

अभविषाताम् 8.3.59 आदेशप्रत्यययोः।

अनु + भू (1P) to experience in कर्मणि

लट् अनु + भूय (अदन्त-अङ्ग) + तङ्		
अनुभूयते	अनुभूयेताम्	अनुभूयन्ते
अनुभूयसे	अनुभूयेथाम्	अनुभूयध्वे
अनुभूये	अनुभूयावहे	अनुभूयामहे
लिट् अनु + बभूव् + तङ्		
अनुबभूवे	अनुबभूवाते	अनुबभूविरे
अनुबभूविषे	अनुबभूवाथे	अनुबभूविढ्वे/अनुबभूविध्वे
अनुबभूवे	अनुबभूविवहे	अनुबभूविमहे
लुट् अनु + भाव् (चिण्वद्भावे)/भव् (तदभावे) + इतास् + तङ्		
अनुभाविता/अनुभविता	अनुभावितारौ/अनुभवितारौ	अनुभावितारः/अनुभवितारः
अनुभावितासे/अनुभवितासे	अनुभावितासाथे/अनुभवितासाथे	अनुभावितास्वे/अनुभवितास्वे
अनुभावितास्वे/अनुभवितास्वे	अनुभावितास्वहे/अनुभवितास्वहे	अनुभावितास्महे/अनुभवितास्महे
लृट् अनु + भाव् (चिण्वद्भावे)/भव् (तदभावे) + इष्य + तङ्		
अनुभाविष्यते/अनुभविष्यते	अनुभाविष्येते/अनुभाविष्येते	अनुभाविष्यन्ते/अनुभविष्यन्ते
अनुभाविष्यसे/अनुभविष्यसे	अनुभाविष्येथे/अनुभाविष्येथे	अनुभाविष्यध्वे/अनुभविष्यध्वे
अनुभाविष्ये/अनुभाविष्ये	अनुभाविष्यावहे/अनुभविष्यावहे	अनुभाविष्यामहे/अनुभविष्यामहे
लोट् अनु + भूय (अदन्त-अङ्ग) + तङ्		
अनुभूयताम्	अनुभूयेताम्	अनुभूयन्ताम्
अनुभूयस्व	अनुभूयेथाम्	अनुभूयध्वम्
अनुभूयै	अनुभूयावहै	अनुभूयामहै
लङ् अनु + अट् + भूय (अदन्त-अङ्ग) + तङ्		
अन्वभूयत	अन्वभूयेताम्	अन्वभूयन्त
अन्वभूयथाः	अन्वभूयेथाम्	अन्वभूयध्वम्
अन्वभूये	अन्वभूयावहि	अन्वभूयामहि
विधिलिङ् अनु + भूये(य, subject to लोपो व्योर्वलि) + तङ्		
अनुभूयेत	अनुभूयेयाताम्	अनुभूयेरन्
अनुभूयेथाः	अनुभूयेयाथाम्	अनुभूयेध्वम्
अनुभूयेय	अनुभूयेवहि	अनुभूयेमहि

आशीर्लिङ् अनु + भाव् (चिण्वद्भावे)/भव् (तदभावे) + इषी(य, subject to लोपो व्योर्वलि)(स् before त्/थ्) + तङ्		
अनुभाविषीष्ट/अनुभविषीष्ट	अनुभाविषीयास्ताम्/अनुभविषीयास्ताम्	अनुभाविषीरन्/अनुभविषीरन्
अनुभाविषीष्ठाः/अनुभविषीष्ठाः	अनुभाविषीयास्थाम्/अनुभविषीयास्थाम्	अनुभाविषीढ्वम्/अनुभाविषीध्वम् अनुभविषीढ्वम्/अनुभविषीध्वम्
अनुभाविषीय/अनुभविषीय	अनुभाविषीवहि/अनुभविषीवहि	अनुभाविषीमहि/अनुभविषीवहि
लुङ् अनु + अट् + भाव् (चिण्वद्भावे)/भव् (तदभावे) + इष् + तङ्		
अन्वभावि	अन्वभाविषाताम्/अन्वभविषाताम्	अन्वभाविषत/अन्वभविषत
अन्वभाविष्ठाः/अन्वभविष्ठाः	अन्वभाविषाथाम्/अन्वभविषाथाम्	अन्वभाविढ्वम्/अन्वभाविध्वम् अन्वभविढ्वम्/अन्वभविध्वम्
अन्वभाविषि/अन्वभविषि	अन्वभाविष्वहि/अन्वभविष्वहि	अन्वभाविष्महि/अन्वभविष्महि
लृङ् अनु + अट् + भाव् (चिण्वद्भावे)/भव् (तदभावे) + इष्य (अदन्त-अङ्ग) + तङ्		
अन्वभाविष्यत/अन्वभविष्यत	अन्वभाविष्येताम्/अन्वभाविष्येताम्	अन्वभाविष्यन्त/अन्वभविष्यन्त
अन्वभाविष्यथाः/अन्वभविष्यथाः	अन्वभाविष्येथाम्/अन्वभाविष्येथाम्	अन्वभाविष्यध्वम्/अन्वभविष्यध्वम्
अन्वभाविष्ये/अन्वभाविष्ये	अन्वभाविष्यावहि/अन्वभविष्यावहि	अन्वभाविष्यामहि/अन्वभविष्यामहि

3. भावि (भू + णि) in भावे and कर्मणि

== लट् ==

भू + णिच्	3.1.26 हेतुमति च । ~ णिच् धातोः
भौ + इ	7.2.115 अचो ञ्णिति । ~ वृद्धिः
भाव् + इ	6.1.78 एचोऽयवायावः। ~ अचि संहितायाम्
भावि	3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः।
भावि + लट्	3.2.123 वर्तमाने लट् । ~ धातोः प्रत्ययः परश्च
भावि + यक् + ते	3.1.67 सार्वधातुके यक् । ~ भावकर्मणोः
भाव् + य + ते	6.4.51 णेरनिटि । ~ लोपः आर्धधातुके

[LSK] णि-लोप: $^{1/1}$।

When यक्, which is अनिट् आर्धधातुक, follows, the णिच् is elided by 6.4.51 णेरनिटि ।.

[LSK] भाव्यते $^{III/1}$ । It is made to be.

== लिट् ==

[LSK] भावयाञ्चक्रे, भावयाम्बभूवे, भावयामासे $^{III/1}$ ।

भावि + लिट्	3.2.115 परोक्षे लिट् । ~ भूते धातोः
भावि + आम् + लिट्	(वा.) कास्यनेकाच आम् वक्तव्यः । ~ लिटि
भावय् + आम् + लिट्	6.4.55 अयामन्ताल्वाय्येल्विष्णुषु । ~ णेः

This is an अपवाद for 6.4.51 णेरनिटि । ~ लोपः आर्धधातुके.

भावय् + आम्	2.4.81 आमः । ~ लुक्
भावयाम् + कृ + लिट्	3.1.40 कृञ् चानुप्रयुज्यते लिटि । ~ आमः

== लुट् ==

[LSK] चिण्वद्^{0} इट्$^{1/1}$ ।

The इ of भावि is णिच्, which is the original form of उपदेश. Thus भावि is a धातु ending with अच् which is in उपदेश. When such धातु is followed by तास् and conjugated in भावे or कर्मणि, an optional चिण्वद्-भाव and इट्-आगम are given by 6.4.62 स्यसिच्सीयुट्तासिषु ...।.

[LSK] आभीयत्वेन$^{3/1}$ असिद्धत्वात्$^{5/1}$ णि-लोप:$^{1/1}$ ।

The इट्-आगम by 6.4.62 स्यसिच्सीयुट्तासिषु ...। is an अभीयकार्य. From the standpoint of another आभीयकार्य, 6.4.51 णेरनिटि ।, that इट्-आगम is असिद्धवत्, not seen. Because of this, णि can be elided by 6.4.51 णेरनिटि ।, though इट् is present.

[LSK] भाविता, भावयिता$^{III/1}$ ।

भावि + लुट्	3.3.15 अनद्यतने लुट् । ~ भविष्यति धातोः
भावि + तास् + डा	3.1.33 स्यतासी लृँलुँटोः । ~ प्रत्ययौ धातोः
भावि + इट् तास् + आ	6.4.62 स्यसिच्सीयुट्तासिषु भावकर्मणोरुपदेशेऽज्झनग्रहदृशां वा चिण्वदिट् च । ~ अङ्गस्य
भाव् + तास् + आ	6.4.51 णेरनिटि । ~ लोपः आर्धधातुके

Note that णि-लोप by 6.4.51 णेरनिटि । is नित्य to वृद्धि by 6.4.62 स्यसिच्सीयुट्तासिषु ...।.

In चिण्वद्-भाव-अभाव-पक्षे,

भावि + तास् + ते	3.1.33 स्यतासी लृँलुँटोः । ~ प्रत्ययौ धातोः
भावि + इट् तास् + ते	7.2.35 आर्धधातुकस्येड् वलादेः ।
भावे + इतास् + ते	7.3.84 सार्वधातुकार्धधातुकयोः । ~ गुणः
भावय् + इतास् + ते	6.1.78 एचोऽयवायावः । ~ अचि संहितायाम्

== लृट् ==

[LSK] भाविष्यते, भावयिष्यते III/1 ।

भावि + लृट् 3.3.13 लृट् शेषे च । ~ भविष्यति धातोः

भावि + स्य + ते 3.1.33 स्यतासी लृँलुँटोः । ~ प्रत्ययौ धातोः

भावि + इट् स्य + ते 6.4.62 स्यसिच्सीयुट्तासिषु भावकर्मणोरुपदेशेऽज्झनग्रहदृशां वा चिण्वदिट् च । ~ अङ्गस्य

भाव् + इस्य + ते 6.4.51 णेरनिटि । ~ लोपः आर्धधातुके

इट् is आभीयकार्य, thus असिद्धवत् for another आभीयकार्य, which is णिलोप.

भाविष्यते 8.3.59 आदेशप्रत्यययोः ।

In चिण्वद्-भाव-अभाव-पक्षे,

भावि + स्य + ते 3.1.33 स्यतासी लृँलुँटोः । ~ प्रत्ययौ धातोः

भावि + इट् स्य + ते 7.2.35 आर्धधातुकस्येड् वलादेः ।

भावे + इस्य + ते 7.3.84 सार्वधातुकार्धधातुकयोः । ~ गुणः

भावय् + इस्य + ते 6.1.78 एचोऽयवायावः । ~ अचि संहितायाम्

भावयिष्यते 8.3.59 आदेशप्रत्यययोः ।

== लोट् ==

भावि + लोट् 3.3.162 लोट् च । ~ विधिनिमन्त्रणामन्त्रणाधीष्टसम्प्रश्नप्रार्थनेषु धातोः

भावि + त 3.4.78 तिप्तस्झिसिप्थस्थमिब्वस्मस्तातांझथासाथांध्वमिड्वहिमहिङ् । ~ लस्य

भावि + त् ए 3.4.79 टित आत्मनेपदानां टेरे । ~ लस्य

भावि + त् आम् 3.4.90 आमेतः । ~ लोटः

भावि + यक् + ताम् 3.1.67 सार्वधातुके यक् । ~ भावकर्मणोः धातोः

भाव् + य + ताम् 6.4.51 णेरनिटि । ~ लोपः आर्धधातुके

अट् भाव्यम् 6.4.71 लुङ्लङ्लृङ्क्ष्वडुदात्तः। ~ अङ्गस्य

== लङ् ==

[LSK] अभाव्यत III/1 ।

भावि + लङ् 3.2.111 अनद्यतने लङ् । ~ अनद्यतने भूते धातोः

भावि + त 3.4.78 तिप्तस्झिसिप्थस्थमिब्वस्मस्तातांझथासाथांध्वमिड्वहिमहिङ् । ~ लस्य

भावि + यक् + त 3.1.67 सार्वधातुके यक् । ~ भावकर्मणोः धातोः

भाव् + य + त 6.4.51 णेरनिटि । ~ लोपः आर्धधातुके

अट् भाव्यत 6.4.71 लुङ्लङ्लृङ्क्ष्वडुदात्तः। ~ अङ्गस्य

== विधिलिङ् ==

[LSK] भाव्येत[III/1] ।

भावि + लिङ्	3.3.161 विधिनिमन्त्रणामन्त्रणाधीष्टसम्प्रश्नप्रार्थनेषु लिङ् । ~ धातोः
भावि + त	3.4.78 तिप्तस्झिसिप्थस्थमिब्वस्मस्तातांझथासाथांध्वमिड्वहिमहिङ् । ~ लस्य
भावि + सीयुट् त	3.4.102 लिङः सीयुट् ।
भावि + ईय् त	7.2.79 लिङः सलोपोऽनन्त्यस्य । ~ सार्वधातुके
भावि + ई त	6.1.66 लोपो व्योर्वलि ।
भावि + यक् + ईत	3.1.67 सार्वधातुके यक् । ~ भावकर्मणोः धातोः
भाव् + य + ईत	6.4.51 णेरनिटि । ~ लोपः आर्धधातुके
भाव्ये + त	6.1.87 आद्गुणः । ~ अचि एकः पूर्वपरयोः संहितायाम्

== आशीर्लिङ् ==

[LSK] भाविषीष्ट, भावयिषीष्ट[III/1] ।

भावि + लिङ्	3.3.173 आशिषि लिङ्-लोटौ ।
भावि + त	3.4.78 तिप्तस्झिसिप्थस्थमिब्वस्मस्तातांझथासाथांध्वमिड्वहिमहिङ् । ~ लस्य
भावि + सीयुट् त	3.4.102 लिङः सीयुट् ।
भावि + सीय् सुट् त	3.4.107 सुट् तिथोः । ~ लिङः
भावि + सी स् त	6.1.66 लोपो व्योर्वलि ।
भावि + इट् सीस्त	6.4.62 स्यसिच्सीयुट्तासिषु भावकर्मणोरुपदेशेऽज्झनग्रहदृशां वा चिण्वदिट् च । ~ अङ्गस्य
भाव् + इसीस्त	6.4.51 णेरनिटि । ~ लोपः आर्धधातुके

इट् is आभीयकार्य, thus असिद्धवत् for another आभीयकार्य, which is णिलोप.

भाव् + इषी स् त	8.3.59 आदेशप्रत्यययोः । ~ सस्य मूर्धन्यः इण्कोः
भाव् + इषी ष् त	8.3.59 आदेशप्रत्यययोः । ~ सस्य मूर्धन्यः इण्कोः
भाव् + इषी ष् ट	8.4.41 ष्टुना ष्टुः । ~ स्तोः

In चिण्वद्-भाव-अभाव-पक्षे,

भावि + इट् सीस्त	7.2.35 आर्धधातुकस्येड् वलादेः ।
भावे + इसीस्त	7.3.84 सार्वधातुकार्धधातुकयोः । ~ गुणः
भावय् + इसीस्त	6.1.78 एचोऽयवायावः । ~ अचि संहितायाम्

== लुङ् ==

[LSK] अभावि[III/1] ।

भावि + लुङ् 3.2.110 लुङ् । ~ भूते धातोः

भावि + त 3.4.78 तिप्तस्झिसिप्थस्थमिब्वस्मस्तातांझथासाथांध्वमिड्वहिमहिङ् । ~ लस्य

भावि + च्लि + त 3.1.43 च्लि लुङि । ~ धातोः

भावि + चिण् + त 3.1.66 चिण् भावकर्मणोः । ~ ते च्लेः

भाव् + इ + त 6.4.51 णेरनिटि । ~ लोपः आर्धधातुके

Here, 6.4.51 णेरनिटि । is नित्य to 7.2.115 अचो ञ्णिति ।. Even after applying वृद्धिः, the status of being णिच् is not lost for 6.4.51 णेरनिटि ।.

भाव् + इ 6.4.104 चिणो लुक् ।

अट् + भावि 6.4.71 लुङ्लङ्लृङ्क्ष्वडुदात्तः । ~ अङ्गस्य

[LSK] अभाविषाताम्[III/2] ।

भावि + लुङ् 3.2.110 लुङ् । ~ भूते धातोः

भावि + आताम् 3.4.78 तिप्तस्झिसिप्थस्थमिब्वस्मस्तातांझथासाथांध्वमिड्वहिमहिङ् । ~ लस्य

भावि + च्लि + आताम् 3.1.43 च्लि लुङि । ~ धातोः

भावि + सिच् + आताम् 3.1.44 च्लेः सिच् ।

The णिच् is an उपदेशे अच्, thus the धातु भावि which ends with such अच् gains चिण्वद्भाव when followed by सिच्.

भावि + इट् स् + आताम् 6.4.62 स्यसिच्सीयुट्तासिषु भावकर्मणोरुपदेशेऽज्झनग्रहदृशां वा चिण्वदिट् च । ~ अङ्गस्य

भाव् + इस् + आताम् 6.4.51 णेरनिटि । ~ लोपः आर्धधातुके

इट् is आभीयकार्य, thus असिद्धवत् for another आभीयकार्य, which is णिलोप.

अट् + भाविसाताम् 6.4.71 लुङ्लङ्लृङ्क्ष्वडुदात्तः । ~ अङ्गस्य

अभाविषाताम् 8.3.59 आदेशप्रत्यययोः । ~ मूर्धन्यः

In चिण्वद्-भाव-अभाव-पक्षे,

[LSK] अभावयिषाताम्[III/2] ॥

भावि + सिच् + आताम् 3.1.44 च्लेः सिच् ।

भावि + इट् स् + आताम् 7.2.35 आर्धधातुकस्येड् वलादेः ।

भावे + इस् + आताम् 7.3.84 सार्वधातुकार्धधातुकयोः । ~ गुणः

भावय् + इस् + आताम् 6.1.78 एचोऽयवायावः । ~ अचि संहितायाम्

अट् + भावयिसाताम् 6.4.71 लुङ्लङ्लृङ्क्ष्वडुदात्तः । ~ अङ्गस्य

अभावयिषाताम् 8.3.59 आदेशप्रत्यययोः । ~ मूर्धन्यः

== लृङ् ==

चिण्वद्भावपक्षे

भावि + इट् स्य + त 6.4.62 स्यसिच्सीयुट्तासिषु भावकर्मणोरुपदेशेऽज्झनग्रहदृशां वा चिण्वदिट् च । ~ अङ्गस्य

भाव् + इस्य + त 6.4.51 णेरनिटि । ~ लोपः आर्धधातुके

तद्भावे

भावि + इट् स्य + त 7.2.35 आर्धधातुकस्येड् वलादेः ।

भावे + इस्य + त 7.3.84 सार्वधातुकार्धधातुकयोः । ~ गुणः

भावय् + इस्य + त 6.1.78 एचोऽयवायावः । ~ अचि संहितायाम्

अनु + भावि to make someone experience in कर्मणि

लट् अनु + भाव्य (अदन्त-अङ्ग) + तङ्		
अनुभाव्यते	अनुभाव्येते	अनुभाव्यन्ते
अनुभाव्यसे	अनुभाव्येथे	अनुभाव्यध्वे
अनुभाव्ये	अनुभाव्यावहे	अनुभाव्यामहे
लिट् अनु + भावयाम् + अनुप्रयोग कृञ् + तङ्		
अनुभावयाञ्चक्रे	अनुभावयाञ्चक्राते	अनुभावयाञ्चक्रिरे
अनुभावयाञ्चकृषे	अनुभावयाञ्चक्राथे	अनुभावयाञ्चकृढ्वे
अनुभावयाञ्चक्रे	अनुभावयाञ्चकृवहे	अनुभावयाञ्चकृमहे
अनुभावयाम्बभूवे	अनुभावयाम्बभूवाते	अनुभावयाम्बभूविरे
अनुभावयाम्बभूविषे	अनुभावयाम्बभूवाथे	अनुभावयाम्बभूविढ्वे/अनुभावयाम्बभूविध्वे
अनुभावयाम्बभूवे	अनुभावयाम्बभूविवहे	अनुभावयाम्बभूविमहे
अनुभावयामासे	अनुभावयामासाते	अनुभावयामासिरे
अनुभावयामासिथ	अनुभावयामासाथे	अनुभावयामासिध्वे
अनुभावयामासे	अनुभावयामासिवहे	अनुभावयामासिमहे
लुट् अनु + भाव् (चिण्वद्भावे)/भावयि (तद्भावे) + इतास् + तङ्		
अनुभाविता/अनुभावयिता	अनुभावितारौ/अनुभावयितारौ	अनुभावितारः/अनुभावयितारः
अनुभावितासे/अनुभावयितासे	अनुभावितासाथे/अनुभावयितासाथे	अनुभाविताध्वे/अनुभावयिताध्वे
अनुभावियताहे/अनुभावयिताहे	अनुभावितास्वहे/अनुभावयितास्वहे	अनुभावितास्महे/अनुभावयितास्महे

लृट् अनु + भाव् (चिण्वद्भावे)/भावयि (तदभावे) + इष्य + तङ्		
अनुभाविष्यते/अनुभावयिष्यते	अनुभाविष्येते/अनुभावयिष्येते	अनुभाविष्यन्ते/अनुभावयिष्यन्ते
अनुभाविष्यसे/अनुभावयिष्यसे	अनुभाविष्येथे/अनुभावयिष्येथे	अनुभाविष्यध्वे/अनुभावयिष्यध्वे
अनुभाविष्ये/अनुभावयिष्ये	अनुभाविष्यावहे/अनुभावयिष्यावहे	अनुभाविष्यामहे/अनुभावयिष्यामहे
लोट् अनु + भाव्य (अदन्त-अङ्ग) + तङ्		
अनुभाव्यताम्	अनुभाव्येताम्	अनुभाव्यन्ताम्
अनुभाव्यस्व	अनुभाव्येथाम्	अनुभाव्यध्वम्
अनुभाव्यै	अनुभाव्यावहै	अनुभाव्यामहै
लङ् अनु + अट् + भाव्य (अदन्त-अङ्ग) + तङ्		
अन्वभाव्यत	अन्वभाव्येताम्	अन्वभाव्यन्त
अन्वभाव्यथाः	अन्वभाव्येथाम्	अन्वभाव्यध्वम्
अन्वभाव्ये	अन्वभाव्यावहि	अन्वभाव्यामहि
विधिलिङ् अनु + भाव्ये(य्, subject to लोपो व्योर्वलि) + तङ्		
अनुभाव्येत	अनुभाव्येयाताम्	अनुभाव्येरन्
अनुभाव्येथाः	अनुभाव्येथाम्	अनुभाव्येध्वम्
अनुभाव्येय	अनुभाव्येवहि	अनुभाव्येमहि
आशीर्लिङ् अनु + भाव् (चिण्वद्भावे)/भावय् (तदभावे) + इषी(य्, subject to लोपो व्योर्वलि)(स् before त/थ) + तङ्		
अनुभाविषीष्ट/अनुभावयिषीष्ट	अनुभाविषीयास्ताम्/अनुभावयिषीयास्ताम्	अनुभाविषीरन्/अनुभावयिषीरन्
अनुभाविषीष्ठाः/अनुभावयिषीष्ठाः	अनुभाविषीयास्थाम्/अनुभावयिषीयास्थाम्	अनुभाविषीढ्वम्/अनुभाविषीध्वम् अनुभावयिषीढ्वम्/अनुभावयिषीध्वम्
अनुभाविषीय/अनुभावयिषीय	अनुभाविषीवहि/अनुभावयिषीवहि	अनुभाविषीमहि/अनुभावयिषीवहि
लुङ् अनु + अट् + भाव् (चिण्वद्भावे)/भावय् (तदभावे) + इष् + तङ्		
अन्वभावि	अन्वभाविषाताम्/अन्वभावयिषाताम्	अन्वभाविषत/अन्वभावयिषत
अन्वभाविष्ठाः/अन्वभावयिष्ठाः	अन्वभाविषाथाम्/अन्वभावयिषाथाम्	अन्वभाविढ्वम्/अन्वभाविध्वम् अन्वभावयिढ्वम्/अन्वभावयिध्वम्
अन्वभाविषि/अन्वभावयिषि	अन्वभाविष्वहि/अन्वभावयिष्वहि	अन्वभाविष्महि/अन्वभावयिष्महि
लृङ् अनु + अट् + भाव् (चिण्वद्भावे)/भावय् (तदभावे) + इष्य (अदन्त-अङ्ग) + तङ्		
अन्वभाविष्यत/अन्वभावयिष्यत	अन्वभाविष्येताम्/अन्वभाविष्येताम्	अन्वभाविष्यन्त/अन्वभावयिष्यन्त
अन्वभाविष्यथाः/अन्वभावयिष्यथाः	अन्वभाविष्येथाम्/अन्वभाविष्येथाम्	अन्वभाविष्यध्वम्/अन्वभावयिष्यध्वम्
अन्वभाविष्ये/अन्वभाविष्ये	अन्वभाविष्यावहि/अन्वभावयिष्यावहि	अन्वभाविष्यामहि/अन्वभावयिष्यामहि

4. बुभूष (भू + सन्) in कर्मणि

== लट् ==

[LSK] बुभूष्यते III/1 ।

भू + सन् 3.1.7 धातोः कर्मणः समानकर्तृकादिच्छायां वा ।

By 7.2.12 सनि ग्रह-गुहोश्च । ~ उकः, इट्-आगम does not come for उवर्ण-ending धातु when followed by सन्

भू + भू + स 6.1.9 सन्यङोः । ~ धातोः एकाचः प्रथमस्य द्वे अजादेः द्वितीयस्य

By 1.2.9 इको झल् । ~ सन् कित्, the सन् preceded by ऊ of भू is कित्. Thus गुण by 7.3.84 सार्वधातुकार्धधातुकयोः। is negated by 1.1.5 क्ङिति च ।.

भु + भू + स 7.4.60 हलादिः शेषः । ~ अभ्यासस्य

बु + भू + स 8.4.54 अभ्यासे चर्च । ~ झलाम् जश्

बु + भू + ष 8.3.59 आदेशप्रत्यययोः । ~ इण्कोः सः मूर्धन्यः

बुभूष 3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः ।

बुभूष + लट् 3.2.123 वर्तमाने लट् । ~ धातोः प्रत्ययः परश्च

बुभूष + यक् + ते 3.1.67 सार्वधातुके यक् । ~ भावकर्मणोः

बुभूष् + य + ते 6.4.48 अतो लोपः । ~ आर्धधातुके

== लिट् ==

[LSK] बुभूषाञ्चक्रे III/1 ।

बुभूष + लिट् 3.2.115 परोक्षे लिट् । ~ भूते धातोः

बुभूष + आम् + लिट् (वा.) कास्यनेकाच आम् वक्तव्यः । ~ लिटि

बुभूष् + आम् + लिट् 6.4.48 अतो लोपः । ~ आर्धधातुके

बुभूष् + आम् 2.4.81 आमः । ~ लुक्

बुभूषाम् + कृ + लिट् 3.1.40 कृञ् चानुप्रयुज्यते लिटि । ~ आमः

== लुट् ==

[LSK] बुभूषिता [III/1] ।

बुभूष + लुट् 3.3.15 अनद्यतने लुट् । ~ भविष्यति धातोः

बुभूष + तास् + डा 3.1.33 स्यतासी लृँलुँटोः । ~ प्रत्ययौ धातोः

बुभूष + इट् तास् + आ 6.4.62 स्यसिच्सीयुट्तासिषु भावकर्मणोरुपदेशेऽज्झनग्रहदृशां वा चिण्वदिट् च । ~ अङ्गस्य

बुभूष् + इतास् + आ 6.4.48 अतो लोपः । ~ आर्धधातुके [10]

बुभूषिता

In चिण्वद्-भाव-अभाव-पक्षे, the final forms are the same.

बुभूष + इट् तास् + डा 7.2.35 आर्धधातुकस्येड् वलादेः ।

बुभूष् + इतास् + डा 6.4.48 अतो लोपः । ~ आर्धधातुके

बुभूषिता

== लृट् ==

[LSK] बुभूषिष्यते [III/1] ॥

In the same manner as लुट्.

== लोट् ==

In the same manner as लुट्.

== लङ् ==

In the same manner as लुट्.

== विधिलिङ् ==

In the same manner as लुट्.

[10] 6.4.48 अतो लोपः । ~ आर्धधातुके is अन्तरङ्ग to 7.2.115 अचो ञ्णिति। ~ वृद्धिः, as it depends on less factors.

== आशीर्लिङ् ==

[LSK] बुभूषिषीष्ट III/1 ।

The forms in चिण्वद्भाव and non-चिण्वद्भाव are the same. The difference is only in how इट् comes.

बुभूष + इट् सीस्त 6.4.62 स्यसिच्सीयुट्तासिषु भावकर्मणोरुपदेशेऽज्झनग्रहदृशां वा चिण्वदिट् च । ~ अङ्गस्य

बुभूष् + इसीस्त 6.4.48 अतो लोपः । ~ आर्धधातुके

In चिण्वद्-भाव-अभाव-पक्षे,

बुभूष + इट् सीस्त 7.2.35 आर्धधातुकस्येड् वलादेः ।

बुभूष् + इसीस्त 6.4.48 अतो लोपः । ~ आर्धधातुके

== लुङ् ==

In III/1,

बुभूष + च्लि + त 3.1.43 च्लि लुङि । ~ धातोः

बुभूष + चिण् + त 3.1.66 चिण् भावकर्मणोः । ~ ते च्लेः

बुभूष् + इ + त 6.4.48 अतो लोपः । ~ आर्धधातुके

बुभूष् + इ 6.4.104 चिणो लुक् ।

अट् + बुभूषि 6.4.71 लुङ्लङ्लृङ्क्ष्वडुदात्तः । ~ अङ्गस्य

In III/2 onward, the forms in चिण्वद्भाव and non-चिण्वद्भाव are the same. The difference is only how इट् comes.

बुभूष + च्लि + आताम् 3.1.43 च्लि लुङि । ~ धातोः

बुभूष + सिच् + आताम् 3.1.44 च्लेः सिच् ।

बुभूष + इट् स् + आताम् 6.4.62 स्यसिच्सीयुट्तासिषु भावकर्मणोरुपदेशेऽज्झनग्रहदृशां वा चिण्वदिट् च । ~ अङ्गस्य

बुभूष् + इस् + आताम् 6.4.48 अतो लोपः । ~ आर्धधातुके

In चिण्वद्-भाव-अभाव-पक्षे,

बुभूष + इट् स् + आताम् 7.2.35 आर्धधातुकस्येड् वलादेः ।

बुभूष् + इस् + आताम् 6.4.48 अतो लोपः । ~ आर्धधातुके

== लृङ् ==

चिण्वद्भावपक्षे

बुभूष + इट् स्य + त 6.4.62 स्यसिच्सीयुट्तासिषु भावकर्मणोरुपदेशेऽज्झनग्रहदृशां वा चिण्वदिट् च । ~ अङ्गस्य

बुभूष् + इस्य + त 6.4.48 अतो लोपः । ~ आर्धधातुके

तदभावे

बुभूष + इट् स्य + त 7.2.35 आर्धधातुकस्येड् वलादेः ।

बुभूष् + इस्य + त 6.4.48 अतो लोपः । ~ आर्धधातुके

अनु + भावि to make someone experience in कर्मणि

लट् अनु + बुभूष्य (अदन्त-अङ्ग) + तङ्		
अनुबुभूष्यते	अनुबुभूष्येते	अनुबुभूष्यन्ते
अनुबुभूष्यसे	अनुबुभूष्येथे	अनुबुभूष्यध्वे
अनुबुभूष्ये	अनुबुभूष्यावहे	अनुबुभूष्यामहे
लिट् अनु + बुभूषाम् + अनुप्रयोग कृञ् + तङ्		
अनुबुभूषाञ्चक्रे	अनुबुभूषाञ्चक्राते	अनुबुभूषाञ्चक्रिरे
अनुबुभूषाञ्चकृषे	अनुबुभूषाञ्चक्राथे	अनुबुभूषाञ्चकृढ्वे
अनुबुभूषाञ्चक्रे	अनुबुभूषाञ्चकृवहे	अनुबुभूषाञ्चकृमहे
अनुबुभूषाम्बभूवे	अनुबुभूषाम्बभूवाते	अनुबुभूषाम्बभूविरे
अनुबुभूषाम्बभूविषे	अनुबुभूषाम्बभूवाथे	अनुबुभूषाम्बभूविढ्वे/अनुबुभूषाम्बभूविध्वे
अनुबुभूषाम्बभूवे	अनुबुभूषाम्बभूविवहे	अनुबुभूषाम्बभूविमहे
अनुबुभूषामासे	अनुबुभूषामासाते	अनुबुभूषामासिरे
अनुबुभूषामासिथ	अनुबुभूषामासाथे	अनुबुभूषामासिध्वे
अनुबुभूषामासे	अनुबुभूषामासिवहे	अनुबुभूषामासिमहे
लुट् अनु + बुभूष् + इतास् + तङ्		
अनुबुभूषिता	अनुबुभूषितारौ	अनुबुभूषितारः
अनुबुभूषितासे	अनुबुभूषितासाथे	अनुबुभूषिताध्वे
अनुबुभूषिताहे	अनुबुभूषितास्वहे	अनुबुभूषितास्महे

लृट् अनु + बुभूष् + इष्य + तङ्		
अनुबुभूषिष्यते	अनुबुभूषिष्येते	अनुबुभूषिष्यन्ते
अनुबुभूषिष्यसे	अनुबुभूषिष्येथे	अनुबुभूषिष्यध्वे
अनुबुभूषिष्ये	अनुबुभूषिष्यावहे	अनुबुभूषिष्यामहे
लोट् अनु + बुभूष्य (अदन्त-अङ्ग) + तङ्		
अनुबुभूष्यताम्	अनुबुभूष्येताम्	अनुबुभूष्यन्ताम्
अनुबुभूष्यस्व	अनुबुभूष्येथाम्	अनुबुभूष्यध्वम्
अनुबुभूष्यै	अनुबुभूष्यावहै	अनुबुभूष्यामहै
लङ् अनु + अट् + बुभूष्य (अदन्त-अङ्ग) + तङ्		
अन्वबुभूष्यत	अन्वबुभूष्येताम्	अन्वबुभूष्यन्त
अन्वबुभूष्यथाः	अन्वबुभूष्येथाम्	अन्वबुभूष्यध्वम्
अन्वबुभूष्ये	अन्वबुभूष्यावहि	अन्वबुभूष्यामहि
विधिलिङ् अनु + बुभूष्ये(य, subject to लोपो व्योर्वलि) + तङ्		
अनुबुभूष्येत	अनुबुभूष्येयाताम्	अनुबुभूष्येरन्
अनुबुभूष्येथाः	अनुबुभूष्येथाम्	अनुबुभूष्येध्वम्
अनुबुभूष्येय	अनुबुभूष्येवहि	अनुबुभूष्येमहि
आशीर्लिङ् अनु + बुभूष् + इषी(य, subject to लोपो व्योर्वलि)(स् before त/थ) + तङ्		
अनुबुभूषिषीष्ट	अनुबुभूषिषीयास्ताम्	अनुबुभूषिषीरन्
अनुबुभूषिषीष्ठाः	अनुबुभूषिषीयास्थाम्	अनुबुभूषिषीध्वम्
अनुबुभूषिषीय	अनुबुभूषिषीवहि	अनुबुभूषिषीमहि
लुङ् अनु + अट् + बुभूष् + इष् + तङ्		
अन्वबुभूषि	अन्वबुभूषिषाताम्	अन्वबुभूषिषित
अन्वबुभूषिष्ठाः	अन्वबुभूषिषाथाम्	अन्वबुभूषिध्वम्
अन्वबुभूषिषि	अन्वबुभूषिष्वहि	अन्वबुभूषिष्महि
लृङ् अनु + अट् + बुभूष् + इष्य (अदन्त-अङ्ग) + तङ्		
अन्वबुभूषिष्यत	अन्वबुभूषिष्येताम्	अन्वबुभूषिष्यन्त
अन्वबुभूषिष्यथाः	अन्वबुभूषिष्येथाम्	अन्वबुभूषिष्यध्वम्
अन्वबुभूषिष्ये	अन्वबुभूषिष्यावहि	अन्वबुभूषिष्यामहि

5. बोभूय (भू + यङ्) in भावे and कर्मणि

When प्रकृति (original धातु) is अकर्मक, the derived धातु of यङ् will be also अकर्मक. Similarly, when प्रकृति is सकर्मक, the derived धातु of यङ् will be also सकर्मक.

Since भू is an अकर्मक-धातु, बोभूय is also अकर्मक-धातु. In भावे, there are only the forms in III/1. By addition of उपसर्ग, such as अनु, भू becomes सकर्मक-धातु and is conjugated in all persons and numbers in कर्मणि.

भू + यङ्	3.1.22 धातोरेकाचो हलादेः क्रियासमभिहारे यङ् । ~ वा प्रत्ययः परः च
भू भू + य	6.1.9 सन्यङोः । ~ एकाचः प्रथमस्य द्वे अजादेः द्वितीयस्य
भु भू + य	7.4.59 ह्रस्वः । ~ अभ्यासस्य
भो भू + य	7.4.82 गुणो यङ्लुकोः । ~ अभ्यासस्य
बो भू + य	8.4.54 अभ्यासे चर्च । ~ जश्
बोभूय	3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः।

After making the new धातु बोभूय, the conjugation in ten लकारs is done in the same manner as बुभूष.

[LSK] बोभूय्यते III/1 । Being intensively/repeatedly made to become

बोभूय + लट्	3.2.123 वर्तमाने लट् । ~ धातोः प्रत्ययः परश्च
बोभूय + त	3.4.78 तिप्तस्झि... । ~ लस्य
बोभूय + ते	3.4.79 टित आत्मनेपदानां टेरे ।
बोभूय + यक् + ते	3.1.67 सार्वधातुके यक् । ~ भावकर्मणोः
बोभूय् + य + ते	6.4.48 अतो लोपः । ~ आर्धधातुके
बोभूय्यते	

The conjugation of बोभूय in भावे and कर्मणि is in the same manner as to the one of बुभूष (भू + सन्), since they both are अ-ending.

अनु + बोभूय to experience repeatedly/intensively in कर्मणि

लट् अनु + बोभूय्य (अदन्त-अङ्ग) + तङ्		
अनुबोभूय्यते	अनुबोभूय्येते	अनुबोभूय्यन्ते
अनुबोभूय्यसे	अनुबोभूय्येथे	अनुबोभूय्यध्वे
अनुबोभूय्ये	अनुबोभूय्यावहे	अनुबोभूय्यामहे
लिट् अनु + बोभूयाम् + अनुप्रयोग कृञ् + तङ्		
अनुबोभूयाञ्चक्रे	अनुबोभूयाञ्चक्राते	अनुबोभूयाञ्चक्रिरे
अनुबोभूयाञ्चकृषे	अनुबोभूयाञ्चक्राथे	अनुबोभूयाञ्चकृढ्वे
अनुबोभूयाञ्चक्रे	अनुबोभूयाञ्चकृवहे	अनुबोभूयाञ्चकृमहे
अनुबोभूयाम्बभूवे	अनुबोभूयाम्बभूवाते	अनुबोभूयाम्बभूविरे
अनुबोभूयाम्बभूविषे	अनुबोभूयाम्बभूवाथे	अनुबोभूयाम्बभूविढ्वे/अनुबोभूयाम्बभूविध्वे
अनुबोभूयाम्बभूवे	अनुबोभूयाम्बभूविवहे	अनुबोभूयाम्बभूविमहे
अनुबोभूयामासे	अनुबोभूयामासाते	अनुबोभूयामासिरे
अनुबोभूयामासिथ	अनुबोभूयामासाथे	अनुबोभूयामासिध्वे
अनुबोभूयामासे	अनुबोभूयामासिवहे	अनुबोभूयामासिमहे
लुट् अनु + बोभूय् + इतास् + तङ्		
अनुबोभूयिता	अनुबोभूयितारौ	अनुबोभूयितारः
अनुबोभूयितासे	अनुबोभूयितासाथे	अनुबोभूयिताध्वे
अनुबोभूयिताहे	अनुबोभूयितास्वहे	अनुबोभूयितास्महे
लृट् अनु + बोभूय् + इष्य + तङ्		
अनुबोभूयिष्यते	अनुबोभूयिष्येते	अनुबोभूयिष्यन्ते
अनुबोभूयिष्यसे	अनुबोभूयिष्येथे	अनुबोभूयिष्यध्वे
अनुबोभूयिष्ये	अनुबोभूयिष्यावहे	अनुबोभूयिष्यामहे
लोट् अनु + बोभूय्य (अदन्त-अङ्ग) + तङ्		
अनुबोभूय्यताम्	अनुबोभूय्येताम्	अनुबोभूय्यन्ताम्
अनुबोभूय्यस्व	अनुबोभूय्येथाम्	अनुबोभूय्यध्वम्
अनुबोभूय्यै	अनुबोभूय्यावहै	अनुबोभूय्यामहै

लङ् अनु + अट् + बोभूय्य (अदन्त-अङ्ग) + तङ्		
अन्वबोभूय्यत	अन्वबोभूय्येताम्	अन्वबोभूय्यन्त
अन्वबोभूय्यथाः	अन्वबोभूय्येथाम्	अन्वबोभूय्यध्वम्
अन्वबोभूय्ये	अन्वबोभूय्यावहि	अन्वबोभूय्यामहि
विधिलिङ् अनु + बोभूय्ये(य, subject to लोपो व्योर्वलि) + तङ्		
अनुबोभूय्येत	अनुबोभूय्येयाताम्	अनुबोभूय्येरन्
अनुबोभूय्येथाः	अनुबोभूय्येथाम्	अनुबोभूय्येध्वम्
अनुबोभूय्येय	अनुबोभूय्येवहि	अनुबोभूय्येमहि
आशीर्लिङ् अनु + बोभूय् + इषी(य, subject to लोपो व्योर्वलि)(स् before त/थ) + तङ्		
अनुबोभूयिषीष्ट	अनुबोभूयिषीयास्ताम्	अनुबोभूयिषीरन्
अनुबोभूयिषीष्ठाः	अनुबोभूयिषीयास्थाम्	अनुबोभूयिषीढ्वम्/अनुबोभूयिषीध्वम्
अनुबोभूयिषीय	अनुबोभूयिषीवहि	अनुबोभूयिषीमहि
लुङ् अनु + अट् + बोभूय् + इष् + तङ्		
अन्वबोभूयि	अन्वबोभूयिषाताम्	अन्वबोभूयिषित
अन्वबोभूयिष्ठाः	अन्वबोभूयिषाथाम्	अन्वबोभूयिढ्वम्/अन्वबोभूयिध्वम्
अन्वबोभूयिषि	अन्वबोभूयिष्वहि	अन्वबोभूयिष्महि
लृङ् अनु + अट् + बोभूय् + इष्य (अदन्त-अङ्ग) + तङ्		
अन्वबोभूयिष्यत	अन्वबोभूयिष्येताम्	अन्वबोभूयिष्यन्त
अन्वबोभूयिष्यथाः	अन्वबोभूयिष्येथाम्	अन्वबोभूयिष्यध्वम्
अन्वबोभूयिष्ये	अन्वबोभूयिष्यावहि	अन्वबोभूयिष्यामहि

6. बोभू (भू + यङ्-लुक्) in भावे and कर्मणि

For the same reason as for यङ्-ending धातु, बोभू (भू + यङ्-लुक्) is an अकर्मक-धातु.

भू + यङ्	3.1.22 धातोरेकाचो हलादेः क्रियासमभिहारे यङ् । ~ वा प्रत्ययः परः च
भू	2.4.74 यङोऽचि च । ~ लुक्
भू भू	6.1.9 सन्यङोः । ~ एकाचः प्रथमस्य द्वे अजादेः द्वितीयस्य
भु भू	7.4.59 ह्रस्वः । ~ अभ्यासस्य
भो भू	7.4.82 गुणो यङ्लुकोः । ~ अभ्यासस्य
बो भू	8.4.54 अभ्यासे चर्च । ~ जश्
बोभू	3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः।

[LSK] बोभूयते III/1 । Being intensively/repeatedly made to become

बोभू + लट्	3.2.123 वर्तमाने लट् । ~ धातोः प्रत्ययः परश्च
बोभू + त	3.4.78 तिप्तस्झि... । ~ लस्य
बोभू + ते	3.4.79 टित आत्मनेपदानां टेरे ।
बोभू + यक् + ते	3.1.67 सार्वधातुके यक् । ~ भावकर्मणोः
बोभू + य + ते	6.4.48 अतो लोपः । ~ आर्धधातुके
बोभूयते	

अनु + बोभू (भू + यङ्-लुक्) to experience repeatedly/intensively in कर्मणि

The conjugation is in the same manner as अनु + भू + कर्मणि, since both धातुs end with ऊ. The only difference is in लिट्, as बोभू is अनेकाच्. The forms in लिट् are with अनुप्रयोग कृञ्.

लट् अनु + बोभूय (अदन्त-अङ्ग) + तङ्		
अनुबोभूयते	अनुबोभूयेताम्	अनुबोभूयन्ते
अनुबोभूयसे	अनुबोभूयेथाम्	अनुबोभूयध्वे
अनुबोभूये	अनुबोभूयावहे	अनुबोभूयामहे
लिट् अनु + बबोभूव् + तङ्		
अनुबोभवाञ्चक्रे	अनुबोभवाञ्चक्राते	अनुबोभवाञ्चक्रिरे
अनुबोभवाञ्चकृषे	अनुबोभवाञ्चक्राथे	अनुबोभवाञ्चकृढ्वे
अनुबोभवाञ्चक्रे	अनुबोभवाञ्चकृवहे	अनुबोभवाञ्चकृमहे
अनुबोभवाम्बभूवे	अनुबोभवाम्बभूवाते	अनुबोभवाम्बभूविरे
अनुबोभवाम्बभूविषे	अनुबोभवाम्बभूवाथे	अनुबोभवाम्बभूविढ्वे/ अनुबोभवाम्बभूविध्वे
अनुबोभवाम्बभूवे	अनुबोभवाम्बभूविवहे	अनुबोभवाम्बभूविमहे
अनुबोभवामासे	अनुबोभवामासाते	अनुबोभवामासिरे
अनुबोभवामासिथ	अनुबोभवामासाथे	अनुबोभवामासिध्वे
अनुबोभवामासे	अनुबोभवामासिवहे	अनुबोभवामासिमहे
लुट् अनु + बोभाव् (चिण्वद्भावे)/बोभव् (तदभावे) + इतास् + तङ्		
अनुबोभाविता/अनुबोभविता	अनुबोभावितारौ/अनुबोभवितारौ	अनुबोभावितारः/अनुबोभवितारः
अनुबोभावितासे/अनुबोभवितासे	अनुबोभावितासाथे/अनुबोभवितासाथे	अनुबोभाविताध्वे/अनुबोभविताध्वे
अनुबोभाविताहे/अनुबोभविताहे	अनुबोभावितास्वहे/अनुबोभवितास्वहे	अनुबोभावितास्महे/अनुबोभवितास्महे
लृट् अनु + बोभाव् (चिण्वद्भावे)/बोभव् (तदभावे) + इष्य + तङ्		
अनुबोभाविष्यते/अनुबोभविष्यते	अनुबोभाविष्येते/अनुबोभविष्येते	अनुबोभाविष्यन्ते/अनुबोभविष्यन्ते
अनुबोभाविष्यसे/अनुबोभविष्यसे	अनुबोभाविष्येथे/अनुबोभविष्येथे	अनुबोभाविष्यध्वे/अनुबोभविष्यध्वे
अनुबोभाविष्ये/अनुबोभाविष्ये	अनुबोभाविष्यावहे/अनुबोभविष्यावहे	अनुबोभाविष्यामहे/अनुबोभविष्यामहे
लोट् अनु + बोभूय (अदन्त-अङ्ग) + तङ्		
अनुबोभूयताम्	अनुबोभूयेताम्	अनुबोभूयन्ताम्
अनुबोभूयस्व	अनुबोभूयेथाम्	अनुबोभूयध्वम्
अनुबोभूयै	अनुबोभूयावहै	अनुबोभूयामहै

लङ् अनु + अट् + बोभूय (अदन्त-अङ्ग) + तङ्		
अन्वबोभूयत	अन्वबोभूयेताम्	अन्वबोभूयन्त
अन्वबोभूयथाः	अन्वबोभूयेथाम्	अन्वबोभूयध्वम्
अन्वबोभूये	अन्वबोभूयावहि	अन्वबोभूयामहि
विधिलिङ् अनु + बोभूये(य्, subject to लोपो व्योर्वलि) + तङ्		
अनुबोभूयेत	अनुबोभूयेयाताम्	अनुबोभूयेरन्
अनुबोभूयेथाः	अनुबोभूयेयाथाम्	अनुबोभूयेध्वम्
अनुबोभूयेय	अनुबोभूयेवहि	अनुबोभूयेमहि
आशीर्लिङ् अनु + बोभाव् (चिण्वद्भावे)/बोभव् (तदभावे) + इषी(य्, subject to लोपो व्योर्वलि)(स् before त्/थ्) + तङ्		
अनुबोभाविषीष्ट/अनुबोभविषीष्ट	अनुबोभाविषीयास्ताम्/ अनुबोभविषीयास्ताम्	अनुबोभाविषीरन्/अनुबोभविषीरन्
अनुबोभाविषीष्ठाः/ अनुबोभविषीष्ठाः	अनुबोभाविषीयास्थाम्/ अनुबोभविषीयास्थाम्	अनुबोभाविषीढ्वम्/अनुबोभाविषीध्वम् अनुबोभविषीढ्वम्/अनुबोभविषीध्वम्
अनुबोभाविषीय/अनुबोभविषीय	अनुबोभाविषीवहि/अनुबोभविषीवहि	अनुबोभाविषीमहि/अनुबोभविषीवहि
लुङ् अनु + अट् + बोभाव् (चिण्वद्भावे)/बोभव् (तदभावे) + इष् + तङ्		
अन्वबोभावि	अन्वबोभाविषाताम्/अन्वबोभविषाताम्	अन्वबोभाविषत/अन्वबोभविषत
अन्वबोभाविष्ठाः/अन्वबोभविष्ठाः	अन्वबोभाविषाथाम्/अन्वबोभविषाथाम्	अन्वबोभाविढ्वम्/अन्वबोभाविध्वम् अन्वबोभविढ्वम्/अन्वबोभविध्वम्
अन्वबोभाविषि/अन्वबोभविषि	अन्वबोभाविष्वहि/अन्वबोभविष्वहि	अन्वबोभाविष्महि/अन्वबोभविष्महि
लृङ् अनु + अट् + बोभाव् (चिण्वद्भावे)/बोभव् (तदभावे) + इष्य (अदन्त-अङ्ग) + तङ्		
अन्वबोभाविष्यत/अन्वबोभविष्यत	अन्वबोभाविष्येताम्/अन्वबोभविष्येताम्	अन्वबोभाविष्यन्त/अन्वबोभविष्यन्त
अन्वबोभाविष्यथाः/ अन्वबोभविष्यथाः	अन्वबोभाविष्येथाम्/अन्वबोभविष्येथाम्	अन्वबोभाविष्यध्वम्/अन्वबोभविष्यध्वम्
अन्वबोभाविष्ये/अन्वबोभाविष्ये	अन्वबोभाविष्यावहि/अन्वबोभविष्यावहि	अन्वबोभाविष्यामहि/अन्वबोभविष्यामहि

7. स्तु in कर्मणि

ष्टुञ् स्तुतौ ॥ to praise

स्तु being सकर्मक-धातु, it can be conjugated only in कर्तरि or कर्मणि.

Since this धातु has already been studied, LSK does not mention it here in this वृत्ति.

[LSK] "अकृत्सार्वधातुकयोः $^{7/2}$ (7.4.25)" इति $^{1/1}$ दीर्घः $^{1/1}$ ।

[LSK] स्तूयते $^{III/1}$ विष्णुः $^{1/1}$ ।

स्तु + लट्

स्तु + यक् + ते

स्तू + य + ते 7.4.25 अकृत्सार्वधातुकयोः। ~ दीर्घः

[LSK] स्ताविता, स्तोता $^{III/1}$ ।

स्तु + लुट् 3.3.15 अनद्यतने लुट् । ~ भविष्यति धातोः

स्तु + तास् + डा 3.4.78 तिप्तस्झि...।; 2.4.85 लुटः प्रथमस्य डारौरसः ।

स्तौ + इट् तास् + डा 6.4.62 स्यसिच्सीयुट्तासिषु भावकर्मणोरुपदेशेऽज्झनग्रहदृशां वा चिण्वदिट् च । ~ अङ्गस्य

स्ताव् + इतास् + डा 6.1.78 एचोऽयवायावः । ~ अचि संहितायाम्

स्ताविता

स्तु + तास् + डा

स्तो + तास् + डा 7.3.84 सार्वधातुकार्धधातुकयोः । ~ गुणः

स्तोता

[LSK] स्ताविष्यते, स्तोष्यते $^{III/1}$ ।

स्तु + लृट्

स्तु + स्य + ते

स्तौ + इट् स्य + ते 6.4.62 स्यसिच्सीयुट्तासिषु भावकर्मणोरुपदेशेऽज्झनग्रहदृशां वा चिण्वदिट् च । ~ अङ्गस्य

स्ताव् + इस्य + ते 6.1.78 एचोऽयवायावः । ~ अचि संहितायाम्

स्ताविष्यते 8.3.59 आदेशप्रत्यययोः। ~ मूर्धन्यः

स्तु + स्य + ते

स्तो + स्य + ते 7.3.84 सार्वधातुकार्धधातुकयोः । ~ गुणः

स्तोष्यते 8.3.59 आदेशप्रत्यययोः। ~ मूर्धन्यः

[LSK] अस्तावि $^{III/1}$ ।

स्तु + लुङ् 3.2.110 लुङ् । ~ भूते धातोः

स्तु + चिण् + त 3.1.66 चिण् भावकर्मणोः । ~ ते च्लेः

स्तौ + इ + त 7.2.115 अचो ञ्णिति । ~ वृद्धिः

स्ताव् + इ + त 6.1.78 एचोऽयवायावः । ~ अचि संहितायाम्

स्ताव् + इ 6.4.104 चिणो लुक् ।

अट् + स्तावि 6.4.71 लुङ्लङ्लृङ्ष्वडुदात्तः । ~ अङ्गस्य

[LSK] अस्ताविषाताम्$^{III/2}$ ।

स्तु + च्लि + आताम्

स्तु + सिच् + आताम् 3.1.44 च्लेः सिच् ।

स्तौ + इट् स् + आताम् 6.4.62 स्यसिच्सीयुट्तासिषु भावकर्मणोरुपदेशेऽज्झनग्रहदृशां वा चिण्वदिट् च । ~ अङ्गस्य

स्ताव् + इस् + आताम् 6.1.78 एचोऽयवायावः । ~ अचि संहितायाम्

अट् + स्ताविसातम् 6.4.71 लुङ्लङ्लृङ्ष्वडुदात्तः । ~ अङ्गस्य

अस्ताविषाताम् 8.3.59 आदेशप्रत्यययोः । ~ मूर्धन्यः

[LSK] अस्तोषाताम्$^{III/2}$ ।

स्तु + सिच् + आताम्

स्तो + स् + आताम् 7.3.84 सार्वधातुकार्धधातुकयोः । ~ गुणः

अट् + स्तोसाताम् 6.4.71 लुङ्लङ्लृङ्ष्वडुदात्तः । ~ अङ्गस्य

अस्तोषाताम् 8.3.59 आदेशप्रत्यययोः । ~ मूर्धन्यः

स्तु (1UA) to praise in कर्मणि

लट् स्तूय (अदन्त-अङ्ग) + तङ् (7.4.25 अकृत्सार्वधातुकयोः। ~ दीर्घः)		
स्तूयते	स्तूयेताम्	स्तूयन्ते
स्तूयसे	स्तूयेथाम्	स्तूयध्वे
स्तूये	स्तूयावहे	स्तूयामहे
लिट् तुष्टुव् + तङ् (7.4.61 शर्पूर्वाः खयः ।, 6.4.77 अचि श्नुधातुभ्रुवां य्वोर्यङ्वङौ।)		
तुष्टुवे	तुष्टुवाते	तुष्टुविरे
तुष्टुविषे	तुष्टुवाथे	तुष्टुविढ्वे/तुष्टुविध्वे
तुष्टुवे	तुष्टुविवहे	तुष्टुविमहे
लुट् स्ताव् (चिण्वद्भावे)/स्तव् (तदभावे) + इतास् + तङ्		
स्तविता/स्तविता	स्ताविताराै/स्तविताराै	स्ताविताराः/स्तविताराः
स्ताविताासे/स्तविताासे	स्ताविताासाथे/स्तविताासाथे	स्ताविताध्वे/स्तविताध्वे
स्ताविताहे/स्तविताहे	स्ताविताास्वहे/स्तविताास्वहे	स्ताविताास्महे/स्तविताास्महे
लृट् स्ताव् (चिण्वद्भावे)/स्तव् (तदभावे) + इष्य + तङ्		
स्ताविष्यते/स्तविष्यते	स्ताविष्येते/स्तविष्येते	स्ताविष्यन्ते/स्तविष्यन्ते
स्ताविष्यसे/स्तविष्यसे	स्ताविष्येथे/स्तविष्येथे	स्ताविष्यध्वे/स्तविष्यध्वे
स्ताविष्ये/स्ताविष्ये	स्ताविष्यावहे/स्तविष्यावहे	स्ताविष्यामहे/स्तविष्यामहे
लोट् स्तूय (अदन्त-अङ्ग) + तङ् (7.4.25 अकृत्सार्वधातुकयोः। ~ दीर्घः)		
स्तूयताम्	स्तूयेताम्	स्तूयन्ताम्
स्तूयस्व	स्तूयेथाम्	स्तूयध्वम्
स्तूयै	स्तूयावहै	स्तूयामहै

लङ् अट् + स्तूय (अदन्त-अङ्ग) + तङ् (7.4.25 अकृत्सार्वधातुकयोः। ~ दीर्घः)		
अस्तूयत	अस्तूयेताम्	अस्तूयन्त
अस्तूयथाः	अस्तूयेथाम्	अस्तूयध्वम्
अस्तूये	अस्तूयावहि	अस्तूयामहि
विधिलिङ् स्तूये(य, subject to लोपो व्योर्वलि) + तङ् (7.4.25 अकृत्सार्वधातुकयोः। ~ दीर्घः)		
स्तूयेत	स्तूयेयाताम्	स्तूयेरन्
स्तूयेथाः	स्तूयेयाथाम्	स्तूयेध्वम्
स्तूयेय	स्तूयेवहि	स्तूयेमहि
आशीर्लिङ् स्ताव् (चिण्वद्भावे)/स्तव् (तदस्तावे) + इषी(य, subject to लोपो व्योर्वलि)(स् before त/थ) + तङ्		
स्ताविषीष्ट/स्तविषीष्ट	स्ताविषीयास्ताम्/स्तविषीयास्ताम्	स्ताविषीरन्/स्तविषीरन्
स्ताविषीष्ठाः/स्तविषीष्ठाः	स्ताविषीयास्थाम्/स्तविषीयास्थाम्	स्ताविषीढ्वम्/स्ताविषीध्वम् स्तविषीढ्वम्/स्तविषीध्वम्
स्ताविषीय/स्तविषीय	स्ताविषीवहि/स्तविषीवहि	स्ताविषीमहि/स्तविषीवहि
लुङ् अट् + स्ताव् (चिण्वद्भावे)/स्तव् (तद्भावे) + इष् + तङ्		
अस्तावि	अस्ताविषाताम्/अस्तविषाताम्	अस्ताविषत/अस्तविषत
अस्ताविष्ठाः/अस्तविष्ठाः	अस्ताविषाथाम्/अस्तविषाथाम्	अस्ताविढ्वम्/अस्ताविध्वम् अस्तविढ्वम्/अस्तविध्वम्
अस्ताविषि/अस्तविषि	अस्ताविष्वहि/अस्तविष्वहि	अस्ताविष्महि/अस्तविष्महि
लृङ् अट् + स्ताव् (चिण्वद्भावे)/स्तव् (तद्भावे) + इष्य (अदन्त-अङ्ग) + तङ्		
अस्ताविष्यत/अस्तविष्यत	अस्ताविष्येताम्/अस्तविष्येताम्	अस्ताविष्यन्त/अस्तविष्यन्त
अस्ताविष्यथाः/अस्तविष्यथाः	अस्ताविष्येथाम्/अस्तविष्येथाम्	अस्ताविष्यध्वम्/अस्तविष्यध्वम्
अस्ताविष्ये/अस्ताविष्ये	अस्ताविष्यावहि/अस्तविष्यावहि	अस्ताविष्यामहि/अस्तविष्यामहि

8. ऋ, स्मृ in कर्मणि

[LSK] ऋ गतौ । (3PA) to go

ऋ being सकर्मक-धातु, it can be conjugated only in कर्तरि or कर्मणि.

[LSK] "गुणोऽर्तिसंयोगाद्योः। (7.4.29)" इति $^{1/1}$ गुणः $^{1/1}$ ।

[LSK] अर्यते $^{III/1}$ ॥

ऋ + लट्	3.2.123 वर्तमाने लट् । ~ धातोः प्रत्ययः परश्च
ऋ + यक् + ते	3.1.67 सार्वधातुके यक् । ~ भावकर्मणोः
अर् + य + ते	7.4.29 गुणोऽर्तिसंयोगाद्योः। ~ यग्लिङ्क्षु ऋतः यि with 1.1.51 उरण् रपरः।

[LSK] स्मृ चिन्तायाम् । to remember

This धातु is also subject to 7.4.29 गुणोऽर्तिसंयोगाद्योः। because this धातु is ऋदन्त and संयोगादि.

[LSK] स्मर्यते $^{III/1}$ ।

स्मृ + लट्	3.2.123 वर्तमाने लट् । ~ धातोः प्रत्ययः परश्च
स्मृ + यक् + ते	3.1.67 सार्वधातुके यक् । ~ भावकर्मणोः
स्मर् + य + ते	7.4.29 गुणोऽर्तिसंयोगाद्योः। ~ यग्लिङ्क्षु ऋतः यि with 1.1.51 उरण् रपरः।

[LSK] सस्मरे $^{III/1}$ ।

स्मृ + लिट्	3.2.115 परोक्षे लिट् । ~ भूते धातोः प्रत्ययः परश्च
स्मृ + एश्	3.4.81 लिटस्तझयोरेशिरेच् ।
स्मृ स्मृ + ए	6.1.8 लिटि धातोरनभ्यासस्य । ~ द्वे एकाचः प्रथमस्य with 1.1.59 द्विर्वचनेऽचि।
स्मर् स्मृ + ए	7.4.66 उरत् । ~ अभ्यासस्य
स स्मृ + ए	7.4.60 हलादिः शेषः । ~ अभ्यासस्य
स स्मर् + ए	7.4.29 गुणोऽर्तिसंयोगाद्योः। ~ यग्लिङ्क्षु ऋतः यि with 1.1.51 उरण् रपरः।

In लुट्,

[LSK] उपदेश-ग्रहणात् $^{5/1}$ चिण्वत् ^{0} इट् $^{1/1}$ ।

Even though the धातु is ending with र्, not अच् after गुण, the sūtra 6.4.62 स्यसिच्सीयुट्तासिषु...। specifies उपदेशे यः अच्, तदन्तस्य धातोः. Thus इट्-आगम is by 6.4.62 स्यसिच्सीयुट्तासिषु...।, not 7.2.35 आर्धधातुकस्येड् वलादेः।.

[LSK] आरिता $^{III/1}$ ।

ऋ + लुट्	3.3.15 अनद्यतने लुट् । ~ भविष्यति धातोः
ऋ + तास् + डा	3.4.78 तिप्तस्झि...।; 2.4.85 लुटः प्रथमस्य डारौरसः ।

Between चिण्वद्भाव by 6.4.62 स्यसिच्सीयुट्तासिषु...। and गुण by 7.3.84 सार्वधातुकार्धधातुकयोः ।, there is विप्रतिषेध. In विप्रतिषेध, परकार्य has to be done.

अर् + तास् + डा 7.3.84 सार्वधातुकार्धधातुकयोः । ~ गुणः with 1.1.51 उरण् रपरः।

अर् + इट् तास् + डा 6.4.62 स्यसिच्सीयुट्तासिषु भावकर्मणोरुपदेशेऽज्झनग्रहदृशां वा चिण्वदिट् च । ~ अङ्गस्य

अर् is a modification of ऋ, which is उपदेशे अजन्तधातु. Thus इट् is by 6.4.62 स्यसिच्सी... ।.

आर् + इट् तास् + डा 7.2.116 अत उपधायाः । ~ वृद्धिः by चिण्वत्

आरिता

[LSK] अर्ता III/1 ।

ऋ + लुट् 3.3.15 अनद्यतने लुट् । ~ भविष्यति धातोः

अर् + तास् + डा 7.3.84 सार्वधातुकार्धधातुकयोः । ~ गुणः with 1.1.51 उरण् रपरः।

अर्ता

[LSK] स्मारिता, स्मर्ता III/1 ।

In the same manner.

ऋ गतौ (3PA) to go in कर्मणि

लट् अर्य (अदन्त-अङ्ग) + तङ् (7.4.25 अकृत्सार्वधातुकयोः। ~ दीर्घः)		
अर्यते	अर्येताम्	अर्यन्ते
अर्यसे	अर्येथाम्	अर्यध्वे
अर्ये	अर्यावहे	अर्यामहे
लिट् आर् + तङ् (7.4.66 उरत् ।, 7.4.70 अत आदेः । ~ लिटि दीर्घः, 6.1.77 इको यणचि।)		
आरे	आराते	आरिरे
आरिषे	आराथे	आरिढ्वे/आरिध्वे
आरे	आरिवहे	आरिमहे
लुट् आर् (चिण्वद्भावे)+ इतास् /अर् (तदभावे) + तास् + तङ्		
आरिता/अर्ता	आरितारौ/अर्तारौ	आरितारः/अर्तारः
आरितासे/अर्तासे	आरितासाथे/अर्तासाथे	आरिताध्वे/अर्ताध्वे
आरिताहे/अर्ताहे	आरितास्वहे/अर्तास्वहे	आरितास्महे/अर्तास्महे

लृट् आर् (चिण्वद्भावे)/अर् (तदभावे) + इष्य + तङ् (7.1.100 ऋद्धनोः स्ये।)		
आरिष्यते/अरिष्यते	आरिष्येते/अरिष्येते	आरिष्यन्ते/अरिष्यन्ते
आरिष्यसे/अरिष्यसे	आरिष्येथे/अरिष्येथे	आरिष्यध्वे/अरिष्यध्वे
आरिष्ये/आरिष्ये	आरिष्यावहे/अरिष्यावहे	आरिष्यामहे/अरिष्यामहे
लोट् अर्य (अदन्त-अङ्ग) + तङ् (7.4.25 अकृत्सार्वधातुकयोः। ~ दीर्घः)		
अर्यताम्	अर्येताम्	अर्यन्ताम्
अर्यस्व	अर्येथाम्	अर्यध्वम्
अर्यै	अर्यावहै	अर्यामहै
लङ् आट् + अर्य (अदन्त-अङ्ग) + तङ् (7.4.25 अकृत्सार्वधातुकयोः। ~ दीर्घः)		
आर्यत	आर्येताम्	आर्यन्त
आर्यथाः	आर्येथाम्	आर्यध्वम्
आर्ये	आर्यावहि	आर्यामहि
विधिलिङ् अर्ये (य, subject to लोपो व्योर्वलि) + तङ् (7.4.25 अकृत्सार्वधातुकयोः। ~ दीर्घः)		
अर्येत	अर्येयाताम्	अर्येरन्
अर्येथाः	अर्येयाथाम्	अर्येध्वम्
अर्येय	अर्येवहि	अर्येमहि
आशीर्लिङ् आर् (चिण्वद्भावे)/अर् (तदस्तावे) + इषी(य, subject to लोपो व्योर्वलि)(स् before त/थ) + तङ्		
आरिषीष्ट/अर्षीष्ट	आरिषीयास्ताम्/अर्षीयास्ताम्	आरिषीरन्/अर्षीरन्
आरिषीष्ठाः/अर्षीष्ठाः	आरिषीयास्थाम्/अर्षीयास्थाम्	आरिषीढ्वम्/आरिषीध्वम् अर्षीढ्वम्/अर्षीध्वम्
आरिषीय/अर्षीय	आरिषीवहि/अर्षीवहि	आरिषीमहि/अर्षीवहि
लुङ् आट् + आर् (चिण्वद्भावे)/अर् (तदभावे) + इष् + तङ्		
आरि	आरिषाताम्/आर्षाताम्	आरिषत/आर्षत
आरिष्ठाः/आर्ष्ठाः	आरिषाथाम्/आर्षाथाम्	आरिढ्वम्/आरिध्वम् आढ्र्वम्/आर्ध्वम्
आरिषि/आर्षि	आरिष्वहि/आर्ष्वहि	आरिष्महि/आर्ष्महि
लृङ् आट् + आर् (चिण्वद्भावे)/अर् (तदभावे) + इष्य (अदन्त-अङ्ग) + तङ् (7.1.100 ऋद्धनोः स्ये।)		
आरिष्यत/आर्ष्यत	आरिष्येताम्/आरिष्येताम्	आरिष्यन्त/आर्ष्यन्त
आरिष्यथाः/आर्ष्यथाः	आरिष्येथाम्/आरिष्येथाम्	आरिष्यध्वम्/आर्ष्यध्वम्
आरिष्ये/आरिष्ये	आरिष्यावहि/आर्ष्यावहि	आरिष्यामहि/आर्ष्यामहि

स्मृ चिन्तायाम् (1PA) to remember in कर्मणि also conjugates in the same manner.

9. स्रंस् in भावे

स्रंसुँ अवस्रंसने । (1AS) to fall down

स्रंस् being कर्मक-धातु, it can be conjugated only in कर्तरि or भावे.

[LSK] "अनिदितां हल पधायाः क्ङिति (6.4.24)" इति ^{0} नलोपः $^{1/1}$ ।

स्रंस् is अनिदित्, that which does not have इ as इत्. And it is considered नोपध[11], that which has न् as उपधा. Thus, when कित् or ङित् such as यक् follows, its न् in उपधा is elided.

[LSK] स्रस्यते $^{III/1}$ ।

स्रंस् + यक् + ते

स्रस् + य + ते 6.4.24 अनिदितां हल उपधायाः क्ङिति । ~ नलोपः

[LSK] इदितः $^{6/1}$ तु ^{0} नन्द्यते $^{III/1}$ ।

On the other hand, इदित्-धातु does not get न्-लोप.

टुनदिँ समृद्धौ । (1PS) to be thrive

न नुम् द् 7.1.58 इदितो नुम् धातोः ।

नंद् 8.3.24 नश्चापदान्तस्य झलि । ~ मः अनुस्वारः

नन्द् 8.4.58 अनुस्वारस्य ययि परसवर्णः ।

नन्द् + यक् + ते

6.4.24 अनिदितां हल उपधायाः क्ङिति । is not applicable because नन्द् is originally इदित्.

यजँ देवपूजासङ्गतिकरणदानेषु । (1UA) to sacrifice, etc.

[LSK] संप्रसारणम् $^{1/1}$ । इज्यते $^{III/1}$ ॥

यज् + यक् + ते

इ अ ज् + य + ते 6.1.15 वचिस्वपियजादीनां किति । ~ संप्रसारणम्

इ ज् + य + ते 6.1.108 संप्रसारणाच्च । ~ पूर्वः संहितायाम्

[11] अनुस्वार and nasal before झल् are considered to be born of न्. नकारजावनुस्वारपञ्चमौ झलि धातुषु । [Bh] 2-250

तनुँ विस्तारे । (8US) to spread

[विधिसूत्रम्] 6.4.44 तनोतेर्यकि । ~ आत् विभाषा

When तन्-धातु is followed by यक्, the last letter of तन् is optionally replaced by आ.

तनोतेः $^{6/1}$ यकि $^{7/1}$ । ~ आत् $^{1/1}$ विभाषा ^{0}

2 words in the सूत्र; 2 words as अनुवृत्ति

[LSK] आकारः $^{1/1}$ अन्त-आदेशः $^{1/1}$ वा ^{0} स्यात् $^{III/1}$ ।

[LSK] तायते, तन्यते $^{III/1}$ ॥

तन् + यक् + ते

त आ+ य + ते	6.4.44 तनोतेर्यकि । ~ आत् विभाषा
ता + य + ते	6.1.101 अकः सवर्णे दीर्घः । ~ अचि संहितायाम्

तपँ सन्तापे । (1PA) to heat

[विधिसूत्रम्] 3.1.65 तपोऽनुतापे च । ~ च्लेः चिण् न कर्मकर्तरि

After the धातु तप् in the sense of कर्मकर्तरि or regret, च्लि is not replaced by चिण्.

तपः $^{5/1}$ अनुतापे $^{7/1}$ च ^{0} । ~ च्लेः $^{6/1}$ चिण् $^{1/1}$ न ^{0} कर्मकर्तरि $^{7/1}$

3 words in the सूत्र; 4 words as अनुवृत्ति

[LSK] तपः $^{5/1}$ च्लेः $^{6/1}$ चिण् $^{1/1}$ न ^{0} स्यात् $^{III/1}$ कर्मकर्तरि $^{7/1}$ अनुतापे $^{7/1}$ च ^{0} ।

[LSK] अन्वतप्त $^{III/1}$ पापेन $^{3/1}$ ।

It was regretted by the wrongdoer.

तप् + लुङ्

तप् + च्लि + त	3.1.43 च्लि लुङि ।

In भावकर्मणि, चिण् for च्लि is प्राप्त by 3.1.66 चिण् भावकर्मणोः।. This is negated by 3.1.65 तपोऽनुतापे च ।.

तप् + सिच् + त	3.1.44 च्लेः सिच् ।
तप् + त	8.2.26 झलो झलि । ~ सस्य लोपः
अट् + तप्त	6.4.71 लुङ्लङ्लृङ्क्ष्वडुदात्तः। ~ अङ्गस्य
अनु + अतप्त	
अन्वतप्त	6.1.77 इको यणचि । ~ संहितायाम्

डुदा॒ञ् दाने । (3UA) to give

[LSK] "घुमास्थागापाजहातिसां हलि (6.4.66)" इति ^{0} ईत्वम् $^{1/1}$ ।

[LSK] दीयते $^{III/1}$ ।

दा + यक् + ते

दी + य + ते 6.4.66 घुमास्थागापाजहातिसां हलि । ~ ईत् आतः क्ङिति

डुधा॒ञ् धारणपोषणयोः । (3UA) to bear, to grant

[LSK] धीयते $^{III/1}$ ।

धा + यक् + ते

धी + य + ते 6.4.66 घुमास्थागापाजहातिसां हलि । ~ ईत् आतः क्ङिति आर्धधातुके

[LSK] ददे $^{III/1}$ ॥

दा + लिट् 3.2.115 परोक्षे लिट् । ~ भूते धातोः प्रत्ययः

दा + एश् 3.4.81 लिटस्तझयोरेशिरेच् । ~ लस्य

दा + दा + ए 6.1.8 लिटि धातोरनभ्यासस्य । ~ एकाचः द्वे प्रथमस्य

द + दा + ए 7.4.59 ह्रस्वः । ~ अभ्यासस्य

द + द् + ए 6.4.64 आतो लोप इटि च । ~ क्ङिति आर्धधातुके अचि

[विधिसूत्रम्] 7.3.33 आतो युक् चिण्कृतोः । ~ ञ्णिति

आदन्त-धातु takes युक्-आगम when followed by चिण्-प्रत्यय or ञ्णित् कृत्-प्रत्य्य.

आतः $^{6/1}$ युक् $^{1/1}$ चिण्कृतोः $^{7/2}$। ~ ञ्णिति $^{7/1}$

3 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

[LSK] आदन्तानाम् $^{6/3}$ युक्-आगमः $^{1/1}$ स्यात् $^{III/1}$ चिणि $^{7/1}$ ञिति $^{7/1}$ णिति $^{7/1}$ कृति $^{7/1}$ च ^{0} ।

युक् is attached to आ-ending धातु when चिण्-प्रत्यय or ञ्णित् कृत्-प्रत्य्य follows.

[LSK] दायिता $^{III/1}$ ।

दा + लुट्	3.3.15 अनद्यतने लुट् । ~ भविष्यति धातोः
दा + तास् + डा	3.1.33 स्यतासी लृँलुँटोः । ~ प्रत्ययौ धातोः
दा + इट् तास् + आ	6.4.62 स्यसिच्सीयुट्तासिषु भावकर्मणोरुपदेशेऽज्झनग्रहदृशां वा चिण्वदिट् च । ~ अङ्गस्य
चिण्वद्भाव to दा	6.4.62 स्यसिच्सीयुट्तासिषु भावकर्मणोरुपदेशेऽज्झनग्रहदृशां वा चिण्वदिट् च । ~ अङ्गस्य
दा युक् + इतास् + आ	7.3.33 आतो युक् चिण्कृतोः । ~ ञ्णिति
दायिता	

[LSK] दाता $^{III/1}$ ।

दा + तास् + डा

In चिण्वद्भाव-अभावपक्षे, there will be no इट् or युक्.

[LSK] दायिषीष्ट, दासीष्ट $^{III/1}$ ।

दा + लिङ्	3.3.173 आशिषि लिङ्-लोटौ ।
दा + सीय् सुट् त	3.4.107 सुट् तिथोः । ~ लिङः
दा + सी स् त	6.1.66 लोपो व्योर्वलि ।
दा + इट् सीस्त	6.4.62 स्यसिच्सीयुट्तासिषु भावकर्मणोरुपदेशेऽज्झनग्रहदृशां वा चिण्वदिट् च । ~ अङ्गस्य
चिण्वद्भाव to दा	6.4.62 स्यसिच्सीयुट्तासिषु भावकर्मणोरुपदेशेऽज्झनग्रहदृशां वा चिण्वदिट् च । ~ अङ्गस्य
दा युक् + इसीस्त	7.3.33 आतो युक् चिण्कृतोः । ~ ञ्णिति
दाय् + इषी स् त	8.3.59 आदेशप्रत्यययोः । ~ सस्य मूर्धन्यः इण्कोः
दाय् + इषी ष् त	8.3.59 आदेशप्रत्यययोः । ~ सस्य मूर्धन्यः इण्कोः
दाय् + इषी ष् ट	8.4.41 ष्टुना ष्टुः । ~ स्तोः

In चिण्वद्-भाव-अभाव-पक्षे,

दा + सीस्त	7.2.35 आर्धधातुकस्येड् वलादेः ।

[LSK] अदायि III/1 ।

दा + च्लि + त 3.1.43 च्लि लुङि । ~ धातोः

दा + चिण् + त 3.1.66 चिण् भावकर्मणोः । ~ ते च्लेः

दा युक् + इ + त 7.3.33 आतो युक् चिण्कृतोः । ~ ञ्णिति

दाय् + इ 6.4.104 चिणो लुक् ।

अट् + दायि 6.4.71 लुङ्लङ्लृङ्ष्वडुदात्तः । ~ अङ्गस्य

[LSK] अदायिषाताम् III/2 ॥

दा + च्लि + आताम् 3.1.43 च्लि लुङि । ~ धातोः

दा + सिच् + आताम् 3.1.44 च्लेः सिच् ।

दा + इट् स् + आताम् 6.4.62 स्यसिच्सीयुट्तासिषु भावकर्मणोरुपदेशेऽज्झनग्रहदृशां वा चिण्वदिट् च । ~ अङ्गस्य

चिण्वद्भाव to दा 6.4.62 स्यसिच्सीयुट्तासिषु भावकर्मणोरुपदेशेऽज्झनग्रहदृशां वा चिण्वदिट् च । ~ अङ्गस्य

दा युक् + इस् + आताम् 7.3.33 आतो युक् चिण्कृतोः । ~ ञ्णिति

अट् + दायिसाताम् 6.4.71 लुङ्लङ्लृङ्ष्वडुदात्तः । ~ अङ्गस्य

अदायिषाताम् 8.3.59 आदेशप्रत्यययोः । ~ सस्य मूर्धन्यः इण्कोः

In चिण्वद्-भाव-अभाव-पक्षे,

दा + सिच् + आताम् 3.1.44 च्लेः सिच् ।

द् इ + स् + आताम् 1.2.17 स्थाघ्वोरिच्च । ~ सिच् कित्

The last letter of स्था and घु is replaced by इ when सिच् follows. The सिच् is also कित्.

अट् + दिसाताम् 6.4.71 लुङ्लङ्लृङ्ष्वडुदात्तः । ~ अङ्गस्य

अदिषाताम् 8.3.59 आदेशप्रत्यययोः । ~ सस्य मूर्धन्यः इण्कोः

भञ्जाँ आमर्दने (7PA) to split

This धातु is सकर्मक. Thus it conjugates only in कर्तरि or कर्मणि.

[LSK] भज्यते III/1 ॥

भञ्ज् + यक् + ते

भज् + य + ते 6.4.24 अनिदितां हल उपधायाः क्ङिति । ~ नलोपः

[विधिसूत्रम्] 6.4.33 भञ्जेश्च चिणि । ~ विभाषा नलोपः

The नलोप for भञ्ज् is optional when चिण् follows.

भञ्जेः $^{6/1}$ च ^{0} चिणि $^{7/1}$ । ~ विभाषा ^{0} नलोपः $^{1/1}$

3 words in the सूत्र; 2 words as अनुवृत्ति

[LSK] नलोपः $^{1/1}$ वा ^{0} स्यात् $^{III/1}$ ।

The नलोप for भञ्ज् is optional when चिण् follows. This is an अप्राप्तविभाषा as भञ्ज् + चिण् does not invoke 6.4.24 अनिदितां हल उपधायाः क्ङिति ।.

[LSK] अभाजि, अभञ्जि $^{III/1}$ ।

भञ्ज् + च्लि + त	3.1.43 च्लि लुङि । ~ धातोः
भञ्ज् + चिण् + त	3.1.66 चिण् भावकर्मणोः । ~ ते च्लेः
भज् + इ + त	6.4.33 भञ्जेश्च चिणि । ~ विभाषा नलोपः
भाज् + इ + त	7.2.116 अत उपधायाः । ~ वृद्धिः ञ्णिति
भाज् + इ	6.4.104 चिणो लुक् ।
अट् + भाजि	6.4.71 लुङ्लङ्लृङ्क्ष्वडुदात्तः । ~ अङ्गस्य
पक्षे	
भञ्ज् + चिण् + त	3.1.66 चिण् भावकर्मणोः । ~ ते च्लेः
भञ्ज् + इ	6.4.104 चिणो लुक् ।
अट् + भञ्जि	6.4.71 लुङ्लङ्लृङ्क्ष्वडुदात्तः । ~ अङ्गस्य

डुलभ्ष् प्राप्तौ (1AA) to gain

This धातु is सकर्मक. Thus it conjugates only in कर्तरि or कर्मणि.

[LSK] लभ्यते $^{III/1}$ ॥ That is gained. (कर्मणि)

लभ् + यक् + ते

In लुङ्,

[विधिसूत्रम्] 7.1.69 विभाषा चिण्णमुलोः । ~ लभेः नुम्

लभ्-धातु optionally takes नुम्-आगम when चिण् or णमुल् follows.

विभाषा ^{0} चिण्-णमुलोः $^{7/2}$ । ~ लभेः $^{6/1}$ नुम् $^{1/1}$

2 words in the सूत्र; 2 words as अनुवृत्ति

[LSK] लभेः $^{6/1}$ नुम्-आगमः $^{1/1}$ वा ^{0} स्यात् $^{III/1}$ ।

नुम्-आगम is optionally attached to लभ्-धातु when चिण् or णमुल् follows.

[LSK] अलम्भि, अलाभि $^{III/1}$॥

लभ् + च्लि + त	3.1.43 च्लि लुङि । ~ धातोः
लभ् + चिण् + त	3.1.66 चिण् भावकर्मणोः । ~ ते च्लेः
ल नुम् भ् + इ + त	7.1.69 विभाषा चिण्णमुलोः । ~ लभेः नुम्
लंभ् + इ + त	8.3.24 नश्चापदान्तस्य झलि । ~ मः अनुस्वारः
लम्भ् + इ + त	8.4.58 अनुस्वारस्य ययि परसवर्णः ।
लम्भ् + इ	6.4.104 चिणो लुक् ।
अट् + लम्भि	6.4.71 लुङ्लङ्लृङ्ष्वडुदात्तः । ~ अङ्गस्य
पक्षे	
लभ् + चिण् + त	3.1.66 चिण् भावकर्मणोः । ~ ते च्लेः
लाभ् + इ + त	7.2.116 अत उपधायाः । ~ वृद्धिः ञ्णिति
लाभ् + इ	6.4.104 चिणो लुक् ।
अट् + लाभि	6.4.71 लुङ्लङ्लृङ्ष्वडुदात्तः । ~ अङ्गस्य

[LSK] इति ^{0} भावकर्म-प्रक्रिया $^{1/1}$ ॥

Thus ends the section of भावे and कर्मणि प्रयोग.

अथ कर्मकर्तृप्रक्रिया

"विवक्षातः कारकाणि भवन्ति।" (कारकs are decided according to the intention of the speaker). By this, sometimes करण, कर्म, etc. are intended to be presented as कर्तृ. In sentences such as असिश्छिनत्ति । (The sword cuts.), अग्निः पचति। (Fire cooks.), काष्ठं भिद्यते। (Firewood splits.), फलं पच्यते । (Fruit ripens), स्थाली पचति (Pan cooks), असि and अग्नि are करण, काष्ठ and फल are कर्म, and स्थाली is अधिकरण. They are all intended by the speaker to be presented as कर्तृ. In all these examples, सौकर्यातिशय (ease in action) is generally implied. Note that when कर्म is intended to be told as कर्तृ, the प्रयोग is like of कर्मणि. That is explained in this section.

[LSK टिप्पणी 1]

When many कारकs are connected to a धातु such as पच् in one sentence: चैत्रः (कर्ता) वह्निना (करणम्) स्थाल्याम् (अधिकरणम्) तण्डुलम् (कर्म) पचति।, if there is the absence of विवक्षा to present चैत्र as कर्ता, and there is कर्तृत्वविक्षा for करण etc., one can say: वह्निः पचति (कर्तरि)। स्थाली पचति (कर्तरि)।, तण्डुलः पच्यते (कर्तरि, see the form is like in कर्मणि.)।. Because it contradicts experience, सम्प्रदान and अपादान are not used in कर्तरि. In such arrangement, in कर्तरि, तण्डुलः पच्यते ।, and in भावे, तण्डुलेन (कर्तरि तृतीया) पच्यते।, since पच् here becomes अकर्मक, by the restriction by 3.4.69 लः कर्मणि च ...।, लकार is only in कर्तरि and भावे after अकर्मक-धातु. To teach such meanings, the section started.

[LSK] यदा^{0} कर्म$^{1/1}$ एव^{0} कर्तृत्वेन$^{3/1}$ विवक्षितम्$^{1/1}$ तदा^{0} सकर्मकाणाम्$^{6/3}$ अपि^{0} अकर्मकत्वात्$^{5/1}$ कर्तरि$^{7/1}$ भावे$^{7/1}$ च^{0} लकारः$^{1/1}$॥

When कर्म-कारक is intended to be told as कर्तृ-कारक, even if the धातु is सकर्मक, it is now considered to be अकर्मक, thus लकार is added to that धातु in कर्तरि or भावे.

For example, भिद् is a सकर्मकधातु meaning "to cut, separate". However, in a sentence काष्ठं भिद्यते । (Firewood splits.), which is in कर्मकर्तृ-प्रयोग, the भिद्-धातु becomes अकर्मक and as a result, its meaning becomes "to split". Now this भिद्-धातु is used in कर्तरि or भावे by 3.4.69 लः कर्मणि च भावे चाकर्मकेभ्यः । ~ कर्तरि.

In this situation, even when the धातु is to be conjugated in कर्तरि, the धातु is treated as कर्मणि प्रयोगे by the next sūtra.

[अतिदेशसूत्रम्] 3.1.87 कर्मवत्कर्मणा तुल्यक्रियः । ~ कर्ता

When the action of the कर्तृ is the same as action of कर्म, (that means, when कर्म is विवक्षित, presented, as कर्तृ with reference to the same action,) the कर्तृ is treated like कर्म

कर्मवत्^{0} कर्मणा$^{3/1}$ तुल्यक्रियः$^{1/1}$ । ~ कर्ता$^{1/1}$

3 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- कर्मवत् 0 – The कर्तृ should be treated like कर्म. Even though the प्रयोग is कर्तरि, the formation of the verb will be like कर्मणि.
- कर्मणा 3/1 – This is connected to तुल्यक्रियः.
- तुल्यक्रियः 1/1 – तुल्या क्रिया यस्य सः कर्ता तुल्यक्रियः। the कर्तृ whose action is the same (as action of कर्म).
- कर्ता 1/1 – From 3.1.68 कर्तरि शप्।; विभक्तिविपरिणाम to match with तुल्यक्रियः.

[LSK] कर्मस्थया$^{3/1}$ क्रियया$^{3/1}$ तुल्य-क्रियः$^{1/1}$ कर्ता$^{1/1}$ कर्मवत्^{0} स्यात्$^{III/1}$ ।

The कर्तृ should be treated as कर्म when the action of कर्तृ is the same as the action found in कर्म.

When the relationship of कर्म with क्रिया in the original sentence (e.g., ओदनं पचति।) is the same as the relationship of कर्तृ with क्रिया in the कर्मकर्तरि sentence (e.g., ओदनं पच्यते।), it is said to be कर्मस्थया क्रियया तुल्यक्रियः कर्ता. Such कर्तृ is treated as कर्म.

[LSK] कार्य-अतिदेशः$^{1/1}$ अयम्$^{1/1}$ ।

This is the extension of modification.

[LSK] तेन$^{3/1}$ यक्-आत्मनेपद-चिण्-चिण्वत्-इटः$^{1/3}$ स्युः$^{III/3}$।

By treating कर्तृ as कर्म, यक्-प्रत्यय, आत्मनेपद, चिण्, and चिण्वत्-इट् are brought in.

[LSK] फलम्$^{1/1}$ पच्यते$^{III/1}$ । The fruit ripens.

Since कर्तृ is denoted by the verb, it takes the 1st case.

पच् + लट् (कर्तरि)

By this sūtra 3.1.87 कर्मवत्कर्मणा तुल्यक्रियः । ~ कर्ता, the कर्तृ ओदन is like कर्म. Thus the verb is now like in कर्मणि.

पच् + ते As a कार्य of being in कर्मवत्, आत्मनेपद is enjoined.

पच् + यक् + ते As a कार्य of being in कर्मवत्, यक् is enjoined.

पच्यते

भि॒दिँर् विदारणे (7UA) to separate

[LSK] भिद्यते III/1 काष्ठम् 1/1 । The fuel wood splits well.

भिद् + ते आत्मनेपद comes.

भिद् + यक् + ते यक् comes.

भिद्यते

[LSK] अपाचि III/1 ।

By this sūtra 3.1.87 कर्मवत्कर्मणा तुल्यक्रियः । ~ कर्ता, आत्मनेपद and चिण् come in कर्तरि प्रयोग.

पच् + च्लि + त 3.1.43 च्लि लुङि । ~ धातोः

पच् + चिण् + त 3.1.66 चिण् भावकर्मणोः । ~ ते च्लेः

पाच् + इ + त 7.2.116 अत उपधायाः । ~ वृद्धिः ञ्णिति

पाच् + इ 6.4.104 चिणो लुक् ।

अट् + पाचि 6.4.71 लुङ्लङ्लृङ्क्ष्वडुदात्तः । ~ अङ्गस्य

[LSK] अभेदि III/1 ।

भिद् + च्लि + त 3.1.43 च्लि लुङि । ~ धातोः

भिद् + चिण् + त 3.1.66 चिण् भावकर्मणोः । ~ ते च्लेः

भेद् + इ + त 7.3.86 पुगन्तलघूपधस्य च । ~ गुणः सार्वधातुकार्धधातुकयोः

भेद् + इ 6.4.104 चिणो लुक् ।

अट् + भेदि 6.4.71 लुङ्लङ्लृङ्क्ष्वडुदात्तः । ~ अङ्गस्य

[LSK] भावे 7/1, भिद्यते III/1 काष्ठेन 3/1 ।

In भावे प्रयोग, कर्तृ is presented in 3rd case by 2.3.18 कर्तृकरणयोस्तृतीया ।.

[LSK] इति 0 कर्म-कर्तृ-प्रक्रिया 1/1 ॥

Thus ends the section of कर्मकर्तरि प्रयोग.

अथ लकारार्थप्रक्रिया

The following tables are lists of all sūtras enjoining 10 लकारs. Sūtras already covered are in light shade, and sūtras which already appeared in previous lists are in dark shade.

List of sūtras enjoining 10 लकारs

1. List of sūtras enjoining लट्

सूत्राणि	कालः	अर्थविशेषाः	उपपदानि	लकारः	उदाहरणानि
3.2.118 लट् स्मे । ~ परोक्षे भूते अनद्यतने	भूते	परोक्षे	स्म	लट्	यजति स्म । He worshipped.
3.2.119 अपरोक्षे च । ~ लट् स्मे भूते	भूते	अपरोक्षे	स्म	लट्	एवं स्म पिता ब्रवीति। In this way (as I am seeing) father said.
3.2.120 ननौ पृष्ट-प्रतिवचने । ~ लट् भूते	भूते	As a response to question	ननु	लट्	अकार्षीः कटं देवदत्त? ननु करोमि भोः। Did you do? Certainly I did.
3.2.121 न-नोर्विभाषा । ~ लट् भूते पृष्टप्रतिवचने	भूते	As a response to question	न/नु	लट्	अकार्षीः कटं देवदत्त? न करोमि भोः, नाकार्षम्। Did you do? No, I didn't.
3.2.122 पुरि लुङ् चास्मे । ~ लट् अनद्यतने भूते विभाषा	भूते	अनद्यतने	पुरा and not स्म	Optional लट्/लुङ्	वसन्ति इह पुरा छात्राः, अवात्सुरिह पुरा छात्राः, अवसन्निह पुरा छात्राः, ऊषुरिह पुरा छात्राः। In olden times, students used to stay here.
3.2.123 वर्तमाने लट् ।	वर्तमाने	-	-	लट्	भवति । It exists.
3.3.4 यावत्पुरा-निपातयोर्लट् । ~ भविष्यति	भविष्यति	-	यावत्/पुरा	लट्	यावत् भुङ्क्ते । पुरा भुङ्क्ते । He will surely eat.
3.3.5 विभाषा कदाकर्ह्योः । ~ भविष्यति लट्	भविष्यति	-	कदा/कर्हि	Optional लट्	कदा भुङ्क्ते, कदा भोक्ष्यते, कदा भोक्ता। कर्हि भुङ्क्ते, कर्हि भोक्ष्यते, कर्हि भोक्ता ।When will he eat?
3.3.6 किंवृत्ते	भवि	the speaker	decline	Optio	कं भवन्तो भोजयन्ति, कं भवन्तो

सूत्राणि	कालः	अर्थविशेषाः	उपपदानि	लकारः	उदाहरणानि
लिप्सायाम् । ~ विभाषा भविष्यति लट्	ष्यति	has the desire to gain (food)	d form of किम् (and also कतर कतम)	nal लट्	भोजयितारः। लब्धुकामः पृच्छति कतरो भिक्षां दास्यति, ददाति, दाता वा। कतमो भिक्षां दास्यति, ददाति, दाता वा। Whom will you feed? Which of you will give food?
3.3.7 लिप्स्यमानसिद्धौ च । ~ विभाषा भविष्यति लट्	भवि ष्यति	accomplishment made by something desired (such as giving food)	-	Optional लट्	यो भक्तं ददाति स स्वर्गं गच्छति, यो भक्तं दास्यति स स्वर्गं गमिष्यति, यो भक्तं दात स स्वर्गं गन्ता। One who gives food goes to the heaven.
3.3.8 लोडर्थलक्षणे च । ~ विभाषा भविष्यति लट्	भवि ष्यति	लोट् is implied	-	Optional लट्	उपाध्यायश्चेदागच्छति, उपाध्यायश्चेदागमिष्यति, उपाध्यायश्चेदागन्ता, अथ त्वं छन्दो ऽधीष्व, अथ त्वं व्याकरणम् अधीष्व। The teacher will come. (Thus you should study.)
3.3.9 लिङ् च ऊर्ध्वमौहूर्तिके । ~ लोडर्थलक्षणे विभाषा भविष्यति लट्	भवि ष्यति	लोट् is implied, and the action will take place after 48-minutes	-	Optional लट्/लिङ्	ऊर्ध्वं मुहूर्तातुपरि मुहूर्तस्य उपाध्यायश्चेदागच्छेत्, उपाध्यायश्चेदागच्छति, उपाध्यायश्चेदागमिष्यति, उपाध्यायश्चेदागन्ता, अथ त्वं छन्दो ऽधीष्व, अथ त्वं व्याकरणम् अधीष्व। In 48 minutes the teacher will come. (Thus you should study.)
3.3.131 वर्तमानसामीप्ये वर्तमानवद्वा ।	भूते/भवि ष्यति	Recent past and future	-	Optional लट्	अयमागच्छामि/आगमम्। I just arrived. एष गच्छामि/गमिष्यामि। I am going soon.
3.3.142 गर्हायाम् लडपि-जात्वोः । ~ भविष्यति	-	Censure	अपि/जातु	लट्	अपि/जातु जायां त्यजसि। Shame on you that you abandon wife

2. List of sūtras enjoining लिट्

सूत्राणि	कालः	अर्थविशेषाः	उपपदानि	लकारः	उदाहरणानि
3.2.105 छन्दसि लिट् । ~ भूते	भूते	छन्दसि (not परोक्षे or अनद्यतने)	-	लिट्	अहं सूर्यमुभयतो ददर्श । I saw the sun from both sides.
3.2.115 परोक्षे लिट् । ~ भूते	भूते	परोक्षे	-	लिट्	
3.2.116 ह शश्वतोर्लङ् च। ~ परोक्षे भूते	भूते	परोक्षे	ह/शश्वत्	लिट्/ लङ्	ह अकरोत्, इति ह चकार। शश्वदकरोत्, शश्वच् चकार।
3.4.6 छन्दसि लुङ्-लङ्-लिटः । ~ धातुसम्बन्धे प्रत्ययाः	Any	छन्दसि Any tense or mood	-	Optional लिट्/ लङ्/ लुङ्	देवो देवेभिरागमत् (दे॒वो दे॒वेभि॒राग॑मत्) । लोडर्थे लुङ् । इदं तेभ्योकरं नमः (इ॒दं तेभ्यो॑कर॒ं नमः॑) । लङ् । अग्निमद्य होतारमवृणीतायं यजमानः । लिट् । अद्या ममार (अ॒द्या म॒मार॑) । अद्य म्रियत इत्यर्थः ॥

3. List of sūtras enjoining लुट्

सूत्राणि	कालः	अर्थविशेषाः	उपपदानि	लकारः	उदाहरणानि
3.3.15 अनद्यनतने लुट् । ~ भविष्यति	भविष्यति	अनद्यनतने	-	लुट्	
3.3.135 नानद्यतनवत् क्रियाप्रबन्धसामीप्ययोः।	भूते/ भविष्यति	अनद्यनतने, continuously and without intervention	-	लुङ्/ लृट् (prohibiting लङ्/ लुट्)	यावज्जीवं भृशमन्नमदात्। भृशमन्नं दास्यति। Throughout his life, he gave food. (Throughout his life,) he will give food.
3.3.136 भविष्यति मर्यादावचनेऽवरस्मिन् । ~ न अनद्यतनवत्	भविष्यति	अनद्यनतने	अवर in the sense of limitation of time and	लृट्	योऽयमध्वा गन्तव्य आ पाटलिपुत्रात्तस्य यदवरं कौशाम्ब्यास्तत्र सक्तून्पास्यामः। This road is to be taken up to पाटलिपुत्र. We shall drink saktu on the part of that road before कौशाम्बी. (कौशाम्ब्याः is in 5/1.)

सूत्राणि	कालः	अर्थविशेषाः	उपपदानि	लकारः	उदाहरणानि
			space		
3.3.137 कालविभागे चानहोरात्राणाम् । ~ भविष्यति मर्यादावचनेऽवरस्मिन् न अनद्यतनवत्	भविष्यति	अनद्यनतने	अवर in the sense of limitation of time, but not day or night	लृट्	योऽयं वत्सर आगामी तस्य यदवरमाग्रहायण्यास्तत्र युक्ता अध्येष्यामहे। We will study together during the part of next year that precedes आग्रहायणी.
3.3.138 परस्मिन्विभाषा। ~ चानहोरात्राणाम् भविष्यति मर्यादावचनेऽवरस्मिन् न अनद्यतनवत्	भविष्यति	अनद्यनतने	पर in the sense of limitation of time, but not day or night	Optional लृट्	योऽयं संवत्सर आगामी तस्य यत्परमाग्रहायण्यास्तत्राध्येष्यामहे । अध्येतास्महे । We will study together during the part of next year that follows आग्रहायणी.

4. List of sūtras enjoining लृट्

सूत्राणि	कालः	अर्थविशेषाः	उपपदानि	लकारः	उदाहरणानि
3.2.112 अभिज्ञावचने लृट् । ~ भूते अनद्यतने	भूते	अनद्यनतने	a word implying recollection	लृट्	अभिजानासि देवदत्त कश्मीरेषु वत्स्यामः । You remember Devadatta, we were dwelling in Kashmir.
3.2.113 न यदि । ~ अभिज्ञावचने लृट् भूते अनद्यतने	भूते	अनद्यनतने	a word implying recolle	लृट्	अभिजानासि देवदत्त कश्मीरेषु अवसाम । You remember Devadatta, that we were dwelling in Kashmir.

सूत्राणि	कालः	अर्थविशेषाः	उपपदानि	लकारः	उदाहरणानि
			ction, but not यत्		
3.3.13 लृट् शेषे च । ~ भविष्यति क्रियायां क्रियार्थायां धातोः	भविष्यति	-	With and without क्रियार्थक्रिया	लृट्	करिष्यामि इति व्रजति । He goes thinking "I would do".
3.3.133 क्षिप्रवचने लृट् । आशंसायाम्	-	Hope	Word meaning क्षिप्र (quickly)	लृट्	उपाध्यायश्चेद् आगतः, क्षिप्रं/शीघ्रं/आशु/त्वरितम् अध्येष्यामहे । If teacher arrives, we shall soon study.
3.3.144 किंवृत्ते लिङ्लृटौ । ~ गर्हायाम्	-	Censure	Derivation of किम्	लृट्/लिङ्	कः कतरः कतमो वा हरिं निन्देत् निन्दिष्यति वा । Who will censure Hari?
3.3.145 अनवक्लृप्त्यमर्षयोरकिंवृत्तेऽपि । ~ लिङ्लृटौ	-	Action is not likely to occur, or not to be tolerated	Even without derivation of किम्	लृट्/लिङ्	न संभावयामि न मर्षये वा भवान् हरिं निन्देत् निन्दिष्यति वा । I cannot believe (I don't take it as possible), I don't tolerate that you censure Hari.
3.3.146 किंकिलास्त्यर्थेषु लृट् ।	-	Action is not likely to occur, or not to be tolerated	किंकिल (क्रोधद्योतकशब्दः)/अस्ति/भवति/विद्यते	लृट्	न श्रद्दधे न मर्षये वा तत्रभवन् वृषलं याजयिष्यति । अस्ति भवति विद्यते वा तत्रभवन् वृषलं याजयिष्यति । I cannot believe (I don't take it as possible), I don't tolerate that your honor will worship śudra.
3.3.151 शेषे लृडयदौ । ~ चित्रीकरणे	-	Wonder	Not यदि/यच्च/यत्र	लृट्	आश्चर्यम्, चित्रम् अद्भुतम्, अन्धो नाम पर्वतमारोक्ष्यति । What a wonder, a blind man climbs a mountain.

5. List of sūtras enjoining लेट्

सूत्राणि	कालः	अर्थविशेषाः	उपपदानि	लकारः	उदाहरणानि
3.4.7 लिङर्थे लेट् । ~ छन्दसि	-	छन्दसि लिङ्-अर्थे	-	Optional लेट्	जोषिषत् तारिषत्। मन्दिषत्। नेता इन्द्रो नेषत्। तक्षिषत्। पताति दिद्युत्। प्रजापतिरुदधिं च्यावयाति।
3.4.8 उपसंवादाशङ्कयोश्च । ~ लेट् छन्दसि	-	छन्दसि Reciprocal agreement/apprehension	-	लेट्	अहमेव पशूनामीशै । नेज्जिह्मा यन्तौ नरकं पताम (नेज्जिह्मा यन्तौ नरकं पताम) ।

6. List of sūtras enjoining लोट्

सूत्राणि	कालः	अर्थविशेषाः	उपपदानि	लकारः	उदाहरणानि
3.3.157 इच्छार्थेषु लिङ्लोटौ।	-	-	Verb expressing wish	लोट्/ लिङ्	इच्छामि भुञ्जीत/भुङ्क्तां भवान्। I want you to eat.
3.3.162 लोट् च । ~ विधिनिमन्त्रणामन्त्रणाधीष्टसम्प्रश्नप्रार्थनेषु	-	Order, compulsory invitation, non-compulsory invitation, respectful request to superior, question for ascertainment, requesting	-	लोट्	भवानागच्छतु। May you come. अमुत्र भवान् भुङ्क्ताम्। You should eat there. इह भवान् भुङ्क्ताम्। Please eat here. माणावकं भवानुपनयताम्। Please initiate this boy. किं नु खलु भो व्याकरणम् अध्ययै। Should I study grammar? भवति मे प्रार्थना व्याकरणम् अध्ययै । This is my prayer. May I learn grammar.
3.3.163 प्रैषातिसर्गप्राप्तकालेषु कृत्याश्च । ~ लोट्	-	Direction, granting permission, proper time	-	लोट्/ कृत्याः	भवान् यजताम् । May you worship. It's time to worship.
3.3.173 आशिषि लिङ्लोटौ ।		blessing	-	लोट्/ लिङ्	चिरं जीव्यात्/जीवतु भवान्। May you live long.
3.4.2 क्रियासमभिहारे	-	Repetition or	-	लोट्	लुनीहि लुनीहि इति लुनाति । He

सूत्राणि	कालः	अर्थविशेषाः	उपपदानि	लकारः	उदाहरणानि
लोट् लोटो हिस्वौ वा च तध्वमोः।		intensiveness			cuts intensively, or repeatedly. (For any पुरुष/वचन, हि/स्व is used. In II/3, optionally त/ध्वम् is used.)
3.4.3 समुच्चयेऽन्यतरस्याम्। ~ लोट् लोटो हिस्वौ वा च तध्वमोः	-	Group of actions	-	लोट्	छन्दो ऽधीष्व, व्याकरणम् अधीष्व, निरुक्तम् अधीष्व इत्येव अयम् अधीते, इमावधीयाते, इमे ऽधीयते। He studies Chandas, grammar, nirukta. (For any पुरुष/वचन, हि/स्व is used. In II/3, optionally त/ध्वम् is used.)
3.4.4 यथाविध्यनुप्रयोगः पूर्वस्मिन्।	-	-	-	-	लुनीहि लुनीहि इति लुनाति (Not छिनत्ति)। अधीष्वाधीष्व, इति अधीते (Not पठति)। In the previous two injunctions, the धातु to which लोट् is enjoined should be the same as the धातु of following verb.

7. List of sūtras enjoining लङ्

सूत्राणि	कालः	अर्थविशेषाः	उपपदानि	लकारः	उदाहरणानि
3.2.111 अनद्यतने लङ् । ~ भूते	भूते	अनद्यतने	-	लङ्	अकरोत् । He did.
3.2.116 ह शश्वतोर्लङ् च। ~ परोक्षे भूते	भूते	परोक्षे	ह/शश्वत्	लिट्/ लङ्	ह अकरोत्, इति ह चकार। शश्वदकरोत्, शश्वच् चकार।
3.3.176 स्मोत्तरे लङ् च। ~ माङि	-	-	माङ्	लङ्/ लुङ्	मा स्म करोत्। मा स्म कार्षीत्। You should not do.
3.4.6 छन्दसि लुङ्-लङ्-लिटः । ~ धातुसम्बन्धे प्रत्ययाः	Any	छन्दसि Any tense or mood	-	Optional लिट्/ लङ्/ लुङ्	देवो देवेभिरागमत् (दे॒वो दे॒वेभि॒रागा॑मत्) । लोडर्थे लुङ् । इदं तेभ्योकरं नमः (इ॒दं तेभ्यो॑करं॒ नमः॑) । लङ् । अग्निमद्य होतारमवृणीतायं यजमानः । लिट् । अद्या ममार (अ॒द्या म॒मार॑) । अद्य म्रियत इत्यर्थः ॥

8. List of sūtras enjoining लिङ्

सूत्राणि	कालः	अर्थविशेषाः	उपपदानि	लकारः	उदाहरणानि
3.3.134 आशंसावचने लिङ् ।	-	-	A word expressing hope	लिङ्	गुरुश्चेदुपेयादाशंसेऽधीयीय । If the teacher comes, I hope I should read. आशंसे क्षिप्रमधीयीय ॥ I hope that I would quickly study.
3.3.143 विभाषा कथमि लिङ् च । ~ गर्हायाम्	-	Censure	कथम्	लिङ्/ लट्	कथं धर्मं त्यजेः/त्यजसि। How can you abandon धर्म?
3.3.144 किंवृत्ते लिङ्लृटौ । ~ गर्हायाम्	-	sense of censure	Derivation of किम्	लृट्/ लिङ्	कः कतरः कतमो वा हरिं निन्देत् निन्दिष्यति वा । Who will censure Hari?
3.3.145 अनवक्लृप्त्यमर्षयोरकिंवृत्ते ऽपि । ~ लिङ्लृटौ	-	Action is not likely to occur, or not to be tolerated	Even without derivation of किम्	लृट्/ लिङ्	न संभावयामि न मर्षये वा भवान् हरिं निन्देत् निन्दिष्यति वा । I cannot believe (I don't take it as possible), I don't tolerate that you censure Hari.

सूत्राणि	कालः	अर्थविशेषाः	उपपदानि	लकारः	उदाहरणानि
3.3.147 जातुयदोर्लिङ् । ~ अनवक्लृप्त्यमर्षयोः	-	Unimaginable/intolerance	जातु/यद्/यदा/यदि	लिङ् (अपवाद for लृट्. If it didn't happen, लृङ्)	जातु यद्यदा यदि वा त्वादृशो हरिं निन्देन्नावकल्पयामि न मर्षयामि । I cannot believe/stand it if someone like you would censure Hari.
3.3.148 यच्चयत्रयोः। ~ अनवक्लृप्त्यमर्षयोः लिङ्	-	Unimaginable/intolerance	यच्च/यत्र	लिङ् (Same as above)	यच्च यत्र वा त्वमेवं कुर्याः । न श्रद्दधे न मर्षयामि ॥ I cannot believe/tolerate that you would do so.
3.3.149 गर्हायां च। ~ यच्चयत्रयोः लिङ्	-	Censure	यच्च/यत्र	लिङ् (Same as above)	यच्च यत्र वा त्वं शूद्रं याजयेः । (गर्हामहे) अन्याय्यं तत् ॥ You officiate śūdra. We censure that it is improper.
3.3.150 चित्रीकरणे च। ~ यच्चयत्रयोः लिङ्	-	Wonder	यच्च/यत्र	लिङ् (Same as above)	यच्च यत्र वा त्वं शूद्रं याजयेः । आश्चर्यमेतत् ॥
3.3.152 उताप्योः समर्थयोर्लिङ् ।	-	-	उत/अपि (certainly)	लिङ्	उत/अपि कुर्यात्। Certainly he does.
3.3.153 कामप्रवेदनेऽकच्चिति। ~ लिङ्	-	Making known of a wish	No कच्चित्	लिङ्	कामो मे भुञ्जीत भवान् । My wish is that you would eat.
3.3.154 सम्भवानेऽलमिति चेत् सिद्धाप्रयोगे। ~ लिङ्	-	-	अलम् etc. in the sense of	लिङ्	अपि गिरिं शिरसा भिन्द्यात् । He is capable of breaking the mountain with his head.

सूत्राणि	कालः	अर्थविशेषाः	उपपदानि	लकारः	उदाहरणानि
			capability of action which does not happen		
3.3.155 विभाषा धातौ सम्भावनवचनेऽयदि। ~ सम्भवानेऽलमिति चेत् सिद्धाप्रयोगे लिङ्	-	-	Verb expressing expectation, without यत्	Optional लिङ्	संभावयामि भुञ्जीत भोक्ष्यते वा भवान् । I expect that you will eat. संभावयामि यद्भुञ्जीथास्त्वम् ॥ (When यत् is used, लिङ् is not optional.)
3.3.156 हेतुहेतुमतोर्लिङ्। ~ विभाषा	-	हेतु and हेतुमत्	-	Optional लिङ्	कृष्णं नमेच्चेत्सुखं यायात् । कृष्णं नंस्यति चेत्सुखं यास्यति ॥ If one salutes कृष्ण, one may get happiness.
3.3.157 इच्छार्थेषु लिङ्लोटौ।	-	-	Verb expressing wish	लिङ्/लोट्	इच्छामि भुञ्जीत/भुङ्क्तां भवान्। I want you to eat.
3.3.159 लिङ् च। ~ समानकर्तृकेषु इच्छार्थेषु	-	-	Verb expressing wish done by the same agent	लिङ्	भुञ्जीय इति इच्छति। He wishes "May I eat."
3.3.160 इच्छार्थेभ्यो विभाषा वर्तमाने	वर्तमाने	Verb denoting wish	-	Optional लिङ्	इच्छति/इच्छेत् He wishes.
3.3.161 विधिनिमन्त्रणामन्त्रण	-	Order, compulsory	-	लिङ् (सर्वल	भवानागच्छेत् । May you come. अमुत्र भवान् भुञ्जीत । You should

सूत्राणि	कालः	अर्थविशेषाः	उपपदानि	लकारः	उदाहरणानि
अधीष्टसम्प्रश्नप्रार्थनेषु लिङ्।		invitation, non-compulsory invitation, respectful request to superior, question for ascertainment, requesting		कारापवादः)	eat there. इह भवान् भुञ्जीत । Please eat here. माणावकं भवानुपनयेत् । Please initiate this boy. किं नु खलु भो व्याकरणम् अधीयीय । Should I study grammar? भवति मे प्रार्थना व्याकरणम् अधीयीय । This is my prayer. May I learn grammar.
3.3.164 लिङ् चोर्ध्वमौहूर्तिके। ~ प्रैषातिसर्गप्राप्तकालेषु	In 48 minutes	Direction, granting permission, proper time	-	लिङ् /लोट् /कृत्याः	मुहूर्तादूर्ध्वं यजेत यजतां वा । यष्टव्यम् ॥ After 48 minutes, he should worship.
3.3.168 लिङ् यदि। ~ कालसमयवेलासु	-	-	यद्, काल/समय/वेला	लिङ् (तुमुनः अपवादः)	कालः/समयः/वेला यद् भुञ्जीत भवान्। It is time that you would eat.
3.3.169 अर्हे कृत्यतृचश्च। ~ लिङ्	-	Fitness	-	लिङ्/ कृत्य/ तृच्	भवता खलु कन्या वोढव्या, वाह्या, वहनीया। भवान् खलु कन्याया वोढा। भवान् खलु कन्यां वहेत्। भवानेतदर्हेतिति। You are fit for marriage.
3.3.172 शकि लिङ् च। ~ कृत्याः	-	Ability	-	लिङ्/ कृत्य	भवता खलु भारो वोढव्यः, वहनीयः, वाह्यः। भवान् खलु भारं वहेत्। भवानिह शक्तः। You are able to carry the burden.
3.3.173 आशिषि लिङ्लोटौ ।	-	blessing	-	लोट्/ लिङ्	चिरं जीव्यात्/जीवतु भवान्। May you live long.

9. List of sūtras enjoining लुङ्

सूत्राणि	कालः	अर्थविशेषाः	उपपदानि	लकारः	उदाहरणानि
3.2.110 लुङ् । ~ भूते	भूते	-	-	लुङ्	अकार्षीत् । He did.
3.4.6 छन्दसि लुङ्-लङ्-लिटः । ~ धातुसम्बन्धे प्रत्ययाः	Any	छन्दसि Any tense or mood	-	Optional लिट्/लङ्/लुङ्	देवो देवेभिरागमत् (दे॒वो दे॒वेभि॒रागा॑मत्) । लोडर्थे लुङ् । इदं तेभ्योकरं नमः (इ॒दं तेभ्यो॑कर॒ं नमः॑) । लङ् । अग्निमद्य होतारमवृणीतायं यजमानः । लिट् । अद्या ममार (अ॒द्या म॒मार॑) । अद्य म्रियत इत्यर्थः ॥

10. List of sūtras enjoining लृङ्

सूत्राणि	कालः	अर्थविशेषाः	उपपदानि	लकारः	उदाहरणानि
3.3.139 लिङ्निमित्ते लृङ् क्रियाऽतिपत्तौ। ~ भविष्यति	भविष्यति	लिङ्-निमित्ते such as हेतु-हेतुमद्भावे, when it is understood that the action will not happen.	-	लृङ्	दक्षिणेन चेदायास्यन् न शकटं पर्यभविष्यत्। If it ran on the right side, the carriage would not overturn. अभोक्ष्यत भवान् घृतेन यदि मत्समीपमागमिष्यत्। If you came to my place, you would be eating with ghee.
3.3.140 भूते च । ~ लिङ्निमित्ते लृङ् क्रियाऽतिपत्तौ	भूते	लिङ्-निमित्ते such as हेतु-हेतुमद्भावे, when it is understood that the action did not happen.	-	लृङ्	दृष्टो मया भवत्पुत्रो ऽन्नार्थी चङ्क्रम्यमाणः, अपरश्च द्विजो ब्राह्मणार्थी, यदि स तेन दृष्टो ऽभविष्यत्, तदा अभिक्ष्यत। न तु भुक्तवान्, अन्येन पथा स गतः। I saw your son, searching for food, wandering, and there was a द्विज searching for a ब्राह्मण. If he (son) was seen by him (द्विज), then he could have eaten. However, he did not eat. He went the other way.
3.3.141 वोताप्योः। ~ लिङ्निमित्ते लृङ्	भूते	This is अधिकार-सूत्र.	-	Optional	

सूत्राणि	कालः	अर्थविशेषाः	उपपदानि	लकारः	उदाहरणानि
क्रियाऽतिपत्तौ भूते		From here to 3.3.151 शेषे लु~ङयदौ।, (before 3.3.152 उताप्योः...।) लृङ् is optional when लिङ्-निमित्ते such as हेतु-हेतुमद्भावे, when it is understood that the action did not happen.		लृङ्	

[विधिसूत्रम्] 3.2.112 अभिज्ञावचने लृट्। ~ भूते अनद्यतने धातोः प्रत्ययः परः च

When a word which prompts the memory is placed near, लृट् is suffixed after धातु, used in the sense of what happened in the past not of today.

अभिज्ञा-वचने $^{7/1}$ लृट् $^{1/1}$ । ~ भूते $^{7/1}$ अनद्यतने $^{7/1}$ धातोः $^{5/1}$ प्रत्ययः $^{1/1}$ परः $^{1/1}$ च ^{0}

2 words in the सूत्र; प्रत्ययः; 6 words as अनुवृत्ति

[LSK] स्मृति-बोधिनि $^{7/1}$ उपपदे $^{7/1}$ भूत-अनद्यतने $^{7/1}$ धातोः $^{5/1}$ लृट् $^{1/1}$ स्यात् $^{III/1}$ ।

लृट् is suffixed after धातु used in the sense of the past not of today when a word which prompts the memory is placed near.

[LSK] लङः $^{6/1}$ अपवादः $^{1/1}$ ।

This is an अपवाद to अनद्यतने भूते लङ्.

[LSK] वस निवासे ॥ to dwell

[LSK] स्मरसि $^{II/1}$ कृष्ण $^{S/1}$ गोकुले $^{7/1}$ वत्स्यामः $^{I/3}$ ।

O! Kṛṣṇa, do you remember we were living in Gokula?

वस् + स्य + मस्

वत् + स्य + मस् 7.4.49 सः स्यार्धधातुके । ~ तः

त् is the substitute in the place of स् when स्-beginning आर्धधातुक follows.

[LSK] एवम् ^{0} बुध्यसे $^{II/1}$ चेतयसे $^{II/1}$ इत्यादियोगे $^{7/1}$ अपि ^{0} ॥

In this manner, बुध्यसे and चेतयसे are some instances of अभिज्ञा-वचन.

[विधिसूत्रम्] 3.2.113 न यदि । ~ अभिज्ञावचने लृट् भूते अनद्यतने धातोः प्रत्ययः परः च

When यद् is उपपद, लृट् is not used.

न[0] यदि[7/1] । ~ लृट्[1/1] अभिज्ञा-वचने[7/1] भूते[7/1] अनद्यतने[7/1] धातोः[5/1] प्रत्ययः[1/1] परः[1/1] च[0]

2 words in the सूत्र; प्रत्ययः; 8 words as अनुवृत्ति

[LSK] यद्-योगे[7/1] उक्तम्[1/1] न[0] ।

When यद् is used, what was said before (लृट् is suffixed after धातु used in the sense of the past not of today when a word which prompts the memory is placed near) does not take place.

[LSK] अभिजानासि[II/1] कृष्ण[S/1] यत्[2/1] वने[7/1] अभुञ्ज्महि[I/3] ॥

O! Kṛṣṇa, do you remember that we were eating in the forest?

[विधिसूत्रम्] 3.2.118 लट् स्मे । ~ परोक्षे भूते अनद्यतने धातोः प्रत्ययः परः च

When स्म is an उपपद, लट् is suffixed after a धातु used in the sense of remote past not of today.

लट्[1/1] स्मे[7/1] । ~ परोक्षे[7/1] भूते[7/1] अनद्यतने[7/1] धातोः[5/1] प्रत्ययः[1/1] परः[1/1] च[0]

2 words in the सूत्र; प्रत्ययः; 7 words as अनुवृत्ति

[LSK] लिटः[6/1] अपवादः[1/1] ।

This is an अपवाद to परोक्षे अनद्यतने भूते लिट्.

[LSK] यजति[III/1] स्म[0] युधिष्ठरः[1/1] ॥

Yudhiṣṭira performed a sacrifice.

[विधिसूत्रम्] 3.3.131 वर्तमानसामीप्ये वर्तमानवद्वा । ~ धातोः प्रत्ययः परः च

प्रत्ययs which are enjoined in the sense of present are suffixed after a धातु used in the sense of recent past or future.

वर्तमानसामीप्ये $^{7/1}$ वर्तमानवत् ^{0} वा ^{0} । ~ धातोः $^{5/1}$ प्रत्ययः $^{1/1}$ परः $^{1/1}$ च ^{0}

3 words in the सूत्र; प्रत्ययः; 4 words as अनुवृत्ति

[LSK] वर्तमाने $^{7/1}$ ये $^{1/3}$ प्रत्ययाः $^{1/3}$ उक्ताः $^{1/3}$ ते $^{1/3}$ वर्तमानसमीपे $^{7/1}$ भूते $^{7/1}$ भविष्यति $^{7/1}$ च ^{0} वा ^{0} स्युः $^{III/3}$ ।

Those suffixes which are taught in the sense of present are used in the sense of recent past and future.

The following is an example of recent past.

[LSK] कदा ^{0} आगतः $^{1/1}$ असि $^{II/1}$ ।

When did you come?

[LSK] अयम् $^{1/1}$ आगच्छामि $^{I/1}$, अयम् $^{1/1}$ आगमम् $^{I/1}$ वा ^{0} ।

I, who am in front of your eyes, have just come.

The next is an example of recent future.

[LSK] कदा ^{0} गमिष्यसि $^{II/1}$ ।

When are you going?

[LSK] एषः $^{1/1}$ गच्छामि $^{I/1}$ गमिष्यामि $^{I/1}$ वा ^{0} ॥

I, who am in front of your eyes, am going now.

[विधिसूत्रम्] 3.3.156 हेतुहेतुमतोर्लिङ् । ~ विभाषा धातोः प्रत्ययः परः च

लिङ् is optionally suffixed after two धातुs which are in the relationship of हेतु and हेतुमत्.

हेतु-हेतुमतोः $^{7/2}$ लिङ् $^{1/1}$ । ~ विभाषा ^{0} धातोः $^{5/1}$ प्रत्ययः $^{1/1}$ परः $^{1/1}$ च ^{0}

2 words in the सूत्र; प्रत्ययः; 5 words as अनुवृत्ति

[LSK] वा ^{0} स्यात् $^{III/1}$ ।

This is optional. The other option is लृट् as it is in the future.

[LSK] कृष्णम् $^{2/1}$ नमेत् $^{III/1}$ चेत् ^{0} सुखम् $^{2/1}$ यायात् $^{III/1}$ ।

[LSK] कृष्णम् $^{2/1}$ नंस्यति $^{III/1}$ चेत् ^{0} सुखम् $^{2/1}$ यास्यति $^{III/1}$ ।

If one does namaskāra to Kṛṣṇa, he may get happiness.

About this sūtra, Pāṇini did not specify the time. However, वार्त्तिककार sees this optional लिङ् in हेतुहेतुमद्भाव is found only in future. This is told in the next वार्त्तिक.

(वार्त्तिकम्) भविष्यत्येवेष्यते ।

हेतुहेतुमद्भाव should be of the things in the future.

भविष्यति $^{7/1}$ एव ^{0} इष्यते $^{III/1}$ ।

3 words in the वार्त्तिक

[LSK] न ^{0} इह ^{0} । हन्ति $^{III/1}$ इति ^{0} पलायते $^{III/1}$ ॥

Not in this sentence. Because A is hurting B, B runs away.

The हेतुहेतुमद्भाव is seen in the present tense, where an action has already started and not yet finished. When this is the case, the optional लिङ् is not used.

Note that our conventional term विधिलिङ् indicates लिङ् in general, in any sense other than आशिष्. आशीर्लिङ् is named separately because it takes a different formation process than general लिङ्. To differentiate from आशीर्लिङ्, the general लिङ् is conventionally called विधिलिङ्.

Now the sūtra 3.3.161 विधिनिमन्त्रणामन्त्रणाधीष्टसम्प्रश्नप्रार्थनेषु लिङ्।, which has already been studied in the context of भू-धातु in भ्वादि, appears again here to see the meanings of the लिङ् taught in the sūtra.

[LSK] "विधिनिमन्त्रण..." इति ^{0} लिङ् $^{1/1}$ ।

लिङ् is also enjoined by 3.3.161 विधिनिमन्त्रणामन्त्रणाधीष्टसम्प्रश्नप्रार्थनेषु लिङ्।, which teaches that लिङ् is suffixed after a धातु used in the sense of 1. विधि, 2. निमन्त्रण, 3. आमन्त्रण, 4. अधीष्ट, 5. सम्प्रश्न, and 6. प्रार्थन. Now each meaning is described.

[LSK] विधिः $^{1/1}$ प्रेरणम् $^{1/1}$ भृत्य-आदेः $^{6/1}$ निकृष्टस्य $^{6/1}$ प्रवर्तनम् $^{1/1}$ ।

विधि is an order. Commanding a subordinate such as servant.

[LSK] यजेत $^{III/1}$ ॥

May you do the sacrifice.

[LSK] निमन्त्रणम् $^{1/1}$ नियोग-करणम् $^{1/1}$, आवश्यके $^{7/1}$ श्राद्ध-भोजन-आदौ $^{7/1}$ दौहित्र-आदेः $^{6/1}$ प्रवर्तनम् $^{1/1}$ ।

निमन्त्रण is appointing somebody to something. To a necessary thing to be done, such as having a meal at a ritual for ancestors, directing of a daughter's son.

[LSK] इह ^{0} भुञ्जीत $^{III/1}$ ॥

Please eat here.

[LSK] आमन्त्रणम् $^{1/1}$ कामचार-अनुज्ञा $^{1/1}$ ।

आमन्त्रण is permission to do wilful actions.

[LSK] इह ^{0} आसीत $^{III/1}$ ॥

May you sit here.

[LSK] अधीष्टम् $^{1/1}$ सत्कारपूर्वकः $^{1/1}$ व्यापारः $^{1/1}$।

अधीष्ट is a respectful request to a superior.

[LSK] पुत्रम् $^{2/1}$ अध्यापयेत् $^{III/1}$ भवान् $^{1/1}$॥

May you please teach my son.

[LSK] संप्रश्नः $^{1/1}$ संप्रधारणम् $^{1/1}$ ।

संप्रश्न is a question to ascertain.

[LSK] किम् ^{0} भो ^{0} वेदम् $^{2/1}$ अधीयीय $^{I/1}$ उत ^{0} तर्कम् $^{2/1}$ ॥

Should I study the Veda or tarka?

[LSK] प्रार्थनम् $^{1/1}$ याञ्चा $^{1/1}$ ।

प्रार्थन is requesting.

[LSK] भो ^{0} भोजम् $^{2/1}$ लभेय $^{I/1}$ ॥

May I get food.

[LSK] एवम् ^{0} लोट् $^{1/1}$ ॥

In this manner, लोट् also.

इति ^{0} लकार-अर्थ-प्रक्रिया $^{1/1}$ ॥

Thus ends the section of the meaning of लकार.

इति ^{0} तिङन्तम् $^{1/1}$ समाप्तम् $^{1/1}$ ॥

Thus ends the section of तिङन्त.

www.arshaavinash.in

WEBSITE FOR FREE E–BOOKS ON VEDANTA, SANSKRIT & INDIAN CULTURE

Available Books are :

PUJYA SWAMI DAYANANDA SARASWATI - A BRIEF BIOGRAPHY BY N. AVINASHILINGAM in English, Tamil, Hindi, Telugu, Kannada, Japanese, French, Spanish and Portuguese.

SWAMI PARAMARTHANANDA'S BOOKS : Introduction to Vedanta, Tattva Bodha, Bhagavad Gita (3329 pages), Isavasya Upanisad, Kenopanisad, Kathopanisad, Prasna Upanisad, Mundaka Upanisad, Mandukya Upanisad with karika, Taittiriya Upanisad, Aitareya Upanisad, Chandogya Upanisad, Brihadarnyaka Upanisad (1190 pages), Kaivalya Upanisad, Brahma Sutra (1486 pages), Bhagavad Gita Bhashyam, Mundaka Upanisad Bhashyam, Mandukya Upanisad Bhashyam, Niti Satakam, Vairagya Satakam, Sadhana Panchakam, Atma Bodha, Vivekachudamani (2038 pages), Sarva Vedanta Siddhanta Sara Sangraha, Panchadasi, Manisha Panchakam, Upadesha Saara, Saddarsanam, Uddhava Gita, Jayanteya Gita, Jiva Yatra, Advaita Makaranda, Dakshinamurthy Stotram, Drg Drsya Viveka, Naishkarmya Siddhi, Vichara Sagaram, Vakyavritti, Upadesa Sahasri, Apparokshanubhuti, Rama Gita, Profound Q & A on Vedanta, etc.

MICHIKA'S BOOKS ON SANSKRIT GRAMMAR : Enjoyable Sanskrit Grammar Books - Basic Structure of Language, Phonetics & Sandhi, Derivatives (Pancavrttayah), Dhatukosah, Astadhyayi, Study Guide to Panini Sutras through Lagu Siddhanta Kaumudi, Grammatical analysis of Gita, etc.

THERE ARE MANY MORE BOOKS AND ARTICLES ON INDIAN CULTURE & SPIRITUALITY, CHANTING, YOGA AND MEDITATION.

PRINTING & FREE DISTRIBUTION OF PUJYA SWAMI DAYANANDA SARASWATI'S BRIEF BIOGRAPHY - in English, Tamil and Telugu.

WEEKLY VEDANTA CLASSES conducted at COIMBATORE.

DONATIONS TO THE TRUST ARE WELCOME AND ARE EXEMPT UNDER SECTION 80G OF INCOME TAX ACT 1961

ARSHA AVINASH FOUNDATION

104 Third Street, Tatabad, Coimbatore - 641 012, India.

Phone: +91 94873 73635 | arshaavinash.in@gmail.com

www.arshaavinash.in